

KATONA-EMLÉKEK.

FOLYÓIRATUNK azzal óhajtja megünnepelni Katona halálának századik évfordulóját, hogy olvasóinak oly szövegeket ad kezükbe, melyek közvetlen érintkezésbe juttatják az ünnepelt lángelmével s remekműve sorsát szinte élményükké avatják.

E végből elsősorban Katona József saját műveiből teszünk közzé némely szemelvényeket: híres dramaturgiai értekezését, mely nemcsak drámairodalmunk és színészetünk akkori állapotaiba enged villámlásszerű bepillantást, hanem elemi erővel érezteti e nagy lélek lobogó indulatait s keserű elaltatásra ítelt jogos becsvágyát is. Közlünk kiragadható részleteket egy kritikai művéből, melyet szerencsésebb kortársának, Kisfaludy Károlynak «Ilka» c. darabjáról írt, szakértelme, drámai és színpadi érzéke s lelki valóságlátása biztos fölényével. S közöljük magvas, eredeti gondolatai és mélyen megható személyes vonatkozása miatt azt az Előbeszédet, mely csak töredékesen elkészült, s holta után atyjától kiadott műve: Kecskemét története előtt olvasható.

Közleményeink ez első csoportját Déryné Naplójából kiszemelt részletek folytatják, melyekből Katona sablontalan, különös emberi egyénisége egy fogékony s a naivságig őszinte női lélek benyomásai során rajzolódik ki előttünk.

«Bánkban-akták» gyűjteménye zárja le ünnepi olvasmányaink sorozatát. Bárany Boldizsárnak, Katona jó barátjának Bánk bánt bíráló, nagyterjedelmű «Rostá»-ját kivéve, a Katona-irodalom két első évtizedének csaknem valamennyi dokumentumát felsorakoztatjuk e gyűjtő cím alatt. Egyre ritkuló és halványodó jeladásokként kísérik ezek 1830-ig a sírja felé panaszszó nélkül, tanutlan zárkózottsággal haladó nagy csalódott földi vándorlását, majd a síron innen mind reménytelőbbben s végül a diadalom bizonyosságával hirdetik feltámadását.

Ha a magyar költészet egynéhány legnagyobb és legmagyarabb lángelméjét nevezni akarjuk, Katona neve nem hiányozhat a ragyogó sorból. Ott áll ő is: «a sasok orma felett», de valamennyi nagy társánál máig talányosabban, hozzáférhetetlenebbül, elfátyolozottan. Érdes, sziklás külső alatt egyénisége is, mint remekműve, bonyolult, finom lélektant rejteget s képzelhetni-e vonzóbb tanulmányt, mint amely e rendkívüli magyar lángelme jobb megismerésére, szívvel-lélekkel való teljesebb felfogására törekszik? — 1912 - ben Wald apfel megírta.

Vajha itt következő közleményeink ily értelemben is hasznára válnának a Napkelet Katona Józsefet ünnepelő olvasó közönségének!

I.

Katona József a magyar drámaköltészet akadályairól.

Megjelent a Tudományos Gyűjtemény 1821 áprilisi füzetében. — Itt mai helyesrással közöljük, mint valamennyi szemelvényünket.

Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?

Dráma, dramaturgia : ezek nálunk éppen annyira esmeretesek névvel, mint esmeretlenek voltaképpen. Én magam (mint egy parlagi ember) csak azokról bennem rémlő képzeleteket mázolok. — Gyakorta sóhajtunk azon, hogy csupán a dramaturgia az, mely hazánkban meg nem foganszik. A külsők óhajtva hánytorgatják, hogy miért nem vág a magyar is bele e nemébe a gyönyörűségnek. Azt is hiszik, hogy erre a magyar alkalmatlan ; sőt, hogy a nyelv inkább dalokra, mint beszédekre van puhítva : de senki sem akarja azon gáncokat látni, melyek az ebben teendő cáfolástól bennünket visszatartóztatnak — miért? — *ha jót nem írhat, a rosszal elmaradhat!*

A dramaturgia, mely, mint az egyiptomi Holtak-ítélőszéke, a kimultakat az élők elébe állítja tetteiknek megítélése végett, régen a vallások kerekéi közé tartozott. A papság élő személyekkel cselekedtette azt, ami földön járó istenein (mert elsőbb mindenik a földön járt) megtörtént. Először ugyan csak harsány muzsika és tánc között való víg karénekekből állott, mert isteneik eránt, kikkel rossz nem is történhetett, szomorú szánást a népben nem gerjeszthettek. Az isteni tisztelet öröm volt, nem rémülés. Thespis látta meg legelőbb, hogy sokszor a muzsika taktusai szerént menő énekek nem jelenthettek ki minden eseteket : előállított egy embert, ki e hézagot beszéddel pótolta ki. Így váltotta fel a monológus a chorust és a játszó leve e dolognak főszemélyévé. A félistenek is tárgyai lévén ennek, már az éltekben megesett keservek szomorú-játékokat is szültek, hogy abból a nép tanuljon, mikép kell nagynak, hősnak és egykor boldogulandónak (félistennek) lenni. Amint a dráma a félistenekről az emberekre is leceppent, csak az első (az isteni) volt a nemes. Aeschylus az egy mellé több segítő személyeket is vett és a kórus csak a közönség ítéletét jelentette ki. Sophokles még szorosabb határok közé nyomta azt. Így törte nyakát az utóbbi az előbbinek, és ez amannak ellenségévé tevődött. A szerelem, mint az emberi cselekedetek legfőbb rugója, sokszor megpirította a nézőt : az ifjúságra nézve veszedelmes lett ; a tilalom gyűlölséget szült, mely gyűlölség becstelenséggel végződött. Még nincs egy százada, hogy a kereszténység utcákon és templomokban szentséges Mesterének tetteit személyekkel játszatta ; és ugyanakkor, midőn egy töredelmes korhely a szent jelet vállain hurcolván, arculcspásokat-szenvedésén a nép buzgólkodott : akkor a színjátszónak, ki az erkölcsöt unszolta, a hazaszeretetet hirdette és a hősöknek borostyánokat kötött, gyalázat volt a bélyege. Így maradt a legájtatosabb (következésképen a becstelen komédiást mindég utáló) magyar hazánk is játékszín nélkül és így most is.

Első s legnagyobb akadály a dramaturgia tenyészetének a *teatrum nemléte*. Mindég szégyenlett egy becsületes ember oly művön dolgozni, mellyel a becstelen (színjátszó) kereskedik. A német, mint a pallérozottságnak különben is idősebb fia, ezzel könnyebben gondolt ; felállott hazánkban és ha a szép nem kellett, bolonddal szedte be a magyar pénzt. Nagy sokára általláttuk a nemzeti csinosodás ezen ágazatját, de — harc után okos a magyar — a német

már akkor jó előre haladott. Hogy valamit tanuljon, német játékszíneket kelle járni. Ha hát csakugyan attól tanulni feltette magában, már akkor tanítójába szeretett egészen belé, úgyhogy kezdő voltának gyengeségét megesmervén, elhitette magával, hogy mesterét többé utól nem érheti.¹ Ha pedig ez meg nem esett és büszkesége nagyobb volt, mintsem hogy sógorától tanuljon, akkor elővehetett ugyan holmi költőmesterségről írt (diák) könyveket; de mi az írás után való tanulás a cselekedeti gyakorláshoz? Épen mint aki szerelmében boldogulni akarván Ovidius Amorumját akarná kalauztnak venni. A cselekedeti gyakorlás csak a színen van. Ott látja a néző a szépet, ott ismeri meg a rútat és nem magán, hanem máson tanul. Úgyde hol ott a tanító játékszín, hol a nyelvnek tulajdon hazájában kóbor életet kell élni? Annyi idő óta sehogy meg nem tud telepedni! És ha helyel-hellyel egy kis ideig megmaradhat, akkor az enyhelyért saját zselléreinek zsellérévé kell lennie és a magyar pénzen épült német színekben bért fizet, hogy magyar hazájában, magyarok előtt, magyarul szólhasson. Ekkor is fennáll a gyalázatbeli előítélet! Hol az a törvény, mely a gonoszsgot úgy megutáltassa, mint a játékszín? És mégis, azalatt, hogy a józan írónak jóltévő tolla a Scipiók, Atillák, Hunyadiak, Zrinyik és Rudolfok halhatatlanságán fáradozik, a törvénnyé rögzött rossz szokás azokat tevő utálatossá, kik ezeket a színen előadják; és midőn azokat egy ily, nemcsak igazságtalan, de káros szennyel is illeti, ő maga az, aki okot ad arra, hogy e szennyet megérdemeljék, mivel a cáfolhatatlan hamis ráfogás sokszor valóságos gonoszsgokra kényszerít. Így fosztá meg az ember magamagát egy jótól, midőn azt másoknak megadni nem akarta. Minő benyomást tehetnek a nézőben egy Lucretia szavai, aki (éppen ezen mód által elvettelve), éjjelének utóbbi részét az ő csodálói közt felosztá? A becületes, aki színjátszónak beáll, letiporva véli emberségét, midőn a tetszenikívánástól elcsábítottva, mások csábítójává lesz, mivel a balítélet őtet azzá lenni kényszerítette. — Vagy ily hitványosan gondolkozik hát a magyar a magyarról is; vagy ha már a játékszínbe való belevakulás túltette azon balítéleten, úgy ezt az előbbjáró németnek köszöni és utóbbjáró nyelvében nem látja azt a szépet, melyet láthatna, hanem (a kedvesebb némettel egybevetve) csak a játszó hibáit hánytorgatja és elhidegölve rögzik vélekedésébe, hogy «csak nem való a magyar erre az életre»; vagy, ha már magyar büszkeségét is elé akarja venni: «a magyar nem született arra, hogy pénzért más bolondja legyen». Így vezeti őtet a balítéletnek meggyőzése is más balítéletre!

Vegyük már most fel azokat, kik csakugyan valóságos buzgólkodók: mit tegyenek ezek, midőn a nemzetnek másik része hidegen áll mellettük és — mosolyog? Ez a józanabbság mégsem elégséges őket azon természetté vált régi menetelből is kivinni, melynek legigazabb képe hazai törvényök. Igen szépen, felségesen van *feltéve* minden, de esmerni kell elsőbb a célnak száma nélkül való ágasbogas módjait, minekelőtte ítélni lehessen, mennyire ereszhetnek el a körülmények és a szándékozó mikép mond le inkább legigazabb dolgára való törekedéséről — azért mert az előljáróbeszédnek töméntelenségétől visszaborzad.

Van *akarát*, de a *fojanat* szinte az örökkévalósággal határos. Nem a nem-akarás, hanem az akaratok özöne senyveszti el az akarandót kínos várakozásában. Plánium elég van, de nincsen kivitel. Mindenik kivitelére megvan a kérés; de aki adjon, senki (vagy csak igen kevés), mivelhogy mindenik a maga projektumát akarja mással előmozdítani és magának dicsőséget más által arattatni.

¹ Számtalan magyar tulajdonítja most is ennek az elhitetésnek azt, hogy a német játékokért akkor is fizet, mikor nem nézi: a magyarnak pedig azért kész volna inkább megfizetni, hogy — ne játsszon.

Eszerént mindenik akarván, egyik se cselekszi, mivel áldozatját eléggé kimerítve gondolja plánuma készítésében. Sok szakács . . . , Roma deliberat . . . Ha nincs aki ösztönözzön, nincs akiben az akaratok koncentráltatnának : akkor az is abbanmarad, amit eddig emberért Istennek cselekedtek, és az Istenért az embereknek többé már nem folytathatják. — 28 esztendő óta vezetik egynémely ifjú csoportok helyről-helyre a szegény magyar nyelvet és haszontalan erejekkel igyekeznek állandó szállást koldulni e zarándoknak. Fel is állottak néha egyes hazafiak, kik, mivel erszények nem vetekedhetett a sareptai özvegy korójával, kiürítették azt, anélkül, hogy a célra közelebb vittek volna. (Még nem láttunk oly hatalmas egyesületet, mely virágzásának három-négy esztendő inát nem vetette volna ; ez az oka, hogy rettegve kell néznünk mindég a jövőnek elébe : mikor tapossa le a jelenvalót is?) Akik pedig csak neveket adták paizsul és buzdításaikat eledelül, azok méginkább kezekbe adták a játszóknak a zarándokbotot, mert a puszta név-paizs kevés enyhelyet, a dicsérő buzdítás kevés kövérséget szerez. Aki őket nem esmeri, annak felőlök hitványgondolkozását fel se veszik : aki pedig esmeri, az megvendégli ugyan őket gyakorta, de ezzel vége is az áldozatnak. Különben szeretik őket mindenütt, mert noha ezek többnyire oskoláikat megúno diákokból állanak ; de mégis éppen ezért tanult nemes ifjak,¹ és nem csaplár-, vagy billiárd-inasokból lettek. . . Próbálja meg azonban valaki, hogy egy ily játék és játszó kedvelőinek gyermekét társul felvegye, már akkor vége a barátságának, vége a nyelv- és hazaszeretetének ! Azt vélné az ember, hogy ez egy meg nem fojtható maradványa az előítéletnek ! — Nem egészen ! — Az életmódjának bizonytalansága ez ; mert nem tudni, mikor enyészik el az az institutum, mely mostan fizeti. Az ő élete csak szél, mint az ezen életre való beállása ; a sziveket egybekötő indulat nincs meg őbenne ; mert abban benne feredvén, mindennapivá válik előtte ; általhempereg könnyű sorsán, mert a mindennapi remény nem engedi neki annak egész súlyát érzeni ! Mikor aztán a célon áll, hol örökös reménye az iskolában hagyja el, magában maradván hever a nyomorult és nincs egy szomszéd is, aki ágyához ülne, mert vándorélete megfosztotta attól őket ! Elhagyattatva hal meg ; mert akiket pajtásinak nevezett, azokat a rendelés és kenyérkeresés máshová szolgáltatta. Szerencse, ha vízeszűsége mellett valamije megmaradt, vagy egy nemesszívű ember van, aki eltemetteti. Még holtteste is megpirulhat ! Mert nem lehetetlen, hogy idegen színjátzókat, kiket ő azelőtt, mint kevély magyar, csak félvállról nézett (s akikkel ő a hasonlót soha meg nem tette volna), temetési pompáját magokra vegyék. Így kell megszegyenülni a magyar vérnek, mert vándorélete eltévesztette vele a polgári társaság javait, melyre ő sohasem is törekedett, mivel nemesi születése még bölcsőjében egész országnak polgárává tette, — de amelyet titkon mégis minden ember megtagadott tőle, mivel . . . komédiás volt ! Maga a színjátzó óva tépheti ki szívéből az atyai s anyai szeretetet, midőn gyermekeit kevés keresményéből idegen helyen nevelteti, csakhogy azokat egy ily szomorú sorssal egybekötött életbe való belebolondulástól eltartóztassa. Ilyen lábon áll nálunk 28 esztendő elforgása után a színjátzó ! Egy hiábavaló hajfodorító, aki esztelenségünket cégérül piperézi, megérdemli a *polgári* becületet : és aki nyelvünket (nemzetünk *lelkét*) piperézi és csinosítja, az még eddig le nem törölheté az utolsó szennyet lételéről.

¹ Nem értjük ide egészen az egyes szerencse-vitézekkel tévelygő és sokszor a fentérekletteknek útjait elrontó csoportokat, kik még eddig amennyi kedvességet, szinte annyi kedvetlenséget is hagytak maguk után. Hanem a nyelvállérozás céljok, hanem a pénzszerezés ; többnyire adósság a vége és garázdaság.

Balgatag, oktan előítélet!

Ezt csak az állandó anyateátróm törölheti el. A színjátszónak életmódja nem mesterség lesz, hanem hivatal, melyért örömet folyamodna akérki is. Ez az anyaszín rajt érezthetne azután mindenfelé, melynek ha egyike-másika elesne is, mindég volna anyja, ahová magát visszavonhassa. Ha nem az élők lennének magok a tőkepénzek, kik aláírásoknak kamatjait fizetik és akikkel az ajánlás is sirba száll; ha az ígérők nem akkorra tennék a teljesítést, midőn *majd látják, hogy mire adnak*; ha ami kevés összeszedtetik is, azt a hosszú várásnak ideje és az addig is tartatott társaságok meg nem emésztenék: úgy régen el volna már ez a cél érve! Mindég kedvetlen lesz az Magyarország történetkönyvében, hogy, midőn egyes városok színeket építettek, akkor az egész haza annyi évi nógatás után se mehet reá! Csaknem minden fővárosokban ezerek meg ezerek feláldozásával magyar nemesek tartják a német teátrómot, kik, hacsak esztendei csonkulásokat a haza- és nyelv szeretet oltárára tennék, vagy amit olykor egyes magyar (fitogtatásból) idegen játékasztalon hágy, idefordítanak, úgy nem kellenének tanácskozások arra, miként kelljen a nyelvre alamizsnálkodni. Ha egy magányos személy annyira nem akarná is magát megszakajtani, legalább 3—4 főből álló egyesület elegendő lenne; pedig még azonfelyül nyerekedésbeli kinézésének is eleget tehetne. De nem! — a spekuláns elhítheti azt magával, hogy a magyar előtt nincs ára a nyelvnek és ő bizonyosan nemcsak kamatját, de tőkepénzét is nyelvelte.

Igy lévén a dolog, hogy álhasson most fel egy drámaíró, kinek érdemét ritkán esmerik, mivel a drámának sem esmerhetik érdemét? Hogy vesztegessen egy megállapodott ember olyan míven idejét, melyből csak a nyelvnek földönfutó papjai dolgoznak? Hogy tanuljon és miért írjon az író, ha nincs szín, hol írásának örülhessen? Hogy legyen ott a játékszerzőnek becse, hol a játék és játszó anélkül szűkölködik? Lehetetlen az írónak magát azon esmeretes, szennyítő vállvonítástól megmenteni, hogy jobb volna bíz addig mást dolgozna!

Igy szól, úgye, magasúság: «Hogyha egy hatalom-szó ezt mondaná: «akarom!», vagy csak: «én óhajtanám!», bizonyosan tüstént talpon állana az épület? Hát csak a hazai nyelv lenne az az erőtelen valami, mely arra fel nem tüzelhetné a hazafiak szívét?» Fájdalom, úgy van! Az okai is, melyeket feljebb mondottunk, tökéletes igazak, de hogy ezen okok miért vannak így, annak is megvannak ám az okai. Minden azt hiszi, hogy az övéi az igazak.

Második akadály a *nemzeti dicsekedés*. Még midőn borzas őseink csak kürtszóval tudták kedveket pompásítani, egész multságok abban állott, hogy a vitézek izmos tettei énekeltek. A hízelkedő dallosok egy merészebb nyúlból oroszánt, egy fúrge törpéből óriást alkottak és a jámbor levante ezen elmosolyodva ugyan, de mégis belső meglelégedéssel köszönté el a kancsót, mert noha a magyar jobban esmeretessé lett a világ előtt szerencsétlenségeiről mint szerencséjéről, mindazonáltal a veszedelmek közt is mindig kész talpraugorhatása s az a lélek, mely soha, legfőbb veszteségében is el nem hagyta, vitézzé s nagygyá szentelte őtet és ezen büszkeséget sohasem is engedte magában kétségbehozattatni. Így jött egész multságok, egész történetek csak dicsekedő dalokban hozzánk. — Most a játékban sem igen nézi azt a magyar, hogy mint van a *kidolgozás*, hanem: mint van a *morál*? Őelőtte az a szép, amelyben több-több jeles mondások vannak; annyival inkább, ha azok nemzetét érdeklik, teli torokkal és botokkal való dörömbözéssel adja ki meglelégedését. Igaz, hogy itt csak a hebehurgya ifjúságot, vagy a bárdolatlan köznépet értjük; de mivel épen ezek végett a jobbízlésű abbanhagyja a játékszínbe való járdogálást, a

dörömbözés (melyet az agyargó idegen nevetve beszél el hazájában) lesz az írónak útmutatója, hogy ha dicsőséget akar aratni, nem jóalkotású, hanem csak dicsekedéssel teljes hazai drámát kell írni; — még a szép *tettek* is elmaradhatnak, elegendő az, ha teli tömöttetik a darab azoknak *dicsekedő emlegetésével*. — Most hát támadjon egy, aki e mód szerént írjon, már Magyarország mindjárt megtalálta fénikszét; az egész nemzet nevében feláll egy, aki kötelességének tartja (hazája dicsőítésére) a nagy lelket és szép-ízlést dobolni, anélkül, hogy még lenne valahol egy csekélyebb valami, mellyel amaszt összehasonlítva, lehetne nagynak és szépnak mondani. — Visszarezzenti ez az egyszerre való erőszakos fellépése egynek a másikat induló szándékától; mert teljességgel meg lehet győződve, hogy soha el nem tépheti amannak kizáró privilégiumát. És mivel az ember oly gyáva, hogy mindenik előtt szebbnek tetszik önnön tökéletessége, mint azé, akit ily (Deus ex machina) módon maga eleibe hágni szemlél, inkább eláll (a dramaturgiáról szólunk) szándékától, mint sem egy csekélyebbnek vélt mellett második személyé tétetessen, — eléggé balgatag magát megsértettnek érzeni, midőn látja, mikép lesz egyik egyszerre magyar O, a másik magyar K, a harmadik magyar C, anélkül, hogy még láthatott volna magyar X, magyar Y, vagy magyar Z-t, kiken amazok a győzedelmet megvívén, őket e polcra az egybevetés (correlatio) emelte volna. Magyarország az ilyenek által kénytelen elesmerni, hogy: *külső ember! ide nézz! itt van tehetségemnek sommája!* A jobb-ízlés neheztelve somfordál, az agyargó jövevény pedig (minekutána csakugyan megszemlélte e fénikszeket) hahotával kacag és a nemzetnek ily ostoba kedveskedéssel megszegyenítettett géniussza elpirulva fordul el és bosszonkodva könnyez.

Mínthogy az ember csakugyan oly embertelen, hogy örömet szeretné a dicsőség palástját a más nyakából lerántani (noha épen ez a vetekedéssel bélyegezett érzés az, mely mindent elemozdít), jobban kellene a dicsérettel gazdálkodni és soha egynek egyszerre csorba nélkül nem adakozni. Aki a szép észnek áldoz, áldozzon az erőtlennek is akkor, midőn a soha meg nem fojtható titkos szózatnak (a káronörvendezésnek) egy kis rostálgatással tömjént gyujt. Még dramaturgusi kezdő voltunkkal úgy kell bánni, mint a csecsemővel. A nézőt és olvasót is ízlésbe kell hozni, hogy nem mindég a «magyarok! mi magyarok!» a szép: ha ezeket fel nem leli is egy munkában, az még akkor is tökéletes lehet, midőn ezeknek hiányossága miatt ásít, — elalszik rajta!

Harmadik akadály a *nyomatásbeli szükség*. Ha megtekéntjük szomszédainknál ennek ellenkezőjét, mennyire terjed ez ki! Oly nyomorult darabok sajtó alá jönnek, hogy az a két-három pénz árú rossz papiros, melyre nyomtatódnak, szinte sírva panaszkodik unalmas terhe alatt az olvasónak, mert még akkor is büszkébb lenne sorsával, ha egy bizonyos szolgáltatban hasogatott volna össze. Ellenben nálunk, legyen bár az haszonkeresésből, vagy kártól való őrizkedésből, de nemzete rovására játékokat venni mindég vonakodik a nyomtató (és ezáltal figyelmetessé tétetetik saját zsebe eránt az író is); elég áldozat az tőle, ha az ingyen kapott darabot kinyomtatja és az esztendőig izzadozó író két nyomtatvánnyal kifizeti. Prenumerációt javallana valaki? Nem emlétvén azt, hogy nem minden emberhez fér önnön tehetetlenségének cégéresítése, vagy pedig egy adakozó mecénás után való csúszkálása: azonkívül, hogy az előfizetésnek kérése különben a munkának keletében (becsében) és a nemzet nagylelkűségében bizodalmatlanságot árul el, — akár legyen aztán elegendő prenumeráns, akár se, — szükségessé teszi illendőségből a munkának kiadattatását és így a remény kárt szülhet: amidőn eddig se nagy meglege-

déssel voltak az úgynevezett hasznos könyvek eránt (mert többnyire a füst mindég nagyobb volt, mint a meleg), hogyan reménylhesük azt, hogy egy játékdarabra, melynek teste nélkül se nagy, azonban még esmereten kívül is van (úgyis kell maradnia, mert foglalóját kihirdetni nem lehet), valaki prenumeráljon? Még jóformán nem is tudjuk: mi a dráma; biz arra nem igen adogatjuk ki pénzünket. Ha játékszín volna, onnét majd kitűnne a darab érdeme, mert futna a hír mindenfelé és az ujságok (melyek úgyis csak maga-eszű ítéleteket hirdetnek s ezért keveset is hisznek nekik ott, hol a pénzkadás forog fenn) csak a közönséges ítéletnek trombitái lennének. Így, mint most, hamar póruljárhat az ember, mert az is megtörténhetik, hogy a darabról kiadandó dicséretet maga a szerző készíti, egy Apolló az ő hajthatatlan Daphnéját egekig magasztalja és aki maga sohasem írt, még külső ujságokban mint magyar jeles író kihirdetteti magát — és a redaktorok bírnak annyi engedelemmel (gyávagságból-e, vagy nevétségéből?), hogy ezeket a világ elé bocsássák. Hát csak ilyen úton tudjuk-e azt meg, ami a tudós világban történik, hogy utóljára is — megcsalattassunk? Ezen bizodalmatlansága a nemzetnek az, mely a könyvnyomatok tartózkodását szüli. Nincsenek tudományos újságaink (a közönségesek csak dicsérni tudnak, nem hiedelmet nyerni), nincs az író hasznának és a nyomtató bátorságának útnyesője. Van ugyan *egy*, melynek homlokán Magyarország szép angyala ül, de, mivel annak éppen magyar tépte ki magyar nyelvét és idegen hangokon beszélteti, éppen azért kevésbé láttatik a magyar figyelmét megérdemlenni, ha szinte saját hallgatóitól az indulatos részrehajlás miatt már meg róva nem volna is és azt szemtelen szelességgel egészen kantáron nem vinné egy szeleburdi szamaritánus. O chara patria, quae me genuisti, dulcis! . . .¹

Nemes, érdemes, édes hajlandóságú Trattnerünk Tudományos Gyűjteményének redaktori a nemzet bizodalját eléggé megnyerni láttattak, amidőn méltán reménylhetni, hogy eddig is eléggé nagyéletű (előbbi példákhoz képest) alkotásaikat még nagyobbéletűvé is tehetik. Játékink, játszóink és játszószíneink nemlétében ebbe (vagy akár másba) hallgatva is egyetérthetne (kompromittálhatna) a közönség, hogy ami játék a redakció bélyege alatt közrebocsájtatik annak becsében az eddig igenis bizodalmatlan nemzet ne kétségkedjen. Nem szükség volna őket azért minden darabbal ölni, mert aki bizik magában, az bélyeg nélkül is kiadhatja (a jó bornak nem kell cégér), de a redakciónak feltennénk, hogy nem fog a nemzet bizodalmaival visszaélni!

Negyedik akadály a *cenzura*. Ha valahol, úgy bizonyára Magyarorszában ez szegi nyakát minden szépnek és nagynek (drámákról szólunk). Annyira határok közé tétetve véli magát a cenzor, hogy maga ezek közül határozatlanságba esik. Az előljáróság kiadja ugyan neki a zsinórmértéket (mely mintegy ezen épülhet: hit, felsőség, szemérem), de ő tartván attól, nehogy lábát megüsse, félelemből irgalmatlanul kaszabol. Nem azon sopánkodok én, hogy egy agyafúrt fickónak vallás, fejedelem és főképe a papság ellen való hányakodása megzaboláztatik és játékában egy utcabéli korcsot hajtatborzasztó káromkodásokkal nem karakterizálhat, vagy egy buja metsző a szemérmert pelengérré nem kötheti. De a századok lelkei nyomattatnak le, ha azokra az (egyébként legigazabb hívségű) író a mostani környülmények köntösét kénytelen aggatni. Midőn én egy erkölcstelenséget utáló Feliciánust indulatjának illő polcára

¹ Az az *egy* ujság, melyről itt szó van, talán a gr. Festetics Károly Albert szerkesztésében 1819—1822-ben megjelent «Pannonia». Ennek állandó «Theater» rovata volt. Első negyedévi címlapját egy koronás nőalak — Hungária — képe díszítette; II. negyedétől kezdve e címkép elmaradt. A *Napk. jegyzete*.

viszek, midőn egy Bánk bánt megölt becsületének omladékaira felállítok, hogyan szedhessem én kiszabott kótára fájdalomat? Én vagyok Bánk, én Felicián! Mikép lehessen én csak tűrhető mértékben is az, ha minden harmadik felkiáltásnál e gondolat, hogy *csak író vagyok*, kiver élemből? Ez nem história, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok, én, a XIII. században élő hatalmas Bánk, kinek tenyerére koronák tétettek le; — én, Zách Felicián, aki megfertőztetett magyar becsületéért egy királyi háznépet akar eltörölni. A cenzor nem a századok lelkét, hanem a jelenhez való hasonlatot (korrelációt) tekinti. Így Peturbán, aki az 1213. évben ezt mondhatja: «*Görög, gubás, bojér, olasz, német, zsidó nekem, mihelyst fejét a korona díszesíti, mindegy az, mert szent előttem a királyom és az asszonyt becsülöm, de annak engedelmeskedni nem tudok!*» — most, midőn az asszonyi örökösödés, a Pragmatica Sanctio felállt, mit szóljon? Pedig szólani kell neki, mivel az egész háborodásnak oka a magyarok jussaiba belemarkoló és férje pálcájához nyúló királyné.¹ Egy időszakaszából, melyben minden magyar nemes, ekéje mellett is, ha kardját felköté, már oly érettnék vélte magát a királyságra, mint Árpád vére, mely csak az ő elődi által tartá az elsőséget ajándékba, korántse lehet a megtörtént valóságot a mostani környülmények rámájára vonni. Éppen azon magyar nemesség, mely hajdanában véres fogakkal, mint megannyi tribunus plebis az ő dörgő vétőjával, tisztos királyra elé toppant és ügyetlen nyakrántással azt mondá: «*Nem úgy megy az, király uram!*» — most nem állíthatatik ki nevetséges nyögéssel, ha szinte későbbben ezen igen veszedelmes fogaktól megfosztattatott is. No már hát épen csak ezért annyi szép bajaik a régi időknek a pusztá történelmekben penészedjenek meg? Igaz, hogy a példa rossz és rosszat szülhet. Jaj Istenem, a rosszat ha nem vetik is, kikél. Ravaiillac, Louvel, stb., ha soha komédiát nem látnának, mégis megtennék fertelmes munkájokat. A példa igen szegény ösztön, ha az önszeretet és magamegtartás zabolázzák az embert. Avagy hát kevesebb volna-e a példa, ha egy tatár kán ölettetne meg saját jobbágya által? Mikor Hamlet Angliában ledöfheti a megkoronáztatott koronátolvajt: akkor Forgács ne vágassa agyon a megkoronáztatott hiteseget (Kis Károlyt)? Mikor a német színeken egy sváb herceg (Johann von Schwaben) megölyheti eltartóztatott jussáért tulajdon véré, koronás császárat, vagy Makbet Angliában koronára való vágyakodásból Dunkánt halálos ágyba fekteti: akkor Magyarországon Béla ne kívánhassa fegyveres kézzel jussát I. Andrásról, vagy Árbuc szinte Makbeti nagyravágyásból Kún Lászlót el ne altathassa? Bánk és Felicián nem bosszulhatják az asszonyi becsületet és megtiportatott jussát az emberiségnek? Egy Atilla pedig (szinte Hunnia királya) az asszonyi becsületért, aluva, éjjel, nyilvánosságosan ölettetik meg a néző előtt, anélkül, hogy csak eszé-ágában is volna valakinek, hogy a világ legnagyobb felsége ölettetik meg.

Tiltsuk a morálsértést; ez minden gázt eltemet!

Ötödik akadály a *recenzió*. Nem *léte*, hanem *nemléte*. Tudósainknak egyéb munkáikra még azt tapasztaltuk, hogy a recenzió ritkán különbözött a szatírától. Amazt a literatúrának előmozdítása, ezt pedig a neveletlenség szüli, vagy

¹ *Bánk-bánom* nem engedődött meg az *eladásra*, hanem csak a *nyomtatásra* — miért? Királynégyilkolás végett? vagy hogy helyel-hellyel az érző ember keserűen felszólal? Nem! csak azért, mivel Bánk-bán nagysága elhomályosítja a királyi házét. Teszem már most (noha ez inkább a recenzióra, mint a cenzúrára tartozna), hogy Bánk, kinek lépései alatt reng Magyarország, sokkal csekélyebb volna: nem a másik extrémbe esne-e az ember és a cenzúra azt hengerítené elé, hogy egy hitvány jobbágy miként döfhet egy koronás főbe? holott így egy hatalmas, egy királyi Bánk nem mint jobbágy öl, hanem mint élet-halál ura; hazájának és becsületének teszi meg, mint vetélkedő vetélkedőjén, a maga erőszakos áldozatját.

az irigység. A hiba gúnyolva mutattatik meg, anélkül, hogy annak javításáról szó volna és a Parnassusra könnyen számárháton nyargalhat az ember. Csak két-három sort írjon (főkép, ha igazságot és nem hízelkedést), már előre retteg-
het, nem a recenziótól, hanem hogy személye, formája, sőt még bölcsője is elé-
piszkáltathatik. Innét van az, hogy a dramaturgiának ezen csecsemő idejében,
ha egy leghidegebb vérű recenzens felállana is, már az író előre protestálhat és
nemzetét azzal fenyegetheti, hogy sohasem ír többé (kinek mi gondja arra,
akárhogy ír ő?), mivel el nem hitetheti magával, hogy a recenzióban irigység
vagy legalább is a többet-tudásnak fitogtatása ne lappangna. Látja, hogy a
külső nemzetnek legbölcsebb férfiai sem állhatják meg, hogy egy kis gonosz-
kodásból az író csak kevéssé is meg ne rúgják; hogyan tegyen hát fel többet a
magyarról, kít úgyis önnönmagáról elegendőképen esmér, hogy könnyebb
legyen a lelkének, ha csak egy kis pajkos fullánkot kiszalajthat is? És ha csak-
ugyan az ily sértődésnek még csak nyomaira sem talál, de mivel elménknek élő
személyekben eléállított képei minden másféle munkáinknál nagyobb
szeretetet gerjesztenek bennünk (aki gyermekemet bántja, engem bánt), ha az
elmeszülemény tépettetik, a szülő maga kap siláphoz, holott a recenzió nem
egyéb, mint az író szülöttjét elévenni és a magunk gondolatja szerént piperézni;
a recenzens csak azt mondja: «Én így öltöztettem volna»; hogy melyiknek van
igaza, azt a közönség ítéli meg, ha majd a kettőt szembeállítja. Hogy pedig
tökéletes meglegedésre írni nem lehet, ez, az igaz hogy bosszúság, mert mikor
aztán a recenzens a maga véleményét eléhengeríti, akkor ama böggő-csővön
előre kizúdíttatott dicséret csak egy kis időre is meghomályosul. Már pedig ha
ezt az egyedülvaló fizetést is elveszük a szegény írótól, mi marad akkor neki
ebben a világban jutalma? (másutt legalább a zsebében maradt haszonnal
vigasztalhatja magát) — az, hogy mindjárt kezdetben abba hagyja munkálko-
dását. Melyet, hogy ne tegyen, félre kell tenni a rostálgatást és a dicsérettel
(ezzel az egyetlen egy nemével a fizetésnek) édesgetni a további firkálásra. Az
igaz, hogy az író vagy gyönyörködő, vagy kenyérkereső (passionatus vagy
Broddichter). Ha az utolsó, akkor nem sokat vesztene a nemzet a haragjával,
mert az ugyan nem sok csoda alkotmányokat építene. Ha pedig az első, már
akkor jöhet a föld alól egy recenzens, mégse állítja meg munkájában, mivel
neki békét nem hágy gyönyörűsége és akarja vagy nem, írnia kell. Ez igaz, de
nem ott, hol a dramaturgia még bölcsőben fekszik. A gyermeket ha megszom-
ritják, legkedvesebb játékát is eldobja! Minő örömet látnánk kezdő voltunk-
nak tökéletesedését! De ha játékszín nincs, ha képzelet arról, mi a játék-ráma,
nincs: mi volna egyéb hátra, mint a recenzió? Az ember magamagától soha,
vagy csak sok gyakorlás után (akkor is vaktába) tanul, de alap nélkül: a reci-
zió ellenben okát adja saját ellenkezésének; — ez az előnkbe tartatott tükör,
melyben magát az ember szemlélheti; ez a vezérfonál, mely több észet ugyanazon
egy pontra visz és az író, aki munkáját úgyis legrégebben esméri (s legrégebben
is piszkálgathatja), hidegebb vérrel ítél azon, mit kell abból hasznára kiválasz-
tani; sőt sokszor véletlen tesz valami szépet, melyet a recenzens (érdeme sze-
rint) megdicsér, és az író, aki máskor annak ellenkezőjére könnyen általbotlott
volna, figyelmetessé tetettetik és megáll. Ha pedig éppen semmit fogadna el a
szemrehányásból, tehát ír egy cáfolást (tudni való, hogy nem csípőset) és akkor
abból a recenzens, mind a kettőből pedig az olvasó tanul. Ez az a jó ellenséges-
kedés, mely még eddig mindent a maga tökéletesedésének polcához segített.

Aki a (becsületes) recenziótól irtóz, az arra szándékozik, hogy munkájá-
nak jósága a nemzet hallgatása által érje el a preskripció idejét. Ő de ez nem

megy! előbb-utóbb megtörténik az. Azért hát siessünk egyesült erővel nyestetlen ösvényünkön!

Hatodik és végső gáncsnak kellene tenni a *jutalmat*. Aki csak egy-két sort ír is, már mindjárt jutalmat kiabál és ha sokkal emberségesebb vagy együgyűbb, mintsem maga rántsa magára a bőség-csőjét, felkiált homályából, hogy a magyar nem tudja a tudományt becsülni. — Az igaz (látjuk), hogy a tele has ritkán dolgozik, jobban énekel az éhező kanári, az ember örül annak, ha munkája kézzelfogható figyelmet érdemel; mert ez új munkára teszi gondját nyugodttá. De ha a madár látja, hogy hasztalan esik füttyürézése, élelméről gondolkodik — és elhallgat. Mindazonáltal sokkal büszkébbek vagyunk nemes nemzetünkkel, mintsem ezt az akadályok közé tegyük. A jutalom az érdemnek következése. Az író mutassa meg előbb: *mit* és a haza meg fogja mutatni: *miként* jutalmaztasson. Míg a felyül (gondolomra) kitett akadályok el nem hárítatnak, addig nem lesz mit jutalmazni, mert addig a játékszíni költőmesterség mindég bimbójában marad, nemzetünk a leendő gyümölcsért nem fizet; a reménységet kiherelni csak izmaeliták tudják és — mások.

Te, kedves nyelv, melynek ügyéről itt fűzfám alatt talán fűzfamódon okoskodtam, szólítsd meg még fiaidat azért, amivel anyjoknak tartoznak. Ha egyenesebb vala szónk, mint szeretnék, mondd, hogy mi mezőről való vagyunk, igazat szólottunk, senki tagadhatja. Önnönmagunkról valamit megesmerni kedvesebb, mint azt méreg-bosszúsággal idegenektől hallani. Csak egy órát a mindenhatóságból és mást semmit csinálnánk, mint egy új Babilon-tornyát, melynek első talpkövénel a világnak minden nyelvei egybe (beléd: magyarba) zavaródnának! — — *Katona*,

II.

Katona József Ilka-bírálatából.

Kisfaludy Károlynak «Ilka vagy Nándorfehérvár bevétele» c. drámáját nagy sikerrel játszotta 1819-ben a Pesten szereplő székesfehérvári színtársulat. A darab még az évben nyomtatásban is megjelent. Katona bírálatot írt róla, melyet — úgy látszik — másolatban (s talán a szerző nevének elhallgatásával) terjesztettek. Ezt maga Kisfaludy is olvasta 1820 márciusában. A bírálatot közzétette Miletz János «Katona József családja, élete és ismeretlen munkái» c. könyvében, 1886-ban. Innen vesszük ki az alábbi szemelvényeket. Katonának az a «kedves, elfelejthetetlen barátja», kire az alábbi szövegben hivatkozik, nem más mint Bárány Boldizsár, a «Rosta» szerzője. Bárány alapos bírálatot írt Bánk-bán-ról Katona számára s az sokat javított remekművén e bírálat («Rosta») útmutatásai szerint. Még Ilka-bírálatában is a Rosta beosztását követi.

[Az I. felv. 3. és 4. jelenéséhez.] A szín felnyílik a magyar táborra. — Salamon király Geizával s többekkel arról tanácskozik, amit tenni akarnak.

Ha lehet üres, sőt minden kellemetlenséggel teljes szcena, úgy ez az. Nincs nagyobb gyengeség, mint a főembereket minden hiábavalóságokban ténferegteni. Itt azt beszéli a király, hogy mit fognak tenni Belgráddal, ha fel nem adja magát (mit tettek két hónap olta! nem tudni), miképen fogják megbosszulni a görög hitetlenséget. — De minek ez a csevegés? Alexis úgyis elbeszéllette már a magyarok ittlétét. A hallgatónak történet kell, nem készület; ez nem tudósítást, hanem cselekedetet vár. Hogy a király eljött, azt látjuk; hogy miért jött, azt is tudjuk. És így valamint Menyhártnak követségbe küldtetése, úgy az egész tanácskozás hiábavaló. [Néhány idézettel világítja meg a mondottakat s aztán így folytatja:] Mely nyomorultán gyötörtetik itt a hallgató, kitől Ilka és Alexis elszakasztatott azért, hogy akarátja ellen is tudtára

adja maga a király, hogy miért jött ide. — A tanácskozás, sőt buzdítás ott meglepő, sőt néha szükséges is, hol a teendőkben a felek nem egyeznek meg és a szívek különfelé oszlanak; de az ily mindent helybenhagyó egyhangzás (monotonia) odamutat, hogy a tárgyban szűkölködő író csak a munkájának igyekezett vele szokott nagyságát kipótolni.

Valahára fellép Gyula, a tábor csillaga (Ilka szeretője), ellenségtől nyert rongyos zászlót hozván magával: «Győztünk! — — Üdvözlégy jó királyom!» — — Ez a kevés szó, mellyel azt királya lábaihoz teszi, többet ér az ékesen szólásnál; mint szinte, midőn a király Gyulának véres homlokáról tudakozódván, — «Semmi az királyom! Egy kard megakadt a homlokomban; még többnek is van itt helye» — Gyula feleli. Ez többet ér az egész előbbeni jelenés magyar dicsekedésénél. Miért kell a királynak ismét beleszólania: «Beszélj el Gyula, mit végeztél?» — mintha a néző Alexistől már nem hallotta volna, mikép veretettek meg a pecsenegék [bessenyők]. Ha már itt előbeszélés [elbeszélés] volt, nem lett volna-e szebb, ha azt a heves Gyula egyfolytában megtenné?

A háládatos király leoldja kardját és Gyulának ajándékozza: «Ne nézd a jutalomnak külső érdemét, De az adónak hálával tölt szíved». Ez nem jól van. Jó az, szent és becses az mind, amit egy király ad a jobbágyának, ki úgylis csak kötelességét teljesítette... Ez a szó illene egy szerencsétlen jámbornak a szájába, aki adományában minden tehetségét kimerítette, de nem Magyarország Felsőéébe.

Ezzel, egy kis viszonos dicséret- és dicsekedéssel vége az első felvonásnak, melyben egy lépéssel se vagyunk előbb, mint a *pusztai készüllet*, és ami a *narrativum*hoz tartozik a drámának.

[A II. felv. 1. jelenéséhez.] Nikétász magában marad és egy magával való beszédben tudósítja a nézőt, hogy ámbár nemzetétől nem reményl segedelmet, mégsem adja meg magát: «Egy büszke ellenségnek megvetését szenvedni! — nem! — az élet nem ér ily — áldozatot». — Itt kezdve szépen kezdődik küzködése; a többi rövidebb lehetett volna, ha már itten csakugyan monologusnak kellett lenni. Különben úgy vélekedik recensens [a bíráló], hogy a magányos beszédekkel igen szűken kellene gazdálkodni; mert annak csak ott van helye, hol az indulat annyira nőtt, hogy az indulatos elfeledkezik magánlétéről és indulatjának tárgyában mintegy más testet látván, az ellen indul meg a nyelve. Azt szoktuk mondani, hogy csak a bolond beszél magával és a nagy bölcs (mely ebben a tekintetben annyi mint a bolond). Való, hogy így nagyobb könnyebbségére esik az írónak a hallgatót tudósítani; de ám éppen az legyen a mesterség, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon.

[A II. felv. 5. jelenéséhez.] Alexis beburkolózva jön; keresi — amit már fájdalom, a *Senkinek* kifecsegett — Gyulát. Mily szép lenne, ha most véletlen állana alvó vetélkedőjének fejénél! — «Itt kell találnom őtet, erre igazítottak»: igen nagy gondatlanság egy táborban, fehér köpönyegbe burkózott embert igazgatni! Meg van az is erőltetve, hogy ő egy földön fekvő embert látván, abban a keresett magyar vezért felismerje! De félretevén ezt, ha már Gyula (mint recensens fellebb vélekedett) csak lelkiéppen aludna, nem természetesebb lett volna-e, hogy őtet Alexis megszólítsa, mintsem álmából sorra felverje? — Különben szép áhitattal és szép indulattal fedezi fel az Ilka hogylétét és érzületét. Gyula egy gyűrűt küld bizonyosságul Ilkának és az elfogódott Alexis, kiszakítván magát az ölelésből, elsiet... Kár, hogy nem tudta máskép magát Gyulának megmutatni, mint köpönyegének elvetésével: most már a felvétel

megakadályoztatja a sietést, pedig nemcsak arról kell gondoskodni, hogy mikép jött ide, hanem hogy mikép is megy vissza.

[A III. felv. 5. jelenéséhez.] Nikétász . . . betoppan és Alexist Ilka karjai közt látván, a megcsalattatás legnagyobb dühével agyonszúrja: «Menj, kígyó, a kárhozatba!» . . . Amit tovább Nikétász mond, az az indulatoskodásnak szabad folyása. (Talán ezen kegyetlenségnél jobb lett volna mindjárt kirohannia; mert ahol célját érte az indulat, ott az indulat végbe is szakad.) Ilkának egész fájdalma ki volna meritve ezen három szóban: «Alexis! — megholt — megholt!» A nagy fájdalom néma. Mindig eszemben van egy barátom szava: «Nem tudok — úgymond — nagyobb fájdalmat, léleknek szédítőbb exaltációját gondolni, mint *Carlos*-nak azon situációjában, midőn az evolúcióban azt kérdi: «megholt?» — avagy megrázóbb fellengséget, mint az, amely *Hamlet*-ben, szinte úgy a kifejlődésnél, az ég dörgése közt ezen szavakban van: «az ég igazolja szavait!» És igazad volt, kedves elfelejtethetlen barátom: a nagy fájdalom néma. — Vajha Ilka itt elhallgathatott volna az ő kádenciás búcsúztatójával!

[A IV. felv. elejéhez.] Nikétász el akarja magával hitetni, hogy ő jól cselekedett és Alexisnek halála törvény szerint . . . esett meg. Gyenge monológus! Ezen nagy aggodalmat: egy embernek, sőt egy Alexisnek megöléséből származott gyötrelmet, minő hitványsággal beszéli! Ilka szerelme jut eszébe és felnyitván egy földalatti ajtót, egész hidegvérrel aközben a mást bezárja: «Bezárom az ajtót, hogy őt [t. i. Ilkát] Ne lássa senki és ne háborgassa». Ejnye, ejnye! Kinek mondja ezt Nikétász? A falaknak? Ó te élhetetlen görög, hát ily kontárrá lett benned a szent természet, hogy egy Alexisnek megölése után is így csúffá teheted az emberek előtt az emberi lelket?

III.

Előbeszéd Kecskemét történetéhez.

Szülővárosa történetével sokat foglalkozott. Némely részleteket ki is dolgozott s közzétett a Tud. Gyűjteményben. Kézirathagyatéka felhasználásával atyja adott ki 1834-ben egy «Szabados Kecskemét, Alsó-Magyarország első mezővárossa történetei. Hiteles levelekből összeszedte Néhai Katona József, szabados Kecskemét várossa fő fiskálissa» c. könyvet. E könyv előbeszédéből valók az alábbiak.

Még gyermekkoromban (igazat szólván nem nagy ideje) sokszor sóhajtván állottam meg egyik vagy másik pusztatemplom mellett és úgy tetszett, mintha egy valaki mindég a rajtok lévő holló-fészkeken ült volna, és kérdező kíváncsiságot kielégíteni igyekezne, csakhogy én nem értettem nyelvét. A könyvekhez futottam hát, mint megannyi szótárhoz; de végre tapasztaltam, hogy egyik a másik által már a megnyűzött bakkot nyaggatja, és az én holló-fészkeken ülő Valakim szavait senki sem magyarázta meg. Bosszankodtam, valahányszor Virág Benedekünk Magyar Századai kezembe akadtak: «ha nem tudod, mik történtek vala, minekelőtte születél, gyermek vagy». Én az voltam.

Húsz-harmincad évi dolgokat még halljuk apánk- vagy nagyapánktól; de századokról ki szólhat? A történet egy örökké futó óriás, minden nap más köntösben fut el előttünk; a visszhang tart ugyan egy ideig dörömböléséből, de az újabbak elnyomják és a könnyő eszű hallók azzal elégitik ki unokáikat, hogy

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illacrimabiles

Urgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.

Lám, lám, milyen az író: halhatatlanságot adhat annak, aki megnyeri hajlandóságát, pedig sokszor magának alig van egy gombostője.

Kecskemét néhaiságának emléke is gondatlanság alatt rothadt el, csak morzsalékokat piszkálhatunk ki nagy nehezen. Hogy több legyen, az idegen morzsát is örömet hozzá tartozónak hisszük, mert a «talán», ez a legragadósabb enyve a reménységnek, elhitei velünk. Minden csak a véleményedtől, az ítélettől függ! Így válik egyiknek igazsága mesévé a másik előtt. — Szentül szolt Pope, midőn azt mondá: Éppen úgy vannak ítéletekkel az emberek, mint óráikkal, egyike sem jár a másikéval egyaránt, mégis mindenik csak a magáéval tart. — Hellyel-hellyel talál az ember valamit, de kapcsait elette az idő-rozsda; mégis világot szeretne gyujtani: egyik valónak-véltet hozzáragaszt egy másik kétséges hazugsághoz, aztán bémázolván egy kis színével az igazságnak, végre oly ködöt gőzöltet elé, melyen az ezmester se lát, vagy csak nehezen, által.

E könyv három szakaszban van:

Az első szol Pártiskum név alatt azon dolgokról, melyek Krisztus születésétől fogva a magyarok bejövetelég vidékünkön történhetek. — Igyekeztem rövid lenni; mert, ami nem magyar történet, az nem is örömet olvastatik; ezt is csak azért írtam, mivel Kecskemétnek tartoztam vele. Különb is Szeverinin kívül alig emlékezett még meg valaki a Tisza-Duna közéről; de ez is méltó volna a megüstöközésre, hogy miért nem elégítette ki jobban az olvasót.

A 2-ik szakaszban szol Kecskemétről a magyarok bejövetele óta a mostani időkig, de csak a pusztá, száraz históriája ez; — azért mégse reménylek ásitást okozni: különben ez sem én volnék az első!

A 3-ik szakasz szol az előbbeni kettőről belsőképen, vagyis a vallás, igazgatás, szokás, litteratura és belső tehetsége (statistikája) tekintetében. Itt mindazt ami isteni, vagy felsőbb, odahagyjuk tisztelettel az isteni titkok gondviselőjének és a felsőbbségnek: mi ezen dolgoknak is csak a pusztá viszonságaival bibelődünk.

A tudós meg fog engedni a gyengének, mert tudja, hogy minden csak értéke szerint gazdálkodhat. Aki ez ellen tudatlannak mond, annak pajtási szívvel köszönök.

Azt mondották, hogy miért írtam magyarul, — el nem kél; de ezeknek csak a könyv titulusát mutatom. Ha máskép nem, elveszik ingyen és én mégis céloamat értem; mert megvallom, ha minden becs megtagadtatik munkámtól, én egész érdemét abban találom, hogy magyarul van írva.

Ami a diákizálást illeti: én attól undorodok és Çarnifex, Praesbiter, Abstemius, Laniót nem írok Hóhér, Pap, Bornemisza és Mészáros magyar nevek helyett. De csakugyan nem követem, főkép a személyek neveiben, azt a mostani magyarosítás-dühét is, mely szerint Augustus, Traianus, Hadrianus, Aurelius, Valentinianusból Ágoston, Traján, Hadrian, Aurel, Bálint lett. Mert habár Marcus jól esik is Marknak, de a római embert mondjuk rómainak; e szerint mind meg kellene csonkítani és Kar-császár, Juli-császár irattasson Carus, Julius helyett. Ez mind németek majmolása, kiknek magoknak sem jutott eszékbe, hogy mikor Augustus helyett August jó, akkor Augustul nem lehet Augustulus és Kaiser Prob talán bélyeget, nem Probus császárt jelent, sem el nem hagyódhatik Photius püspökből? Nem balgatagság-e Nagy Albert,

Mocsári Péter, Közönséges Farkas Krisztián — Albertus Magnus, Petrus de Palude, Generalis és Christianus Lupus helyett?

Jól tudom én azt, hogy soha Ulászlóra, mint Bonfinius, nem találok ; de nem is vagyok én Bonfinius, ki emberből haszonért Istent hazudjak. A magyar csak a jót szereti magyarul hallani (melyik nemzet nem?), a rosszal elmaradhatni : inkább minden homályban maradjon, mint azzal az ízetlen is fényre jöjjön, mert ezzel amaz is hazugság. Az ízetlen az igazat szemtelennek kiáltja, az édes hazugot pedig egy mosolyodással fizeti. «Nó, nó, — hízlek — meglehet engedni ! szereti nemzetét !» Holott a történetíró, úgy mint történetíró, az egész világot, nem pedig egyes nemzetét. Így járt Schwartzner a nyelvpallérokkal, Schwartz a deák papokkal, Piringer a nemességgel. Szándékok talán nem volt rossz, csak hogy nem tudtak egyik félnek kedvezvén, a másiknak is hízlekedni. Azt nyerték véle, hogy ha lehetne, fellökdösné asztalaikat papirosostól, téntástól a bosszúsomjuzás. Pedig már ennél csakugyan nincsen nagyobb halála egy írónak ; egy ideig berzenkednek tollal ellene, hitvány neveket ragatnak rá, azután beléúnnak. Ezt én nem azért regélem, mintha magam is fogamat akarnám fenni : a történelmi igazságnak (ha ízetlen is), kedvesnek kell lenni. Politikai igazságokkal pedig, van eszem, hogy fejemet bezúzzam.

Forrásaim, melyekből merítettem, az első szakaszra ugyan, s itt, ott is nyomtatványok. A többire kéziratok, közönséges, ős, magányos levelestárak, sok szóbeli hagyomány is, mert mivel az egész megírt történelmünkben alig leljük fel háromszor Kecskemét nevét, ide kellett folyamodni. Minden első történetírás szóbeli hagyományon épül, de azért nem lehet minden hagyományt mesének mondani. Minekelőtte történelmi irattattak, csak ebben és közönséges dalokban szívárgott alá az ősök emlékezete. Lám, mely sokat csevegjük most is Toldi Miklós erősségét, Kádár István vitézségét, és a történelmünkben nem találni ; csak a kofáknál leljük a nótáját, de ki okosodik meg belőle?

Igy szakasztom fel hamvadt szemfedelőket azoknak, kiket szerette vidékünk szült és szintűgy vígak, szintűgy búsak voltak, mint kiket ezennel a koporsójok felé vezetek — meglátni tetteiket ; boldog érzés ! midőn semmit se hagytak unokáiknak, mint nemléteknek bizonyosságát. A szerencsétlenség is gyönyörködtethet : a történet csak abból áll. Aki tartományokat pusztít, halhatatlanságot nyer, — aki virágzóvá teszi, alig érdemesíttetik egy-két sor írásra. Polibius, Tacitus, Livius és Thucydides is az előttek élt emberiségnek szomorú sírhalmain írtak, az utóbbi történetírók a mieinken fognak irkálni, — szerencsés, ki nem szorul pusztá kényőkre ! Vidságot és elégedést önt lelkembe az az önkecségetés, hogy engem itt olvasni fognak akkor is, amidőn már ez a szobácska, melyben most ülök, porhanyó dűledékké válik, olvasni fognak azok, kik engemet sohasem láttak, sohasem esmértek és akiket én soha látni, soha esmérni nem fogok.

IV.

Déryné Katona Józsefről.

Déryné, a kiváló énekes színésznő, jól ismerte Katonát még ennek pesti tartózkodása idejéből. Közvetlen, kedves modorú Naplójából — Bayer Józseftől rendezett, 1900.-i kiadásából — meritjük az alábbi szemelvényeket. — A művésznő leányneve Széppataki (Schenbach) Róza: ez érteti meg az «S. R.» monogram alább előkerülő történetét. — 1813-ban ment férjhez Déry István színészhez. — A szemelvényeinkben előadottak 1813—14-re vonatkoznak. — Dérynének az az állítása, hogy Katona valaha is játszott volna Petur szerepét, téves. — Kultsár István, kiről szintén szó lesz, akkor igazgatója volt a pesti társulatnak; Prepelitzay Sámuel: ez időben nevelő, később ügyvéd s a Tud. Gyűjtemény egyik szerkesztőjára; Gyertyánffy gazdag ifjú; hogy ő vesztegette volna meg Katonát a közleményünk legvégén említett módon a «Róza-történet» kifigurázására, az csak pletyka volt.

Déry egész bizalommal volt, hogy én hozzá megyek. Úgy tekintett, mint már azelőtt eljegyzett mátkáját. Megösmertette velem néhány fiatal jóbarátját, úgymint Katona Józsefet, a híres Bánk-bán szerzőjét, Kacskovics Jánost és Simoncsicsot, az akkori főbíró öccsét. Mind derék ifjak voltak.

Egyszer a színlaposztó kezembe ad egy levelkét titkon, hogy meg ne lássa senki. «Kitől?» «Nem szabad megmondani. Éstére adja ide a feleletet» — s azzal elment. Én féltem felbontani, még sohase kaptam titkos levelet. Mégis szerettem volna tudni, kitől jön s mit foglal magában. Befutok hűséges főzőnénkhöz: «Jaj Lizi, mit csináljak? Egy levelet kaptam, nem merem Tercsa mamának megmutatni.» «Hiszen mit fél — mondja — bontsa fel, olvassa el.» Felbontom, nézem az aláírást: K. J. van aláírva s ez volt a levélben:

«Holnap jókor haza kell utaznom. Én magát véghetetlen szeretettel szeretem s lelkemben hordom képét, mióta először színpadon megláttam játszani s ezen szende képet fogom titkon keblembe zárva, végleheltemig hordani. Ha meghallgat s hajlandó hozzám, egy darabka rózsaszín szallagot, ha meg nem hallgat, egy darabka fekete szallagot zárjon a felelethez. E két szín fogja éltet irányát kormányozni. Ha rózsaszín lesz a jel, félév múlva visszatérek Pestre s akkor bővebben fogok nyilatkozni; ha fekete lesz, akkor szívem örökre gyászolni fog. — K. J.»

Én gondolkodtam, tünődtem, ki lehet az a K. J. az ismerősök közül? Bizonyosan Kacskovics János. De soha a legkevésbé se közeledett felém. Hát ki? Nem emlékszem ily nevű ismerősre. Katona Józsi? Oh, az még inkább nem, mert az mindig oly mogorva, oly visszatartó; aztán az hármat se szólt még velem. Aztán akármelyik a kettő közül, nekem eszembe sincs egyiknek is jeleket küldözgetni. «Hát már most mit csinál?» — kérdi Lizi. «Hát semmit se csinálok, Tercsa mamának ne szóljunk semmit; a levelet elégetem s úgy teszok, mintha nem tudnék semmit. Így legjobb lesz».

* * *

Midőn már megesküdtem Déryvel, azon ifjak, kik elutaztak, ki haza, ki vidékre, most már többnyire mind Pestre szállongtak. Én nem tudom ma se, juristák voltak-e, vagy jurátusok (vagy ezen két címzet ugyanazon egyet jelent), én sohase kérdeztem, nem volt rá gondom. Másnap mentem Mérey consiliariusnéhoz megköszönni a főkötet. Az utcán találkoztam Katona Józseffel. Köszön, megállít. Ő is most érkezett Pestre. Ez igen különös egyéniség volt. Nagy külön, szörnyű komoly mindig s igen rövid beszédű. Egy-egy szóval végzett mindent. Midőn Bánk-bánját írta, ő Petúr-bánt a maga számára írta. Éppen olyan volt az ő jelleme is, azt nem engedte volna másnak játszani a

világért sem. Ő később játszott a színpadon velünk és igen jól játszotta Abellinó című játékban Abellinót. Ez a játék három szakaszban van (s mindenik öt föl-vonásban) s három este játszódják. Ő szeretett volna színész lenni, de orgánuma nem volt hozzá: igen az orrából beszélt. Alakja elég csinos volt, sugártermettel, de arca nem volt szép. Haja gesztenyeszín, de az úgy állott, mint a szeg...

Megállított tehát, amint mentem. Mondja: «jó napot!» Felelem nagy búsan: jó napot! Reánéz főköötömrre: «Ezért nem felelt hát levelemre?» «Micsoda levelére?» «Amelyben szallagot kértem jelül.» «Hát maga írta azt? Én nem tudtam». «Sok szerencsét Déryhez!» — s azzal ment. Én is.

* * *

Mióta Déryhez mentem, sohase szortiroztam apró-cseprő kellékeimet, gyöngyeimet, szallagaimat, stb. Most hát leterítettem a földre egy fehér lepedőt s leültem rá és úgy szedegettem össze, hogy rendbe szedjem. De így, gondolatokba elmélyedve éreztem, hogy szemeim nedvesednek, könnyeim kezeimre s szallagaimra ömlenek. Én nem voltam boldog s ennek meggondolása mindig könnyeket csalt szemeimbe.

Kopognak. «Szabad!» Benyílik az ajtó, belép Katona Józsi. Szaváról ismertem meg, hogy ő, mert szégyeltem s zavarba jöttem, hogy könnyezve talál valaki s föl nem néztem. Alig vettem észre, hogy még egy másik férfi is mögötte megállt. De én egyikre se emeltem föl szemeimet s nem láttam kicsoda a másik férfi. Katonát is csak hangjáról s rövid modoráról ismertem meg. «Jó napot!» «Jó napot», — mondám. «Hol van Pista?» «Elutazott.» «Egy jó barátomat akartam bemutatni» s azzal megfordult: «gyerünk» — s ment. Az volt a szokása. Se nevét nem mondá a vele jött férfinak, se én nem néztem reá. Nem gondoltam többé reájuk, pakkoltam és rendeztettem holmimat.

* * *

Másnap egész nap nem tudtam semmi munkához fogni, pedig máskor meg nem tudott a kezem nyugodni egy percig se. Mindég csináltam valami szép munkát. Most szörnyűn unatkoztam. Kimondhatlan vágy fogott el... Mindig vártam valami után... de nem tudtam, mire várok, mert ő nem mondta, hogy eljön. Midőn cselédem dolgát végezte, ebédután én egy kis kurta szoknyában s hálórékliben kimentem az udvarra. Gyönyörű meleg bőjti napok voltak s mondja Betti: «Nem mennénk délután a Kálváriára?» «Jaj, de jól gondoltad, elmegyünk!»

Mondom künn az udvaron cselédemnek, kit Marcsának hívtak: «Gyere Marcsa, pitykézzünk addig is, míg felöltözködöm» s ott pitykéztünk. Egyszerre hátam mögött megszólal Katona Józsi: «Ez is asszony?» Hátrafordulok s ott áll ő is Katona mellett. Én fülig elpirultam. Elsikoltottam magam, hogy oly vadpongyolában pillantottak meg s befutottam a szobába, visszakiáltva: «Mindjárt jövök!» Ő egy szót se szólt. Míg fölszedtem köntösömet, oly hangosan dobogott a szívem, hogy hallottam lüktetését. Fehér ruhát öltöttem magamra: ez volt mindig kedvenc öltözetem. Kinyitottam az ajtót: «Tessék bejönni». Bejöttek. Mondja Katona: «egy jó barátommal akartam Pistát megismertetni: Prepelitzai Samu, a napokban érkezett ő is vissza Pestre, de jól elkésett, mert beteg volt». Reá pillantottam s csakugyan meglátszott rajta: kissé halvány volt.

* * *

Most a Betti testvére, a kis Mari is velünk jött mindég. Egy napon, midőn csakugyan a Kálvárián voltunk s visszajövet befordultunk a Dohány-utcába, elkiáltja magát a kis Mari: nini, itthon van Déry bácsi! Oda nézek, hát ott áll az Arany-szita kapujában. Egy kicsit mégis érzettem véretem meghűlni. De Samu mondá, ne ijedjek meg, hiszen Katona vele akarta megismertetni és mint barátját ajánlani. Még siettettük is lépteinket s midőn közelebb értem, elibe szaladtam, ő is közeledett felénk, megcsókoltuk egymást s mondám: Katona Józsi egy jó barátját mutatta be nálunk, kivel téged meg akart ismertetni: Prepelitzay urat s rámutattam Samura. Bárha itthon nem voltál is, mi már jó barátok vagyunk egymással; aki könyveket hoz s mindig föl fog olvasni nekünk. Azóta, hogy Katona bemutatta, majd mindennap sétálni jártunk Bettivel. Először Katona is jött velünk, de az út közepén egyszer csak megszökött tőlünk. Azóta nem láttuk őt. «Sohase bánd, tudod milyen csodabogár, — mondá Déry. — De tessék bejönni.»

* * *

Ő mikor csak lehetett, eljárt mindig fölolvasni; olykor kimentünk a rétre sétálni. Egyszer egy előadás volt, melyben én nem játsztam. Lent ültem a zárt-székben. Mielőtt a játék kezdődött volna, éreztem, hogy a hátam mögött egy sötét alak foglal helyet. Én hátra sem néztem, egyszer fülemhez közeledik s azt súgja a fülemben halk hangon: «Szerencsétlen!» Hátrafordulok s Katona Józsi köpenyébe burkolva, a la Abellinó félvállra vetve a köpönyegét (akkor azt viselték) s ezzel eltűnt. Én megijedtem, gondolám, el vagyunk árulva s ez Dérynek beszélni fog.

* * *

Mi sokszor lementünk a kertbe sétálni a szép délutánokon, Déry, Samu és én. Egy ily séta alkalmával azt mondom: «Samu... (Férjem is már bizalmasan szólította; tetszett neki e szolid magaviseletű ifjú. Aztán neki igen szép öltözetei voltak. Férjem gyakran kért tőle, ha gavallért játszott: hol egy atlaszmellényt, hol egy frakkot, mert bizony nem volt nagy mennyiségben.) «Samu! — mondám — jöjjön, hagyja ott azt a Déryt dobolni. (Két fát faragott s azzal dobolt az asztalon.) Metssze ide ebbe a szép egyenes fába a nevemet.» Ő mindjárt jött és a fába metszette: S. R. és koszorút metszett körüle. Ez azt jelentette mindig: Samu és Róza. A ruhaneműmet is így jegyeztem mindig. «Jer, Déry, nézd mi szépen kimetszette nevemet.» Még sétáltunk egy ideig, aztán fölmentünk. Jön előnkbe a cseléd s mondja: «Éppen most volt itt Katona úr, az urat kereste. Mondám: lent vannak a kertben. Kik? Mondám: Samu úrfi, azzal visszafordult s elment». «Nézze barátom, ilyen különcködő az a Józsi — mond férjem — most megint nem látjuk egy hónapig se.» «Én elmegyek hozzá» — mond Samu. «Én is elmegyek» — s elmentek ketten.

Midőn Déry visszajött, mondja: «megléttük a csodabogarat. Becsületére kellett neki megigérni, hogy holnapután (játék nem lévén), ide jön hozzánk s a kertben fogunk mulatni.»

* * *

Valami harmadnapra látom, hogy jön Gyertyánffy inasa egy esernyő alatt. Nagyon szakadt az eső, de ő — ezt oly komisch volt nézni — nem volt az esernyő alatt, hanem távol tartván magától ameddig csak a karját kinyujthatta és egy stanitzlit hozott alatta, ő maga pedig csupa locs! Jó felém, én csodálkozva s egyszersmind mosolyogva néztem, hogy miként hebickél kínosan felém. Én a konyha ajtajából néztem az esőt. «Mi baj, Andris?» — mondám, hogy oly ke-

servesen nézett reám, mintha mondotta volna : szabadíts meg asszonyom e kínos helyzetből, mert az esernyőről hatalmasan csorgott a víz a nyakába. «Tiszteli a tekintetes úrfi a tekintetes asszonykát, egy rózsát küldött.» Én nagy szemeket meresztettem reá : «Rózsát?» kérdém. «De hát miért hozza oly kínosan távol tartva az esernyőt az egyetlen rózsá fölött, hiszen ketten is megfértek volna alatta?» «Isten őriz ! úgy adta az úrfi a kezembe, hogy így tartsam távol a lélekzetemtől, nehogy elhervadjon.» «Ó szegény ember — mondám — hát oly nagy lélekzete van, hogy a papíron is keresztül hat a párája? No, de ne búsuljon semmit, csak vigye vissza s mondja az úrfiának, hogy nekem nem kell a rózsája, mert az én kezemben mindjárt elhervadna s mondja, hogy meg se néztem, nehogy valami kár essék a rózsán.» «Az Isten meg is őriz engem attól, hogy én visszavigyem, inkább mindjárt a Dunába ugrom.» «Hát miért?» «Hát azért, hogy azt mondta, mikor elindított : András, ha ennek a rózsának valami baja lesz, mire odaviszed és nem lesz ép és csak egy levélkéje is le lesz hervadva, mikor visszajössz az üzenettel, mindjárt keresztül váglak.» «Hát micsoda üzenetre vár?» kérdém. «Azt már nem mondta meg, hogy mit tessék üzeni. Csak tessék fölbontani, itt van és nekem megmondani ép-e a rózsá?» Én éppen nem voltam rossz kedvemben s kacagtam. «Hátha azt üzenem, hogy egy levele lehervadt, mi lesz akkor?» «Akkor, akkor Isten legyen irgalmas lelkemnek, haza se megyek, hanem egyenesen a Dunának.» Én fölbontottam a staniclit, de mindig kacagva a sületlen fiú félelmén : «No — mondom — semmi baj». Igaz, gyönyörű, ritka nagyságú, teljes rózsá volt egyetlen kis bimbóval, sűrű zöld levelei közül zamatos illatával leláncolta egész figyelmemet. De azért nem tekintettem kebelébe, csak körül néztem. Ott állt a szegény fiú, bamba kifejezéssel arcán s várta a halálos ítéletet. Meg is feledkeztem róla, hogy üzenetet vár. Mondom : «Jól van András, hazamehet». «Hát mit mondjak?» «Csak azt, hogy semmi baja a rózsának.» Bementem a szobámba, beletettem egy pohár vízbe s ablakomba helyeztem, többet reá se néztem a rózsára. Leültem kötésemmel s elméláztam gondolatomban, hogy miféle jellemű lehet ez a Gyertyánffy? Úgy fél tőle a cselédje s én csakis azért vettem el a rózsát, hogy a szegény fiú aggodalmát megszüntessem. De miután úgy kiutasítottam a szobámból durván és ő még nekem rózsát küld? Azt határoztam felőle, hogy nem annyira szemtelen, hanem bárgyú. Szolgájával együtt hiányzik nála a negyedik kerék. Mily nagy dolgot csinált egy rózsával !

Egyszer csak hallom Samu kis sarkantyúját peregni. Fölugrom, ilyenkor szokott minden délután Nagy Jánosékhoz menni. Ilyenkor láttuk egymást, néha csak egy percre ; behívni nem mertem, hogy majd hazajön Déry. Esett az eső sűrűn, az esernyő alá is bevert, mondom neki : «menj édes, megázob». Igen bús lettem, hogy küldenem kellett, de ő csak a rózsára függesztette szemeit : «Ej, de szép rózsája van az én Rózámnak». Hirtelen kikapom a pohárból, megtörlöm a szárát : «Ne, neked adom, Gyertyánffy küldte. Majd elmondok mindent, ha sétálni mehetünk, de most csak menj, jönni találnak». Ő ment Nagyékhoz, szerencsére, mert jött Déry rögtön. Én Dérynek egy szót se akartam szólni a rózsáról, de eszembe jutott, hogy küldőjével nagy barátságban van Déry s még majd megmondja neki Gyertyánffy, hogy nekem rózsát küldött. Hívom a szobalányt : «Maris ! csak eredj, keríts nekem akárhol egy csomó rózsát, de ha nem kapsz, csak egyetlen egyet is, de ízibe hozd el». Elé is jött egy nagy csomó szép rózsával. Azonnal vízbe tettem ablakomban. Mitől félhettem volna? Nyugodtan leültem. De borult fölöttem az ég és felhőiből egy rózsaharc kerekedett ki. A rózsá szép illatos leveleit elhullatta s tövisei maradtak számomra.

Másnap már déltájban jött Déryhez Gyertyánffy s mondja neki : «Kedves komám ! Én a kis tekintetes asszonynak egy szép rózsát küldöttem tegnap. Nem tudom megvan-e még nála, igen szeretném tudni . . . de nem merek bemenni». Bejött hozzám Déry s mondja : «Tegnap neked egy rózsát küldött a komám». «Igen.» «Hát hol van?» «Ott a pohárban.» «Melyik az?» «Tudom is én? Odaszúrtam a többi közé. Tán visszakívánja? Vidd el neki az egész pohárral, válassza ki magának.» Déry beviszi, kiszedi a rózsákat. «Az én rózsám nincs közöttte.» «Hiszen rózsá, rózsá — mond férjem — vegyen el egyet helyette.» «Jajajaj, nenenem úgy van az kedves komám.» «De el is nyílhatott az éjjel az a rózsá komám.» «Nem lehet, megismerném, mert versek vannak a belső leveleire igen finom tollal írva.» «Versek?» — bámul Déry . . . értem.» Jön s behív szobájába : «Édes fiam, hol az a rózsá, mit komám küldött neked tegnap?» «Ott van a többi közt», mondám. «Nenene tessék haragudni, itt nincs, versek voltak beleírva.» «Versek??? Ej mit küldözgeti nekem? Én nem őrzöm a virágját. Mit tudom én, hol van? Nekem ne alkalmatlankodjék többé semmivel» — hebegém most már én is. «De édes fiam, mégis igen különös, hogy a szobából eltűnhessék valami és te ne tudnál róla semmit.» Látta jól, hogy én sápadozom s mindjárt gyanakodni kezdett. «Azt kívánom, valld meg, hol a rózsá?» Én hazudni sohase tudtam s nem szoktam, ha komoly dolgok forognak fel. Egyszerre elhatároztam, ha megfojt is, megvallom. «Ej, mit tagadnám nagyon — mondám — Samunak adtam.» És lön roppant nagy szünet. Egyszerre Déry kezdé megtörni ezen kérdéssel : «Samunak? Hát alattomban találkoztok egymással?» «Nem éppen alattomban, sőt mindenki láttára. Megmondottam még régen, hogy ha találkozom vele az utcán, vagy bárhol, én ki nem kerülöm.» «De én megtiltottam a vele való társalgást!» «Jaj! az még akkor volt s én engedelmessé lettem, minthogy nyugalmad kívánta. De azóta, ah azóta, igen sok történt közöttünk . . . minélfogva elvesztéd jogodat velem parancsolni. Emlékezzél vissza minden közöttünk történetekre. Azt tudod jól, hogy ártatlan vagyok, magad is meg vagy róla győződve, de jóindulatomat meg nem vonom tőle. Nem vétkeztem semmit, nem is fogok . . . De legyen vége a perlekedésnek egy idegen jelenlétében . . .» s azzal kimentem a szobából hevesen belecapva az ajtót.

Én tudtam jól, hogy még itt férjemmel nincs bevégezve a vita, de már most, hogy ennyit mertem mondani, egy kicsit több bátorságot éreztem magamban, a lehető . . . több küzdelemre.

Az eső már jól fölszáradt, elmentem hazulról látogatni Méreyékhez, mert a consiliáriusné mindig tudni kívánta, mi történt köztünk. Én mindent nyíltan bevallottam neki mindig s ő oly mérges volt Déryre, mikor engem bántott, hogy egyszer azt is mondta : «Ejnye kutya-hordta nagyorrúja (mindig úgy csúfolta), vágjon egy tejes fazekat a fejéhez». Mondom : «nincs tejes fazekam». «No hát egy főzöt.» «Akkor nem lesz mibe főzni», enyelegtem könnyezve. «No csak én azt tanácsolom magának, ne hagyja a nyakára ülni.» «Jaj, kegyelmes asszony, de már rég odaült s nagyon közel jár a keze a torkom körül . . .» Hazamentem. Déry nem volt honn ebéden. Délután látom Gyertyánffyt egy szép rózsával közeledni, az ablakból mindent lehetett látni. Be akartam az ajtót zárni, de a rózsá érdekelt. Bekopog. Nem szóltam semmit, de ő benyitott szörnyű derült arccal, föl emeli a rózsát nagy diadalérzettel. Én csak néztem bámulva, hogy mi ez? A rózsát megismertem, de levelei lehervadozva. «Itt a rózsá!» — kiáltja nagy győzedelmi hangon. «Micsoda rózsá?» — kérdém. «Ne tessék haragudni, elmentem Samuhoz.» «Samuhoz a rózsáért?» «Igen.» «És ő odaadta magának?» «Jajajajaj ő nem akarta, azt mondta : semmi áron nem adom, hülye. Dedede én azt mond-

tam : tiszteli Déryné, tessék neki azt a rózsát visszaküldeni, amit tegnap adott magának. Déryné izente azt?? Óóó, hiszen én adtam neki a rózsát. Te adtad? S ő kéreti vissza tőlem? Bizonyosan te írtad azokat a szép verseket? Ééén magam. Ó filkó, itt a rózsza, vidd ahova akarod s azzal kinyitotta az ajtót s azt mondta : erre az út !» És ez a bárgyú mindent híven elbeszéltekem, ami köztük lefolyt. «De Samu goromba volt — mondja — én nem mertem szólni, féltem, hogy nem adja ide a rózsát.» «És maga, hallja ! Hogy merete azt hazudni, hogy én küldtem magát a rózsáért? Maga szemtelen, haszontalan gyerkőce.» «Nenene haragudjék, kérem. Nem tudtam, hogy megharagszik, ha visszahozom. Olyan szép versek voltak beleírva.» «Eredj a pokolba verseiddel együtt», mondám szörnyű dühösen. «Tététérdeimen kérem, ne haharagudjék. Többé nem teszem.» «No, hiszen látom, hogy maga nagy füles. Jól van. Megteszen-e mindent, amit kívánok?» «Mindent, mindent, csak többé ne haragudjék.» «Jól van. Fogja azt a rózsát, vigye vissza mindjárt Samunak és ezen szavakat fogja mondani : «Édes úr ! bocsásson meg nekem, hogy oly szemtelen voltam és hazugsággal éltem, mert nem Déryné küldött a rózsáért. Tiszteli s itt küldi a rózsát vissza».

«Ó te ostoba, azt mondom, ne alkalmatlankodjál többé . . . te éretlen pimasz. A te kezedből nincs szükségem rózsádra. Nesze» — azzal összetépte a rózsát s a szeme közé vágta. Aztán kinyitotta az ajtót s a grádicshoz vezette, mondván : ha még egyszer ide mersz jönni, itt e lépcsőkön doblak le . . . » Ezzel fogadták őt és visszajött a szerencsétlen flótás és mindent híven elbeszéltekem, amit Samu mondott neki. Ekkor egész komolysággal mondám : «Most megtette, ami a kötelességében állott . . . én nem haragszom, de többé soha hozzám egy szót se fog szólni és soha szobámba be nem fog lépni és ha férjemet ingerelni fogja s köztünk veszedelmet okoz ostobaságaival, úgy majd elégtételt szerzek magamnak. Most Isten önnel» . . . és én is ajtót mutaték neki. Egy ideig nagy csendesség uralkodott a házuknál. Egyikünk se szólt a másikhoz, de Déryn látszott, hogy valamit forral magában.

* * *

Egyszer Kultsár István úr gyűlést hirdet. Összegyűlünk. «Most az uraknak azon kell igyekezni, hogy sok új darabot adjanak, hogy begyűjtven a publikumot, sok pénzük legyen az elutazáskor és itt is mindent tisztába hozzanak s útravalójuk is elég legyen, meg szép hirükhöz méltóképen s illendően jelenhesenek meg, mert messze s idegenek közé mennek. Nevezetesen tegnap egy fiatalember jelent meg nálam s egy színdarabot hozott hozzám s igen kért, hogy adassam elé a színpadon s hogy nevét csak akkor mondja meg, ha tetszésben részesül a darab. Nekem nem volt időm elolvasni, tartsanak belőle olvasó-próbát, a személyek után oda van írva a szerepek kiosztása is. Itt hagyom önöknek. Adják be véleményüket a darab minőségéről.» Ő távozott, a rendező olvasta a darabot. Midőn vége volt, egy mellettem ülő színész azt súgja fülembe : «Nem vett észre semmit?» Ránézek s mondom : «Mit?» «Hiszen ez a történet a rózsával . . . s maga van érdekelve.» Mondom : «Vettem észre egy kis érintkezést, de hiszen én nem vagyok kacér. Itt ez a nő pedig az egész játék alatt csupa kacérságból áll, aztán végre az sül ki, hogy testvérbátyja az, kivel szerelmi viszonyt folytat». «De, mondja, a nevek is bizonyítják, hogy a társaságot illeti» :

Deresházy	Déry	Muraközi	Murányi
Deresházyne	Déryné	Gyergyoviczki	Gyertyánfi
Benedeki	Benke	Nyalótzai	Nagy

És így az egész társaság tagjainak első szillabái mind így voltak kiírva, hogy mindenikünkre rá lehetett ismerni, címje pedig ez volt: «A Rózsa-harc, vagy az ártatlan legyek a szemtelen pókok közt».

Én már a darab címét is sületlennek találtam, de egy szót se szóltam, csak odamegyek Benkéhez s mondám: «Csak azt a darabot, atyus, keresztül akarom nézni, minthogy nekem van benne a főszerepem». «De a szerepeket kell kiíratni belőle.» Mondom: «majd holnap». Azzal mentem egyenesen Kultsár István úrhoz, mondok: «Tekintetes úr, ez a darab nem adathatik elő». «Nem-e?» «Nem.» «Hát mi okból?» «Itt van, elhoztam s igen kérem, tessék eltiltani és örökre megsemmisíteni, mert engem akarnak benne kompromittálni és ha színre kerül, azonnal elhagyom a társaságot, elmegyek Debrecenbe.» «Az volna még csak a szép», kiáltja. «Ez többé nem lát napvilágot.» Én köszöntem neki s hazamentem. Másnap csak hámultak a tagok, hogy nem írhatnak szerepeket, én pedig egy fricskát mutattam nekik kacagva, de egy szót se szóltam. Nem mindenik tudott róla, hanem végre mégis tudtomra esett, hogy Gyertyánfy ötven forintot adott Katona Józsefnek, hogy csak írjon egy darabot azon estélyről, midőn nála voltunk és a rózsávali történetet, csakhogy más színben . . . Ez Katonától elég nem szép volt. Én Katonával többé sohase találkoztam.

V.

Bánkbán-akták.

A kiadó hirdetménye. (1820.)

«Novemberi vásárkor megjelent Bánk-Bán. Dráma 5 szakaszban. Szerzette: Katona József. n. 8. 1821. békötve 1 fl. 30 xr. — Költ Pesten. Octob. 10. 1820, Trattner J. Tamás.»

A Tud. Gyűjtemény 1820. évi októberi kötetéhez mellékelt könyvjegyzéken. — L. Hajnóczy Iván, Katona József Kecskeméten, 1926, 27. l.

Az első értesítés Bánk bán megjelenéséről. (1820.)

«Ámbár több magyaros játékdarabok forognak is fenn játékszíneinkben, de tulajdon eredeti magyar darabok mégis igen ritkák. Azért dicséretes igyekezet volt Katona úrtól ezen pályán megindulni, amelyre minden tehetős ifjú tudósokat a hazai nyelv dísze hathatósan buzdít. A munkának belső becsét, mesterségbeli alkotását és az előadásbeli magyar nyelvét, reméljük, hogy az érdemes olvasók kedvezőleg fogják megítélni. Mi itten csak azt óhajtjuk, hogy ezen jó igyekezet azok előtt kedvet találjon, akiknek vagyon szentelve, s így ösztön adassék az ifjú szerzőnek több és nagyobb munkákra.»

A Hazai s Külföldi Tudósítások 1820 nov. 18.-i számában. E hirlap szerkesztője Kultsár István volt, ki Katonát már régebből ismerte.

Egy dedikált példány. (1820.)

«Kisfaludy Kisfaludy Károly úrnak, szíves tisztelete és állandó barátsága jeléül a szerző m. p.»

Ez a példány később Toldy Ferenc birtokába került s ő közli az ajánlás szövegét A magyar költészet kézikönyve, II., 1857. 363. l. jegyzetében.

Katona levele Kisfaludy Károlyhoz (1820 decemberében.)

«Hivatalomnak oskolai módon kezdetében sincs annyi időm, hogy annak rendi szerint egy levelet küldhessek. Ime, ígéretemnek következtében egynémely magam-sorsú verseket küldök. Ha a tudós világban valami előfordul, kérem tudósítását, főképp a dramaturgiára nézve. Ha hírt hall Bánk bánról, e levelem-általadó Demeter úr által barátom uram írni ne terheltesen.»

Közzétette Körmeny Viktor, a Társaság 1916 febr. 5.-i számában. — «Hivatala»: Kecskemét tanácsa 1820 nov. 3-án városi alügyésszé választotta; állását nov. 30-án foglalta el. (L. Hajnóczy, 29., 31. l.) — «Ígérete»: még Pesten megígérte Kisfaludynak, hogy a megindítandó Aurora számára ő is ír verset. *Vágy* c. verse meg is jelent az Aurora 1822.-i kötetében.

Bánk bán megjutalmazása. (1820 nov. 22.)

«A magyar lelkű és a hazának becsületére váló Kecskemét városa legelső példát adott arra, mit kellene a hazai nyelv előmozdítására s a nemzeti fény gyarapítására a nagyoknak s a tehetősebb községeknek tenni, t. i. a tudósokat tiszteletben is tartani és meg is jutalmazni, midőn Katona József urat, aki Bánk bán nevű színjátékát azon város jeles tanácsának ajánlotta, nemcsak fiskálisággal megtisztelte, hanem 100 fl. pénzbeli ajándékkal is megjutalmazta. Óhajtanók, ha azon szép beszéd, melyet a tanács gyűlésében történt megjutalmaztatása alkalmatosságával az eleven eszű szerzőnek Kun János főjegyző úr a hazai nyelvnek szeretetéről mondott, kinyomattatnék. De óhajtjuk egyszersmind azt is, hogy Kecskemét városának szép példáját mások is kövessék.»

A Tudományos Gyűjtemény 1821 februári füzetében «Jutalmaztatások» rovatcím alatt. — E folyóirat szerkesztője, Thaisz András pesti ügyvéd, bizonyára személyes ismerőse volt Katonának; egyik szerkesztőtársa, Prepelitzay Sámuel, régi jó barátja volt neki; Kecskemét városa nemes tanácsa, valamint Kun János főjegyző pedig előfizetői voltak a folyóiratnak. — A városi tanács 1820 nov. 22.-i ülésének, melyről a fenti híradás szól, jegyzőkönyvét l. Hajnóczy, 30. l.

Vers «Katona Józsefre». (1821.)

«Játékszínünkért Katonánk megküzdte vitézül;
Győzzön meg, magyarim, fegyvere benneteket!
Kulcsár Horváttal vítták e nemes ügyet;
Nyertes ez a három már valahára legyen.»

Szépliteraturai Ajándék (a Tud. Gyűjtemény szépirodalmi melléklete), 1821, 124. l. — Közzétéve: Hajnóczy, 53. l. — «Játékszínünkért . . . megküzdte»: Katona nagy dramaturgiai értekezésére céloz, mely a Tud. Gyűjteményben jelent meg ugyanez évben; szövegét fentebb közöltük. — Kovács Sámuel esákvári ref. pap volt, a Tud. Gyűjt.-nek s a Széplít. Ajándéknak állandó munkatársa; efféle verset (Kulcsár Istvánra, Horvát Istvánra stb.) többet is közölt ugyanott;

Pápay Sámuel Bánk bánról. (1821.)

«Csupa kíváncsiságból elolvasám Bánk bán is, a Tudom. Gyűjteményben a dramaturgiáról értekező Katonától, de bosszúsággal vetém el. A cenzura ezt, úgy hallom, eltítá s ez jól esett, ámbár tudom, nem azért tiltatott el, amiért én bosszankodám.»

Pápay S. levele Kazinczyhoz, 1821 júl. 20. — Pápay, Veszprém megye táblabírája, egy nagyobb arányú magyar irodalomtörténetet írt 1808-ban.

Titkos jelentés Bécsbe, Bánk bánról. (1822.)

«Nemcsak a dráma tartalma, hanem egyes részletei is alkalmasak arra, hogy a magyarok gyűlöletét a német fejedelmek s általában a németek ellen lángra lobbantsa, fejlessze, táplálja. Nyilvánvaló, hogy az ilyen írók vakmerő törekvéseikben mindjobban megerősödnek, ha szigorú és megfelelő cenzurával nem vetnek gátat azoknak. A magyar cenzura Budán ezt nem teszi meg.»

A Polizei- und Zensur-Hofstelle felterjesztése 1822 okt. 23-ról. — Lábán Ferdinánd: Titkos jelentések Bécsből a száz év előtti magyarságról, Századok, 1922, 319. l.

Kecskeméti írók névsora. (1823.)

«Katona József. R. kath. Irt : 1. egy drámát, Bánk bán név alatt és kiadta Pesten, 1821. — 2. Van a Tudományos Gyűjteményben egy értekezése : Mi az oka, hogy Magyarorszában a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?»

Nagy István : Szabados Kecskemét városában született vagy lakott íróknak nevei és tudvalevő munkái, Tud. Gyűjt. 1823 júniusi füzet.

Bánk bán : ajánlásraméltó könyv. (1825.)

«Bánk bán. Dráma 5 szakaszban. Szerzette Katona József. 8. 1821. Bekötve 1 for. 30 xr. Ezen drámát a merész gondolatok és éles festések ajánlják.»

A Tud. Gyűjt. 1825 decemberi füzetében, az «Ajánlásra méltó könyvek» c. rovatban. A többi, e rovatba felvett könyvről címén kívül legfeljebb semmitmondó könyvtári ajánlás olvasható. Érdemleges ajánlás csak a Bánk báné.

Bánk bán egy táblabíró könyvtárában. (1826.)

«Miskolcra küldtek iskolába a syntaxisba, Tomka Mihály táblabíróhoz.» Psenyitzky Nagy, ottani tanár «Kisfaludy Sándor regéivel ismertetett meg, Tomkáéknál pedig Bánk bán találtam Katonától ; ezek voltak az első magyar könyvek, melyeket élvezettel olvastam.»

Pulszky Ferenc, Életem és korom, I. 1880, 24—25. l. — Pulszky 1826-ban ment Miskolcra tanulni ; ekkor 12 éves volt. — L. Rakoczay Pál : Egressy Gábor és kora, 1911, 76. l.

Gyászvers Katona halálára. (1830.)

Hát nem zengenek áriák
Gyász sírja fenekére,
Midőn leszállt a Gráciák
Egyik kedvelt testvére?

Nincsen, ki könnyet ejtene,
A szép lelkek rokonát
Szánná? Nincsen Melpomene,
Ki siratná Katonát?

Nincs, fájdalom, nincsen senki,
Liliomot, rózsákat
Ki gyászhalomhoz vigyen ki
S ültessen ciprusfákat.

Nem kell a rózsakoszorú,
Nincsenek liliumok,
Nem termi azt meg szomorú
Sírodon a lány homok.

Jól esméri szép lelkedet
Édesanyád : Hunnia,
Áldja munkás életedet
Minden jó hazádfia.

E lesz tartós ékességed,
Fáradságid érdemét
Nem felejtí el a téged
Gyászoló, bús Kecskemét.

Ezt zokogják ajakai
A népnek, keservesen :
Katonának hült porai
Nyugodjatok csendesen !

Hasznos Mulatságok, 1830, II. 201. l. — A vers címe : «Nemes Katona József úr (több játékszíni darabok szerzője) szabados Kecskemét városa szeretett főügyvédjének halálára». Aláírva : «S. I.». — Hajnóczy szerint (id. m. 54. l.) Simonyi János, 1820—1828-ig Kecskemét főjegyzője, azután tanácsnok, lehet a vers szerzője. — A Hasznos Mulatságok a Kultsár István-féle Hazai s Külföldi Tudósítások melléklapja volt.

Az első előadás színlapja. (Kassa, 1833 febr. 15.)

«Bérletszűnés. — Kassán, ma pénteken, február 15-ik napján 1833, a Nemzeti Dall és Színjatszó-Társaság által *Udvarhelyi Miklós* részére fog előadódni : *Bánk-bán*. Itt még soha nem adott nagy nemzeti dráma 5 felvonásban. Szerzette Katona József. Személyek : II. Endre — Szerdahelyi úr ; Gertrudis királyné — Kántorné asszony ; ... Ottó — Egresi úr ; Bánk-bán — Bartha úr ; Melinda, a felesége — Dériné asszony ; ... Mikhál-bán — *Udvarhelyi* ; ... Petur-bán — Szentpétery úr ; ... Biberách, egy lézengő ritler — Megyeri úr ; Tiborc paraszt — Szilágyi úr. ... Történt 1213. esztendő vége felé.

Ha meggondolom, hogy esztendei jutalomjátékom előadhatása éppen a mai napra esett, melyen a farsangi tomboló örömök zajától majd minden ember el van ragadtatva, úgy tetszik, nem örvendhetnék szerencsémnek ; de más részről, meg lévén győződve nagylelkű pártfogóink kegyességéről, kik tudják azt, hogy az előmenetelre törekedésnek egy főrugója a buzdítás, szinte mint a munkásságnak ösztöne a jutalomreménylés — «mely vágyódásoktól még azok sem szabadok, kik erre nem kényszerítve, a közhaszonnak ezekre való várakozás nélkül is áldozhatnának» — teljes bizodalommal vagyok, hogy — midőn a hajdankorból egy oly honévrajzi történetet kívánok kellemes időtöltésül szemléltetni, mely akár a költőnek nagy lelkét, akár a characterek fénybecsülésének rajzolását tekintsük benne, minden módon remek, s méltó becsülést érdemel : elvonulván kevéssé a zajos örömök közül, tapasztalt kegyességek szerént meg fogják adni az írónak is érdemlett jutalmát számos megjelenések által, s egyszersmind ezzel az én iparkodásomat is buzdítva, nagyobb igyekezetekre méltóztatnak elősegélleni, aki eddig is semmit se mulasztottam el, mind a szín- mind a dall-játék darabok előadása körül, mely által teljes tetszéseket megérdemelhessem. Nagyságtoknak, minden renden s karban lévő pártfogóinak, legalázatosabb szolgálja *Udvarhelyi Miklós*, nemzeti színész és dallos.

Bileták találatnak Polgár Maurer Mihály úr házában az első emeletben, Szerdahelyi József szállásán. Alázatos tisztelettel kérettetnek a páholyokat tartó uraságok, hogy páholyaik eránt déli 12 óráig rendelést tenni méltóztatssanak, hogy az ellenkező esetben másoknak kiadódhassanak.

A Cassa kinyittatik kétfertály hatra. — Kezdődik hetedfél óraker, vége 9-ker».

L. Rexa Dezső, Bánk bán első előadása, Vasárnapi Ujság, 1921 aug. 28.-i szám. — Udvarhelyi Miklós személyesen ismerte Katonát ; mikor egy szintársulattal Kecskeméten járt — 1816-ban — Katona maga olvastá fel neki Bánk bánt. 1838-tól fogva a Nemzeti Színház tagja volt. Mág nem ment át a köztudatba, hogy nem Egressy Gáboré, hanem Udvarhelyi Miklósé a tragédia első előadatásának érdeme.

A kolozsvári előadás. (1834 aug. 30.)

«E jelen darab szerzője helyesen találta el a feltűnő karaktereket s nálunk, hol csak középszerű eredeti darabot is oly gyéren írnak, egy marad a jobbak közül.»

A Honművész, 1834 szept. 28-i számában. — Ugyane referens szerint a szereposztás ez volt: Endre: Szerdahelyi; Ottó: Egressy; Biberach: Éder; Bánk: Lendvay; Petur: Szentpéteri; Melinda: Déryné; Tiborc: Szilágyi. Ez alkalommal Egressy választotta jutalomjátékul.

A budai előadás. (1835 febr. 27.)

«Budán febr. 27-én Kántorné asszony jutalmául legelőször adatott «Bánk-bán» eredeti szomorú játék 5 felvonásban. Szerzette Katona József. E darab a boldogult szerző műveinek alkalmasint legjelesbike, s már azért is különös érdekekkel bír, mivel hazai őstörténelmünknek egyik legnevezetesebb jelenetét, t. i. II. Endre királynak az országból távolléte alatt támadott villongást, s a királyné megöletését tárgyalja. E darab eredeti színműveink közt bizonyára egyik fő helyet érdemelne színi hatásra nézve, ha azok belőle kihagyatnának, melyek untatók és nem művelt színpadra valók; nevezetesen a hosszú elmélkedések, elbeszélések, asszony-beccmérések, s több más nyerseségek, melyeket a műveltebb érzésűek megdöbbenés, kacagás és némi sziszegés nélkül nem hallhattak. Ezen utóbbi cikkelyek csak durva nemzetek erkölcsiéhez, aljasabb színpadra, s így aljasabb néposztályhoz is illők, s a nemesebb publikum előtt soha tetszést nem nyerhetnek. Ezeknek jövőre elhagyatása, és így a negyedfél óráig elnyult darabnak legalább egy órával megrövidítése teheti azt, hogy a mutató ez után megoszlatlan helybenhagyást, s a színrajstromon állandó maradhatást nyerhessen, kivált ha a főszerepek pontosabb megtanulása is járuland hozzá. — A tetemes és fárasztó címszerepben Bartha úr játszott, s több ízben előtapsoltatott. Kántorné asszony Gertrudist királynéi méltósággal és pompásan, Lendvayné asszony Melindát szokott jelességgel, Megyeri úr a cselszövő Biberachot finom művészi tökélyvel, Tóth úr Petur bánt, s Lendvay úr Ottó herceget tűzzel adták. Nézők igen számosan voltak, honnan feltehetjük, hogy kedvelt Kántornénk némi vigasztalást lelt szigorú pályáján hebizonyított állandó szorgalmáért.»

A Honművész 1835 márc. 5-i számában.

Arany János véleménye Bánk bánról 1836-ban.

«Izlésem így is a jobb könyvekre vetette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi mulatságot ígért ugyan, de kevésbbé volt nevezetes. Shakespeare német fordításait akkor forgattam először — s különös, hogy egy bizalmas körben (1836) Bánk bánt elébe-
tevévém Stibor-nak, miért illően ki is nevettem.»

1855 jún. 7-ről keltezett Önéletrajzában írja ezt Arany; I. Hátrahagyott Iratai és Levelezése I. XLIII. l. — 1836-ban néhány hónapig maga is színész volt; úgy látszik, akkor olvasgatta a keze ügyébe eső drámákat s köztük Bánk bánt.

A debreceni levelező véleménye Bánk bánról 1836-ban.

«E hajdani zűrzavaros történetnek, mit azzá az érthetlenné tevő kötött beszéd tesz, helyes személyesítői valának: Szerdahelyi (Petur)», stb.

Honművész, 1836, 750. l. — L. Rakodczay, id. m. I. 82. l.

Bárány Boldizsár újabb véleménye. (1836.)

A történetünkben kínálkozó sok jó drámai tárgy közül keveset dolgoztak fel: «Maga Bánk bánunk, a jeles viszontagságú honi hős, Grillparzer kezeire szorult, hogy eposz vagy dráma alakban jól léphessen ki a feledésből . . . Nem feledve boldogult Katona József úr Bánk bán művét, mely több évekkel előbb mint amaz kijött, de a történeti cselekvény bökkenője — elater-e (= rugója) — titka kerülve s mintegy homályba leplezve, s úgylátszik, a Shakespeari humoristica affekláltan üzve van.» Grillparzer Bánkja (1830) «amennyire regényesb, a történeti cselekvény titkához közelb jár».

Az «Árpádi ház» c. «játékszíni hős rajzolat» (1836) előszavában és 138. lapján írja ezeket Bárány B. — L. Tolnai Vilmos, Irod. tört. 1915. 180. l.

Bánk bán a Nemzeti Színházban (1839 márc. 23.). Vörösmarty bírálata.

«Mart. 23. A pesti magyar színpadon először: Bánk bán. Eredeti szomorújáték 5 felv. Irta Katona József. (Egressy Gábor jutalomjátéka). Sok tekintetben hiányos s némileg vad, de erővel teljes színmű, első és utolsó műve e nemben a korán elhunytak. Legkevesebb sikerült Bánk bán charactere, kiben nem látjuk azon szilárdságot, mely az általa elkövetett merész s nagy felelősségű tethöz kívántatik. Tökéletesebbek Petur, Biberach, Ottó, Tiborc. Gertrud nem egészen érthető. Melinda a legnehezebb feladat az egészben, ha talán nem minden részben tökéletes is; de helyenként meglepőleg szerencsés vonásokkal van ábrázolva. Az egész mű minden esetre magasb tehetségre mutat, s nem hűtlen másolata a kornak, mely noha hanyatlásnak indult, s a hajdani erőből vadságra fajult, mégis sok jeleivel bír a férfiaságnak s lovagi szellemnek. Drámai, sőt színi hatás tekintetében végre a mű ritka tünemény, ha megdölgödjük, hogy akkor iratott, midőn dráma kevés, a színház bujdosó volt, s hogy a szerzőnek ez első munkája. Csupán a negyedik felvonást kívánnók kiigazíttatni, mely lassú és fárasztó, s kihagyatni azt, midőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót (ha egyébiránt ezen megjelenés nem a színész tévedése volt), s ahelyett, hogy (mint valószínű) megrohanja, visszamegyen. Az előadás a gondosabbak közé számítható. Szentpétery, amennyire hangja nem gátolá, jól adá az indulatos Peturt; Barthát kívánnók többször így látni; mély és megható érzéssel adá a szegény Tiborcot, valamint Fánecsy igen kimért és jól talált játékkal a furfangos Biberachot. Egressy G. (Bánk) helyenként, például midőn a pártütőket s Peturt lecsillapítja, midőn a királynénak szemrehányásokat tesz, jó; helyenként, kivált indulat-kitöréseiben érthetetlen vagy egy kissé túlzó. Egyébiránt, mint mondók, Bánk bán charactere leggyengébb az egész műben, s inkább szeretjük, hogy egy kis túlzás által felriasszon, mint hogy bágyadt előadás miatt egészen elessék».

Vörösmarty Összes Munkái, teljes kiadás, rendezte Gyulai Pál, VII., 1885, 203. l.

Széchenyi Bánk bánról. (1839.)

«Ung. Theat. — Bankban. — Unbegreiflich dass es die Regie(rung) erlaubt solchen Unsinn zu spielen. — Schlechte, gefährliche Tendenz.»

1839 márc. 23.-i bejegyzés Széchenyi Naplójában. E napon játszották Bánk bán a Nemzetiben: Széchenyi is megnézte. Megjegyzése magyarul: «Magyar Színház. — Bánk bán.

— Megfoghatatlan, hogy a kormány megengedi ily esztelenség előadását. — Rossz, veszedelmes tendencia».

A Napló kézírata az Akadémiában. — L. Grünwald Béla : Az új Magyarország, 1890, 476. l. — Rakoczcay, id. m. I. 72. l.

Erdélyi János felhívása. (1840.)

«A pesti magyar színház megnyitása óta a dráma-közönségnek alig volt szebb estvéje, mint mult évi márc. 23-án, midőn Bánk bán eredeti szomorújáték Katona Józseftől, adatott Egressy Gábor javára. A mű egyetlenünk a maga nemében ; legalább ha komoly szindarabinkra kerül a szó, van mit például felhozni. Velem történt, hogy vidéki literátus barátok közt szinte illy ki-tüntetással említém, s mindjárt az volt a második kérdés : ki írta? «Katona József» — mondám. Természetesen fogadkoznak, hogy a literatura új nevezetességeit nem ösmerhetik. Koránsem, uraim, a szerző már nem él, Bánk bánt még 1820 előtt írta. És nincs benn a magyar költészet kézikönyvében! Katona József sem történetileg, sem kritikailag nincs közönség elé vezetve . . . A méltánylás sírjában érte, s a halott tisztelői jó néven fognák venni, ha, kik vele közel személyes vagy hivatalos viszonyban állottak, míg idejét nem mulja, életéről, haláláról s munkáirul, stb., hirlapi úton hiteles adatokat közlenének, egy magyar literaria historiához is forrásul szolgálhatókat. E részben Kecskemétről várhatni legtöbbet, hol a boldogult városi tisztséget viselt ; iránta meg is szólíték egy fiatal ügyvédet, s fájlalva értém, hogy nevéül is alig ösmerik, mert — senki nem próféta önhazájában. Csakugyan nem volna ember Kecskeméten adatokra? Ritkaság egy szép lélek, s bármí csekély volt a hely, melyet az életben elfoglalt, emlékének meg kell szenteltetni. Pest, ápril 19. 1840. Erdélyi.»

Társalkodó, 1840 ápr. 22. — A felhívás címe : «Emlék Katona Józsefre». Eredménye az lett, hogy Csányi János kecskeméti ügyvéd összeszedte és megírta a Katonáról hirtelenében megtudhatót s azt magvas jellemrajzzal kiegészítve közzétette a Társalkodó ugyanazon évi május 27.-i számában «Katona József» címen.

Vachott Sándor epigrammja.

Bánk-bán szerzőjére.

(T. Sáp, okt. 1847.)

A meredek pályán legfelső fokra te hágtál,
És ott állsz egyedül a sasok orma felett.
Nincs-e merész ember, ki borostyánt tartva kezében
Feljusson hozzád : megkoszorúzni fejed?

FALU TAMÁS: VERSEK.

SZÉLMALOM.

Lebontották, az újkor elsöpörte, Elűnt emlék, én elviszlek magamban,
A falu végén sem kap már helyet. Leszek helyetted bolygó szélmalom.
Nem néz a tóba, mint kis zseblükörbe Helyedre állok méla alkonyatban
S a messzeségnek már nem integet. S mint két vitorlát, széttárom karom.

Az ég a hátán zsákban hoz sötétet,
A szívem malma percre felriad.
Aztán az égre merengőn felnézek
S összekulcsolom vitorláimat.

KRAJCÁR.

A krajcár, tudod, régi pénz volt, Krajcárért cigaretta is volt,
Peremén nem volt jelige, Ábránd és füstből karikák.
A forint jeligét is hordott, Egy füstkarikán áthajolva
De a krajcárnak volt szíve. Oly gyönyörű volt a világ.

Egy krajcárért cukrot is mértek, Krajcárért ibolyát is adtak,
Bonboni, édest és savanyút. Mely kék volt s illatos nagyon.
Egy krajcár a gyerek szivéről És szárnya volt az ibolyának,
Minden bút, bánatot lefűtt. Mert beröpült egy ablakon.

A milliótok nem kell nekem,
Nem zengem a pénz himnuszát.
Egy krajcárt adjatok, egy krajcárt,
Mert vele van az ifjúság!

FÁN MARADT LEVÉL.

Már május végén sárga volt, Hogy ősz, tél, mért nem tépte le,
Sárga volt és beteg. Marad örök talány.
Majális neki nem dalolt, Minden levél a földre hullt
A sors így verte meg. S ő fent maradt a fán.

Nem volt boldog nyári verőn,
Ősz nem hatotta meg,
Maradt, ami volt: szomorú,
Szomorú és beteg.

Minden levél a sirba hullt,
Bús őszi ág alatt
S én mégis csak őt gyászolom,
Aki a fán maradt.

KÖNNYEZŐ HALÁSZ.

Hol keressz, hogyha már nem találsz meg, Sétálj vissza a tünt évek partján,
 Hol találsz meg, ha már nem leszek? Könnycsepp rengjen sóhajlásodon,
 Hol dobja le utánam a horgot Dobb a mélybe szivedet és meglásd,
 A halászó bús emlékezet? Nehéz lesz, mert rákapaszodom.

EKHÓS SZEKÉR.

Büntelen szívvel, hófehéren, Várost és vásárt elkerülve,
 Mért nem járunk ekhós szekéren? Zöld erdők lelkébe merülve
 Kis batyúnkat ölünkbe téve, Hol tücsök ciripel és kakuk szól...
 Mennénk a boldogság elébe. S fölénk írják: Emlék a multból.

JELSZÓ.

Túl utcákon és házakon, A csend országa kezdődik,
 Bolyongok kinn a réten. Hol átlépnék az éren,
 Odafenn varjak, vadlibák Egy vén akácfa áll elém:
 Most húznak el sötéten. Megállj! A jelszót kérem!

De utat enged hirtelen
 És átbotcsát a hídon,
 Mert válaszul az ujjamat
 Az ajkamra szorítom.

TÚLÉL...

Túlél az ágy, amelyben alszol, Túlél a görbelábú asztal,
 Túlél a szék, amelyen ülsz, Mely rég a halált várja már,
 Túlél a szürke cserépkályha, Túlél az enyhe lámpaernyő,
 Melynek fényében elmerülsz. Túlél a törékeny pohár.

Túlél a háztető, a kémény,
 Túlél a ház előtt a pad.
 Csak öregedj meg csöndben, békén,
 Te is túléléd itt magad.

SEBEN MIHÁLY MEGTISZTULÁSA.

FELÉBREDT, kinyitotta a szemét és hallgatott. Takaratlan kezei áthültek, behúzta *öket* a takaró alá. Szorosan a teste mellé feszítette *öket* s most úgy feküdt, mint egy katona, akit jelentkező állásban talált a golyó s elesett anélkül, hogy feszes tartását ideje lett volna megváltoztatni. A nyakát is hátraszegte, megmerevítette egész testét s most, azt leszámítva, hogy a szeme nyitva volt, igazán hasonlított egy halotthoz. Még a teste is hideg volt. Általában a bőre alatt mindig hidegséget érzett s külön tudta érzékelni a húsát, a bőrét és csontjait, szinte testének minden rétege külön határokkal volt elválasztva egymástól s ez a széthánytság, mely felett öntudata mint egy különös és objektíven szemlélő pallér lebegett, évek óta örökös disszonanciát, fáradtságot és unalmat termelt köréje, melynek folyamányaként sehol sem találta a helyét és seholsem tudott otthon lenni.

Mozdonyvezető volt, a családjá még a háború alatt menekült fel Brassóból Pestre s vastag és legyűrhetetlen nyomorúságban éltek. A háború alatt eladogatott a szegény család mindent, amit csak a meneküléskor felmentettek magukkal, pár okvetlenül szükséges darabon kívül, s azóta nem tudtak kimenekülni a nyomorúságból. Seben, ahogy hazakerült, a nagy zúr-zavarban nem tudta visszakapni az állását s évekig napszámosmunkával tengette a család és a maga életét. A gyerekek száma közben ötre szaporodott s mikor végre bekerült a vasúthoz s mintegy félévvel ezelőtt mozdonyt kapott, már adósságuk is annyi volt, hogy fulladoztak tőle s szétnyűtt energiájukkal sem tudták kellőképpen megmarkolni már az életet. Mintegy másfél hónappal ezelőtt azután, új veszedelem keletkezett. Az asszony egy este, mikor lefeküdtek s a gyerekek már elaludtak, meggyóna, hogy — várja a hatodik gyereket. Ez már sok volt és Seben azóta elvadult az otthonától. Későn és rendesen borosan járt haza, goromba volt, mint a pokróc, a gyerekeket nem szívelhette és napirenden voltak a házban a veszekedések. Teher lett neki a család s az új ijedelem : az új gyerek, oly rettegéssel s oly indulattal töltötte el, hogy félt hazamenni, maga se tudta mitől tartva s legszívesebben a város végén csatangolt, a gyáron túl, hol belenyílt a város a határba vagy valami kültelki korcsmában ült s a kortyolgatott bor mellett, testetlen ábrándozásoknak adta át magát.

Igy álltak a család dolgai, mikor felébredt ezen az éjtszakán. Éjfél után két óra lehetett, a világító vekkerről olvasta le az időt s a robotba fogott ember mindennapi megszokása ébresztette föl. Szeme hamar

megszokta a sötétséget s látott benne. Csak derengve ugyan, ahogy az éjtszaka engedte, de látta homályosan a szakadt csipkefüggönyt, a régi varrógépet, a szalmazsákokat, az ágyakat, a kályhát s szemben az ajtó bizonytalan, a sötétségbe belefolyó foltját. És az alvó életek hangot adtak. Mellette az asszony aludt, vékony, kínzott szívással szívta a levegőt, de ez a sziszegő kis hang olyan volt a csöndben, olyan sirámszerű és borongó, mint egy nagyon messziről jövő proletártemetés kórusa; a hangokat átverte az eső. A szívéig ért el ez a hang, de könny nem tudott fakadni rá. Hideg és megkeményedett volt az emberi hús arra, hogy könnyeket teremjen. Csak feküdt és fázott. Az egyik gyerek az ablak alatt náthás, nagy szortyogással lélezett, a másik ablak alatti szalmazsákon a kislány nyöszörgött álmában és kiáltott is valamit, de nem lehetett megérteni s a nagyobbik gyermeknek mellette kilógott a lába. És a léleketek jártak ki-be a tüdőkbe, táplálták az életeket s olyan hangot adtak, mint egy soha meg nem álló, ítéletes lendülettel járó fűrészhangja, mely a világban monoton zajjal s örök elrendeltetés szerint fűrészel az emberek felett.

— Lélekenek! — gondolta. — Milyen rettenetes ezt így hallgatni! Seholy senki, csak mi és lélekenek!

Félt. Nem tudta okát adni, de már gyermekkorában félt ettől. Egészen kis gyerekkorában, mikor felébredt éjtszaka s a sötét alatt hallotta a lélekezések zaját, mindig összehúzódott, eltelt félelemmel, remegve bújt a takaró alá, hogy ne hallja, mert volt ebben valami a halálból, a bútoroknak ijesztő és sötét lelke támadt, tele lett megfigyelhetetlen mozgással a szoba, valami elemi veszedelmet jelentettek ezek a hangok s úgy érezte, hogy felettük ég a tető s tűzoltókocsik robognak feljűk.

És a léleketek szóltak: szszsz... szszsz... szszsz...

— Micsoda éjtszaka ez!

Megreccsent alatta az ágy. Mozdulatlanul feküdt, csak a szemét nem húnnya le. És kívülről is hangok jöttek. Bizonytalan, határnélküli hangok, melyekről az idegélet bizonytalanságában nem lehetett tudni, óriásiak-e kint, vagy csak a közelben támadtak valahol. Így elnyújtott, panaszos fütty-féle hallatszott, mely ép úgy lehetett a valahol messze, nyílt pályán veszedelemben lévő mozdony sikítása, mint a szomszédban nyitva felejtett kapú csikorgása, melyet csapdos a szél. Dobogások dobbantak, melyekről nem lehetett tudni, vajjon az utca másik felén megy-e békésen pár ember, vagy bent, mélyen a városban nyugtalan tömegek robognak? Szél tapadt vergődve az ablakhoz... Hangok voltak ezek, lappangók és bizonytalanok, az élet mélyére rontók, melyek a ház pórúsain csúsztak a szobába s itt az alvó életek lepeggő zajával elvegyülve, valami szakadozott, szennyes, megkísértő dongássá adódtak össze, mely megülte az életet és fojtogató alattomos kinnal töltötte meg. Aztán egér kezdte rágni a padlót s a száraz deszka harsogva adta ki a sötétben a hangot, hogy szinte repesztette az agyvelőt.

Dideregve feküdt s hallotta mindezt.

— Öten vannak! — gondolta. — Öten és mindjárt felébrednek és megint kötelességet parancsolnak! És joguk lesz élni és joguk lesz parancsolni, nem tehetnek róla, hogy megszülettek és mindenért én vagyok a felelős! Öt száj, mely minden szegésnél öt karaj kenyér! Öt élet, mely minden vételnél öt rend ruha, öt pár cipő, öt, öt, öt! Öt felelősség és hatodiknak az asszony, aki ha nem kiabál, ha nem fenyeget és nem kér számon, úgy jár itt, mint egy hangtalan, kiszipolyozott, mindenbe belenyugvó áldozat. Az én áldozatom! Mit lehet itt csinálni? Hol itt az út kifelé? És most gyereke lesz! Pár hónap múlva megint gyereke lesz és megint eggyel többen leszünk! Uram Isten, megint eggyel többen!

A lélekzetek fűrészelték felette az éjtszaka láthatatlan hasábjait, a hangoknak szárnya támadt, melyek kitolták a szoba falait s oly határtalan volt minden, mintha lebegtek volna a sötét űrben.

— Szszsz! szóltak a lélekzetek. Szszsz! . . . Hatan vagyunk! Hatan vagyunk!

Az egér rágta a padlót és a távoli mozdony visongása nem szűnt meg. Az éjtszaka mély volt és a sötétség súlyával teljes, imbolygásokban élt és nagy tágasságokban. Láthatatlan kezek szörnyű magvakat szórtak.

— Szszsz! . . . — harsogtak a lélekzetek és hasították az agyát. Feküdt, gondolkodott, kínlódott. S egyszerre csak a keze lassan elvált a combjától és a szeme megrebbent.

— Mi volna — gondolta — ha most felkelnék, odamennék hozzám, megfognám a nyakukat és elhallgattatnám őket! . . .

Mázsányi lett a két keze az ágyon és testének minden mozdulása megállt. Gondolkodott. Forgatta minden ellenőrzés nélkül az agyában. Fűtött a gondolata.

— Utána valahol ki kellene venni egy hónaposszobát és mindent újra kezdeni! Szép tisztán mindent újra kezdeni!

A lélekzetek szinte zuhogtak a feje fölött, az éjtszakai dolgok monoton koncertje kísértéssel volt teljes, mintha fekete tücskök minden parányból ezt fújnák feléje s nem tudott a gondolattól szabadulni.

— Ágy, két szék, asztal, szekrény és mosdó lenne benne, esetleg egy keskeny kanapé még, hogy azért nagyon drága ne legyen. A szekrényben jobbról lennének a ruhák és balról a fehérneműek. És a háziasszony konyhájában mindennap szólna a rézmozsár: pim-pim . . . cukrot törnének benne . . .

Édes gondolat volt ez. Soká és izesen forgatta az agyában anélkül, hogy öntudata tudomást szerzett volna róla. De aztán hirtelen pattant valami az agyában s magához tért. Felrémült.

— Hej — ült fel az ágyban hirtelen kijózanodva — micsoda örület ez! Én alattomban ölni akarok! Minden parányom tele van már a szándékkal s egyszer kitör belőlem, mint a veszettség és borzasztót csinálok!

Idegei hirtelen úgy elképzeltették vele a gyilkosságot, hogy érezte markában a gyermeknyakak puháját, ahogy elmállanak a szorítása alatt.

— Jézusom! — rémült fel, de a kép csökönyösen újra és újra visszatért: nagy csönd a szobában és kitergetett halottak a csönd alatt fehéren az ágyon. Hat halott! És egyszerre valami alattomos, őrült kívánság lökte errefelé. A gyilkosság misztériuma. Húzás.

— Uramisten! — dadogta. — Uramisten, mi ez? Mit akarsz velem?

Felugrott, felnyalábolta a cipőjét, kapcáját, ruháját és kiment a konyhába. Kint sötét volt, hideg és nagyon kezdett félni a sötétben. Nem merte a kezét lógatni, nehogy elkapja valami. Hangja volt a sötétnek, ijesztése, uszítása és vigyorgása. Gyertyát keresett, mert villanyuk nem volt. Az asztalon talált egy csonkot s reszketve meggyújtotta.

— Csak kitartson ez a gyertya! — gondolta babonásan. — Csak kitartson, míg felöltözöm és elmegyek! Akkor nem lesz semmi...

Sietni akart, de nagyon suta mozdulatokat tett. A nadrágszárában megakadt a lába, a cipőjét alig tudta befűzni, folytonosan melléje dőködött a lyukaknak a fűzővel, megnézte, hogy az ablak be van-e zárva, a tűzhelyet bámulta.

— Csak a gyertya kitartson! — gondolta égő aggyal, aztán megfogta a korsót s ment vele a vizespad felé, hogy megmeríti és hoz mosdóvizet magának.

Ezenközben furcsa forróságok öntötték el a testét, a füle szokatlanul búgott, teljes bizonytalanságérzés hatalmasodott el az idegein s kezében a korsóval tétovázott a konyha közepén. Az asztalon mosdatlan tányérok álltak, mellettük kések és villák, melyekre zöldesen száradt rá a tegnapi sültkrumpli maradéka. Kezében babrált a korsóval, de nem ment a vizespad felé, csak állt. A gyertya lobogott s viasza végigfolyt a festett asztalon.

— Folyik a gyertya — nézett bután Seben s önkénytelen lépéssel odaállva a szoba ajtaja elé. Hallgatózott. Nem volt semmi nesz, csak a lélekzetek fűtyülése hallatszott ki az ajtó mögül.

— Alszanak — gondolta. — Csöndben alszanak.

Soká állt ott. Nem tudta, mit csináljon. S ahogy állt, a tövig égett gyertyából kidőlt a bél, nagyot lobbant, párat pislákol, aztán sercegve aludt el a szétfolyt, meleg viaszban. Seben bámult rá.

— Kialudt — motyogta bambán. — Kialudt a gyertya!...

Szája száraz lett, kicsit szédült, megfogta a széket, melyen előbb a cipőjét fűzte be s leült rá. Kezében a korsó. S egyszerre levágta valami kábaság. Ült a széken, megállt a keze s valami álomforma ereszkedett rá, mint a forró köd, hogy úgy érezte, a karját se tudná megmozdítani a saját akaratából. A fogalmak elsiklottak az agya alól s az egész ember minden súlyával odanehezedett a székre. Percekig nem volt semmi gondolata, csak pihent.

Hátul a tarkója táján forgás támadt, mely a gyomrára ment, az

értelmén tüzes köd ült és minden tagjában végtelen ernyedtség és gazdátlanság. Nem érezte önmagát. A tagjai idegenek lettek. Bámult álmosan.

— Hat gyerek lesz — morogta bambán egy valahonnét elkapott gondolattal — és a fizetés egy krajcárral se több . . .

A szája lefittyedt, mint a szélütötté. Az ajtó, mely a szobába vitt, eléje révült a sötétből nagy, még sötétebb foltjával és nem tudta a szemét levenni róla. Csak meredt rá gondolat nélkül. Szinte húzta az ajtó.

Igy ült egy darabig, aztán egészen hirtelen, váratlanul, valahonnét idegenből érkezett egy gondolat.

— Ha most bemennék ! — villant fel benne. — Mind alszanak . . .

Olyan gyengének érezte magát, mintha órákig meleg fürdőben ült volna s a víz kipállasztotta volna még a lelkét is. Ült.

— A kilincs nyikorog — jutott eszébe — de szépen, óvatosan be lehetne azért nyitni . . .

Ezen sokáig elgondolkozott, hogy hogyan is kellene.

— Bemenni vigyázva . . . föléjük hajolni . . . odanyúlni csendesen . . .

Felállt. Mintha aludt volna. Odament az ajtóhoz. Ébren volt pedig.

— Csak hallgatózom — volt benne egy egészen megnyugtató gondolat. Mert a gondolat azért mégis kellett.

— Csak meghallgatom . . .

Percekig babrált keze a kilincsen s roppant vigyázva nyomta lefelé. Az ajtó kinyílt és Seben hosszan hallgatózott.

— Alszanak . . .

Elindult.

— Most balra — gondolta. — Ott a kislány alszik . . .

Balra fordult, de hozzáütődött az ágyhoz s az reccsent egyet.

— Ejnye ! — mondta magában. — Mekkora roppant !

De legyintett megnyugodva. — Nem baj ! Az asszony azonban felneszelt az ágyban s hallgatózott. Aztán csendesen kibujt. Inkább érezte, mint tudta, hogy valami baj van. Találomra megindult.

Seben kijavította a rossz lépést és továbbment. Mintha a feje vitte volna. Odaért a földre ágyazott szalmazsákhhoz, érezte a lába.

— Most itt lehajolni ! — gondolta.

Lehajolt s babrálni kezdett a takarón. Gazdátlanul, tétován és késlekedve, szinte nem tudta, mit csináljon. S ahogy babrált, hátulról egy föléje hajló meleg test ért hozzá. Megrendült.

— No ! — hördült fel eltorzult arccal, mintha hátulról hirtelen fejbevágták volna.

— Ki az ? — kiáltott egy fojtottat az asszony, mert ő volt s elrántott egy szál gyufát.

Seben megismerte a felesége hangját s felegyenesedett. Akkorra már égett a gyufa is és pislogva nézett bele a lángjába. Zavarban volt és bambán bámult az asszonyra.

— Én — dadogta. — Én vagyok . . .

Az asszony a gyufa fényénél kutatva nézett az urára.

— Miért dadog ez? — gondolta. — Miért ilyen zilált ennek az arca?

Rosztat sejtett. Megreszketett az ina s kezében táncolt a gyufaszál.

— Mit keresel? — kérdezte ijedten. — Mit akarsz itt?

Seben erre még jobban zavarba jött s lesütötte a szemét.

— A cipóm — motyogta. — A cipőmet kerestem . . .

Az asszony elfogadta. De aztán lenézett az ura lábára és megremegett.

— A cipőd? — mondta összeszorult torokkal. — De hisz a cipőd! . . .

Nem merte befejezni. Mert a cipő ott volt Seben lábán rendesen befűzve. Láta.

— De hát akkor mit kerestett itt? — rémüldözött. — Mit akart?

Egyre nőtt benne a bizonytalan szorongás, de nem mert tovább kérdezősködni. Vacogva ment ki a konyhába, meggyújtotta a lámpát s odatette az asztalra, hogy legalább világosság legyen. Föltette a spirítusz-főzőre a kávé s kezdte elővenni a kenyeret. De akkor eszébe jutott az ura rettenetes arca s megrémült, hogy mit csinálhat az még mindig odabenn. Bekiáltott ijedten.

— Mihály!

Seben kilépett. Föl volt zavarva, a félig végzett tett ingere meredt benne és szégyelte magát, de minden idegét dacosra fogta össze s erősen elhatározta, hogy nagyon flegmatikusan csinál mindent. Nyugodtan iparkodott nézni, még ki is állt a konyha közepére és morgott valamit, aztán kihúzott egy széket a lámpa elé, rátette a lábát és vakargatni kezdte szótlanul cipőjéről a sarat. Mindent nagyon rendesen, nagyon természetesen akart csinálni s csak mikor már félig megtisztította az egyik cipőjét, akkor jutott eszébe, hogy mindjárt a kezdetén elhibázta az egészet, hisz ide az előtérbe helyezte ezt az ominózus cipőt, mikor pedig azt mondta az előbb az asszonynak, hogy ezt keresi. Nagyon mérges lett, de dolgozott a cipőn tovább.

Ezenközben az a biztos érzése támadt, hogy nézik. Hogy az asszony gyanakodva, lesve épen a cipőjét nézi. Ez az érzés elnehezedett rajta s végtelenül idegesítette. Felemelte a fejét s szeme az asszony fűrésző pillantásával találkozott.

— Miért van ez itt? — kérdezte magától. — Miért nem megy be lefeküdni, mint máskor szokott? Miért őriz ez itt engem, mint egy gyilkost?

Ez a tudat annyira elfoglalta, hogy elfeledte a másik cipőjét is letakarítani. Az egyiket még ki is kefélte s a másik ott maradt azon sárosan és megtakarítatlanul. Nem vette észre, csak betolta a puccoló ládikát a szék alá s nagyon határozott léptekkel elindult a vizespad felé.

De az asszony látta.

— Hát a másik cipőd? — szólt rá ijedten. — Azt mért hagyod puccolatlanul?

S magában remegett, ahogy nézte az urát.

— Ezzel az emberrel valami baj történt az éjjel! Most elfeledte megtakarítani az egyik cipőjét! És mit keresett bent? Mit akart?

Gyanakodó félelemmel vigyázta.

Az ember ránézett, elpirult és elmordult.

— Elfelejtettem — mondta megszégyenülten s neki állt, hogy amaz is letakarítsa. S valami feszülő forróság egyre dagadt benne. Hogy a cipő tisztítását elvégezte, a vizespadhoz lépett, kivette a lavórt, oda ment a csaphoz, hogy vizet ereszt. De úgy el volt gondolkodva s agyában a forróság oly tompára butította, hogy félrenézve egész véletlenül fordítva tartotta az edényt a csap alá, a fenekével fölfelé s a víz szertefröccsent a zománcos pléhről. Az asszony csak nézte s megállt a szeme.

— Mit csinálsz? — szaladt ki a száján ijedten a kiáltás. — Te ember, fordítva tartod!

S behúzódott a sarokba.

— Szentséges Isten — vacogott össze a foga — ez az ember megzavarodott az éjtszaka s az előbb meg akart ölni mindnyájunkat! Azért guggolt a kislány vacca előtt! . . .

— Mihály! — kiáltott s a konyha, a bútorok egy pillanat alatt mind eltűntek előle, mintha elsodorta volna őket valami szél s ő gyenge, félő, nyomorult asszony a puszta négy fal között egyedül van ezzel az örült emberrel. Megmozdulni sem tudott.

Seben is észrevette, hogy baj van, de már késő volt.

— A szentségít! — fakadt ki sötét dühhel, megfordította az edényt és úgy odavágta a kagyló nyílására, hogy szikrázott róla a zománc. — Mintha meg volnék átkozva, mindet fordítva csinálók!

Az asszonyra nézett s az csak bámult rá dermedten. Seben látta a rámeredő szempárból az asszony gondolatát s noha toporzékolt tőle, maga is érezte, hogy valami nincs rendben s hogy valamit meg kell magyarázni.

— Mert megvész az ember ilyen életben! — mondta hangosan. — Meg! Nem csodálnám, ha egyszer megbolondulnék!

S nézett az asszonyra parancsolóan.

— Mit állsz ott a sarokban, mint a faszent! — kiáltott rá. — Nem tudsz megmozdulni? Csoda vagyok, hogy így bámulsz rám?

Az asszony megmozdult ijedten. Egyik válláról lecsúszott az inge, úgy hogy fonnyadt melle láthatóvá lett s lent az inge alól kilátszó láb-szárain csunyán kidagadtak a visszerek.

Seben nézte.

— Ez a család! — sziszegte gyűlölettel. — Ezért mentem én tönkre! Ez evett meg!

Nem bírta.

— Olyan a lábad — mondta rosszindulatúan — mint egy zsák-hordóé! Miért nem csinálsz velem valamit!

S égis lobogott benne a gyűlölet.

— Vagy azt gondolod, hogy most már, mivel asszony vagy, lehet? Akárhogyan lehet? Nekem jó vagy?

A lámpa pattogva sercegett felettük s a konyha vigasztalan és hideg volt, mint egy kínzókamra. Izgatottan bámultak egymásra. Ezenközben megtelt a mosdóedény s a szélén locsogva csurgott le Seben elé a víz.

Az asszony észrevette s szemét elöntötte a könny.

— Most már biztos, biztos! — rebegte. — Nincs menekvés!... A víz!... A víz!... Kicsurog a víz, édes Mihály!

Elfulladt s vékony, nyivó sírás szakadt ki a torkából.

Seben is észrevette a hibát s ahogy megkapta az edényt és meghallotta az asszony sírását, elszakadt benne a gát.

— Miért sírsz! — ordította el magát s eleresztette az edényt, mely csattanva esett le s a víz szétfolyt a konyha kőkockáin. — Miért sírsz?

— Mihály! — tartotta maga elé az asszony a kezét. — Ne kiáltás!

— Miért sírsz? — üvöltött Seben s megindult az asszony felé, mint az eleven gyilkolás. — Azt mondd meg nekem, miért sírsz! Ki bántott?

Az asszonyt páni rémület öntötte el.

— Ne jöjj közelebb! — kérte. — Ne jöjj közelebb!...

— Ne menjek? — kiáltott Seben. — Miért ne menjek? Mióta parancsolsz te nekem? Mi? És mitől félsz? Mi? Mit nézel úgy rám? Nem láttál még? Még sohase láttál? Mit akarsz tőlem?

Megmarkolta a kezét. Az asszony rátottyant a fogás erejétől a vizespadra, arcára kiült a halálfélelem, de nem bírta a szemét levenni az embere borzasztó arcáról. Csak meredt rá az ijedtségtől bénán, hisz soha még nem ütötte még az ura, s meggörbülve, gyáván hebegte a szavakat.

— Mit akartál... az előbb... a szobában?...

— A cipőm! — kiabált Seben facsarva az asszony karját. — A cipőm!

— Nem igaz! — remegett az asszony. — Nem igaz! Hazudsz! Mást akartál... mondd meg... mást akartál!...

— A cipőm kerestem! — harsogott fékeveszetten Seben. — A cipőm! Tudd meg! Semmi mást! Hiába nem hiszed! Hiába nézel rám! Nincs semmi bajom, csak ti tettetek tönkre egészen, gyilkosok, ti ettetek meg lassan, mint a tetvek, ti, ti és még te vádolsz? Te gyanakodsz?

Az arcába vágott. Mintha valami idegen rosszlélek szállotta volna meg, ütött. Az asszony birkózni kezdett vele, rángatta magát, de az ember elnyomta. Tízszer erősebb volt nála. Minden soványsága elle-

nére is baromi ereje volt. Az előbbi bentfojtott cselekvés most irányt kapott. Összehunyta a szemét s kiszámított rosszindulattal ütött. Először tenyérrel az arcba, a fejre, a vállra, aztán ököllel a karra, a mellre, a hátra. Először még kimélte az asszonyt ösztönös emberi érzéssel, de aztán megteltek az ütései, mintha beleőrült volna a verekedésbe. Az asszony sikongatott és menekült, a gyerekek felébredtek a zajra, kijöttek és látva a felfordulást, sírtak. A legnagyobbik már férfidühhel visított.

— Édesapám! — kiabált. — Édesapám, az istenit magának, mit csinál édesanyámmal!

A nyakába ugrott, ütötte a fületövét és harapta a nyakát. A kisebbik átkulcsolta kis lábával az apja lábát, belecsimpaszkodott s egy kinnfejtett sárkefével zuhálta teljes erejével a sipcsontját az apjának.

Sebennek, mintha átvágták volna minden izmát, egyszerre kiszaladt az erő a testéből. Elundorodott magától, eleresztette az asszonyt s megszédült. Az orrához nyúlt: vastagon csorgott belőle a vér. Lépní akart, de megtántorodott. Mintha most ébredt volna, csak bámult, csodálkozva és ijedten a feleségére.

— Mi volt ez? — gondolta egészen kétségbeesve. — Micsoda rettenetes örület. Én nem vagyok tiszta már?

Az asszony, ahogy kiszabadult, állati félelemmel huzódott el az ajtósarokba.

— Ne bánts, Mihály — könyörgött rémlátó szemekkel. — Ne bánts engem...

A három gyerek ott állt a rossz kis ingekben remegve, s ijedten bámulva az apjukra, keservesen sírtak.

Seben, ahogy rájuk nézett, oly borzasztó szomorúságot érzett a szívében, mint akinek meg kell halnia.

— Ne félj — mondta az asszonynak — ne félj... én...

Nem tudta tovább. Mit is mondjon? Nincs magyarázat erre. Csak nézte az asszonyt és irgalmatlan keserőség facsarta a szívét. Mindent látott már és mindent tudott. Tudta, hogy egészen tönkrement ember már s hogy itt menekülése már nem igen lehet. Csak azt jó lett volna megmondani az asszonynak, aki itt őtőlé úgy fél most, hogy nem akarja őt bántani, nem akarja őt megölni, sőt inkább tiszta szívből szereti most már és hogy szeretné bottal ütlegelni megszállott öntestét, amiért ilyen gonosznak kellett lennie, holott pedig ő nem akarta. Szerette volna megmondani, hogy nem ő tett, hanem valami rettenetes, idegen kényszer tetetett vele és hogy nem őrvült ő és nem gonosz, csak az élet rettenetes, amely borzasztó utakat ró az ember elé és nem törődik vele, bírja-e az ember, vagy összeroskad s nem gondol arra, hogy a nyomorult ember, aki elindult, az Isten áldott jobbán szeretne ülni békével és mindenki iránt szeretettel a szívében és nem bántani és nem vézteni és nem hadakozni! Nem gondol erre az élet, csak vállára csomózza az embernek borzasztó terheit, elereszti gazdátlanul és nem kérdezi

meg soha, soha semmiről. Így van. Nem rossz az ember és nem gonosz, csak ezalatt a borzasztó élet alatt szörnyen, szörnyen bepiszkolódik.

Ezt szerette volna megmondani, de nem tudta szavakba önteni. Csak nézett az asszonyra nagyon szomorú, de már nagyon jó szemekkel, aztán remegni kezdett az alsó szájaszéle, felcsúszott aztán lecsuklott a feje.

Az asszony már nem félt. Úgy ismerte az emberét, mint a tenyerét s látta, hogy nincs már abban semmi rosszság, csak a szomorúság feneketlen benne. Egyszerre mindent megértett.

— Ez a nyomorúság! — mondta maga elé és most már bánta, hogy miért is kiabált az előbb, miért nem tartotta oda a nyakát engedelmesen ennek az embernek, aki tulajdonképpen mindig jó volt hozzá, vagy miért kelt fel, amikor motozni hallotta szobában, hadd végezze volna el, amit akart, mindannyiuknak jobb lett volna.

— Mihály — lépett oda hozzá könnyes szemekkel — édes Mihály, mi bajod van?

Az ember átfogta az asszony vállát, rátámaszkodott és csak fogta. Nagyon fáradt volt. Sokára szólt csak és végtelen ernyedtség volt a hangjában.

— Jolán — mondta — édes Jolán, nem adott az Isten elég szeretetet az embernek, hogy az ember megtarthassa magát vele . . . Megütöttelek? Ne haragudj — tette hozzá fáradtan — én nem akartam . . .

Megmosdott, felöltözött s megreggelizett szótlanul.

A három gyerek dideregve állt az ajtóban és csodálkozva bámult a nagyok keserves dolgaira. Bent a két kicsi újra elaludt.

— Vidd be őket — szólt a feleségének.

S hogy azok továbbra is csak ott álltak s az asszony se mozdult, látta, hogy azért még félnek. Megcirógatta őket.

— Menjetek be nyugodtan — mondta. — Apuka elmegy már hazulról, ne féljete.

Fölvette a télikabátját s kiment. Kint kitisztult már az ég s elrongyolt felhőcafatokat röpített a csillagok előtt a szél. Nagyon fáradt volt. Mintha minden velőt kiszívtak volna a csontjaiból. És valahol belül rettenetesen üres. És piszkos, piszkos, mint a sárban gázoló állatok. Összefogta mellén a kabátját és elindult a mozdonyház felé. Nem volt egyetlen gondolata sem, csak végtelen apátiával és valami megnevezhetetlen undorral volt telisteli. Ment csak anélkül, hogy akart volna; a lábai szinte öntudatlanul vitték. Utolsó ízig fel volt zavarva s olyan léptekkel lépett, mint a holdkóros a házgerincen.

Tíz perccel mult hajnali három óra, mikor az állomás elé ért. Bement egy kis kocsmába, mely a vasutasok számára volt nyitva ilyen korai időben s felhajtott egy pohár szeszt. Utána mégegyet. Alig érezte az erejét, jóformán úgy itta, mint a vizet. A söntés mellett emberek vitatkoztak, vasutasok, az emberi jogról a közeli választásokkal kap-

csolatban. Ezt valahogy felfogta az agya. Jog! Ez most beletartozott felzavart életérdeklődésébe.

— Micsoda vitatkozás! — gondolta. — Boldog emberek ezek, hogy a jogukról vitatkoznak!

Már nem érdekelte. Bement a pályaudvarra, gépiesen köszönt a feljebbvalóinak s ballagott szinte álomban a mozdonyház felé. Az első sínpáron már össze volt állítva a gyorsvonat szerelvénye: első, második, harmadik osztályú kocsik, étkező s a végén egy szalónkocsi. Ment tovább. Péter, az öreg fűtő, már javában fűtötte a gépkolosszust, sovány, borostás, szeszmart arcára rávillant a szén sárgás lángja s ezt sokáig elnézte Seben. Észrevette, hogy megint italos az öreg, de nem volt energiája szólni miatta. Csak ahogy nézte, egyszerre elfogta a menekülés vágya.

— Péter — mondta neki — de jó lenne kiszaladni a világból!

Annak megállt kezében a lapát s ránézett. Mi leli ezt? — gondolta. De aztán legyintett.

— A fene futna annyit! — mondta röhingélve és beleköpött a tűzbe.

Seben elszégyelte magát.

— Igaz — gondolta — ennek van igaza, aki nem akar a világgal semmit, csak élni! Nem lehet itt semmit sem csinálni, mert már az anyjuk méhében elítéltek a szegényemberek, hisz nem jut nekik semmi más, csak az elődjek sorsa, akik mind megrothadtak a szennyben. És ezeknek is lesznek gyermekeik s ezekre is ugyanaz vár. A gyerekek is gyerekeket nemzenek s azoknál se lesz másként. Ő ugyanaz lesz az ember a világ végezetéig, kár is minden erőlködés, hisz csak a környezet s a jelszavak változnak a világban, de az ember azonban, kevés kivétellel, megmarad mindig ugyanannak: örök kijátszottnak és örök pusztulónak. S az a kevés kivétel, az — elérhetetlen.

— Valahol, talán más csillagon — mondta a fűtőnek — ott talán más lehet!... Ahova nem juthat el az ember!... Más világ... ahol nincs nyomorúság... nincs piszok... nem kell ütni egymást az emberek!...

S odanézett a láthatár szélére, az ismeretlen felé, ahová jó lenne elszállni, eliramodni a földi világból. Fény gyúlt a szemében s az arca olyan szomorú volt, mint az elítélté.

— Hehe — mondta a fűtő. — Hehe...

Négy óra lett, rájártak a vonatra. Fáradt volt nagyon, csak a szeme égett. Szeretett volna indulni már, nekidőlni a jóságos iramnak és elereszteni fájó idegeit a rohanásban. Kihajolt a gépből, nézegette a beszálló utasokat és szeme szinte túlvilági látással telt meg: mindent szimbolumnak látott. Egy kövér, jól öltözött úr jött, valaki a pénz televényéről, kopasz volt, krákoló és hirtelen gesztusú. Gondolta: bankár vagy tőzsdés vagy nagykereskedő vagy ilyesmi. Keskeny, elegáns úti-táskát vitt utána a hordár.

— Utazik a pénz! — gondolta Seben.

Egy pár jött, bundás, prémes, puha gyerekasszony, szemében még izgett-mozgott valami kávéház újdonságos zűrzavara, fülében még zsongott a muzsika, száján csók puhálott s nevetgélt kicsit álmosan. Új asszony — állapította meg Seben — vidéki és gazdag. Hazamennek vagy folytatják a nászutat. Mögötte a férje jött, magas, karesú, borotvált, úri, úgy harminc körül, a csomagok feladásáról intézkedett, aztán felsegítette a kupéba a feleségét s míg segített, végigsiklott keze az asszonyka mellén. A kópé! — gondolta Seben. S rögtön utána:

— Utazik a szerelem!

Két öregasszony jött összekapaszkodva, öreges ruhájuk ingott a szélben s a lámpától kissé távolabb totyogó alakjuk árnyéka óriásira nyúlt el a földön, mint két imbolygó kísértet. Seben nézte őket.

— Utazik a halál is!

Aztán a szalónkocsi utasai jöttek meg. Nagy mozgalom támadt, fodrozódás, mint mikor egy nagy hal a víz színére vetődik s a főnök-helyettes odament hozzá.

— A miniszter úr és két államtitkár úr utazik a vonatján, Seben — mondta izgatottan — különösen vigyázzanak, hogy semmi baj ne történjék.

Elment s később a vonatvezetőnek mondta ugyanazt.

— A hatalom is utazik — gondolta Seben — és ugyancsak vigyáznak rá!

Egy pap jött, két civil még és egy katonatiszt. Aztán nem nézett már ki, csak elfájdalmasodott.

— Ezek mind tiszták és szépek — gondolta — mert béke van mögöttük. Csak én vagyok köztük egyedül szennyes. Nem is illek közéjük, mintha nem is lennék ember. Az ember ezek! Én csak — rongy! Élek a hulladékokon.

Ha most lovakat hajt és ostor van a kezében, véresre veri az állatokat. De így várni kellett s ahogy állt ott elkeseredve, az jutott hirtelen eszébe, hogy ez a sok tiszta ember ott a háta mögött egy időre most mind őrá van bízva.

Meghökken.

— Nem furcsa — gondolta — hogy az a sok boldog ember itt mind nyugodtan rábízta magát s nem gondol arra, hogy ebből a nagy életbeli különbségből baj is származhatik? Olyan nyugodtan ülnek be, mintha az otthonuk küszöbét lépnék át! Mind bíznak benne! De hát honnét van ez? Őt egyik sem ismeri! Itt ezek közül egy se nézett neki a szeme közé: ki és miféle ember ez a mozdonyvezető. Tudomást se vesznek személy szerint róla, csak annyit tudnak, hogy a gépben áll egy ember, akivel megszokott érkezni a vonat ide-oda. De arra nem gondolnak, hogy az is ember ott, akivel millió eshetőség megtörténhetik! Erre nem gondolnak. Nem! Ha eszükbe jut is véletlenül, elintézik ezekkel a szavakkal: kötelesség, tisztesség, becsület....

Keservesre húzódott a szája s a korcsma jutott eszébe, ahol a kollégái jogot követeltek.

— Micsoda naivság! — gondolta. — Hisz berendezkedés kérdése minden! Kényelmi szempont! Olyan az ember, mint a bútör: egyiken eszünk, másikon alszunk, a harmadikra ráülünk és nem fordítva. Emberbútör és megszokás, mely azon alapul, hogy az ágyba ezer esztendő óta belefekszünk és még nem vetett ki bennünket. Csak ugyanannyi ez, mint ahogy a mozdonyvezető pontosan megérkezik a vonattal. Majdnem csak megszokás ezen a világon! A legszebb törvény is az! Ha egyszer az emberiség egy éjjel elfelejtené a tegnapijait s a megszokás törvénye nélkül ébredne fel, de megijedne a saját társadalmától és talán jobb és tökéletesebb dolgokat szokna törvénné! Bár ez is hiba lenne — gondolta — mert erősebbek akkor is lennének, akik elgyúrnák a gyengébbeket s mert élni kell s mert az élet roppant kényszere alatt minden lázongás hiábavaló, az alulmaradtak is élnének, szaporodnának, találnának ki jelszavakat, hogy embernek érezhessék magukat s a szegénység megint egykettőre ott lenne, ahol most van. Nincs itt kiút! Az élet rettentő küzdés, heróikus próbálkozás, előrelendeltettség, a győzelem és az érdemesség minden reménye nélkül! Örökké csorgó szennylé, mely átfolyja és bepiszkolja az embert! Rútság, rútság és piszok!

— Még ez a mozdony — gondolta megint — ez az egyedüli tisztaság!

S remegtette a türelmetlen vágy, hogy indulhasson már, kimehessen az emberi közösségből a rohanás tisztaságába, s magára lehessen egészen.

Csengették az indulást. Ajtók csapódtak, sípok sípoltak, emberek kiabáltak, kitisztult a perron. Meghúzta a trombitajelre a gőzgép fogantyúját, harsogva süvített a dugattyúba a gőz s lassan kigördültek a pályaudvarról, aztán valamivel több gőzt eresztett s a gyorsvonat belezúgott a márciusi hajnalba. Így mentek. Jó negyedóra is elmúlt, a kerekek harsogva pattogtak, a város lámpái úgy villogtak már csak elő, mint távoli csillagok, a mozdony elé fénytócsát vetettek a lámpák s a gép egyenletes zúgással falta a síneket.

— Megyünk pajtás! — örült Seben. — Megyünk! S lelke lassan beleigyekezett az iram sűgásába s a teste finoman remegett. Körötte kis fénypontok tűntek fel: falusi házak korán világos ablakai. Egy-egy sötétebb tömeget látott a földeken: kazalok voltak vagy még alvó tanyaházak. Messzebb ember ballagott a sínek mellett, egy órház előtt tisztelegve állt az álmos ór, lába előtt pislogott a lámpája, az egyik sorompónál kocsi várakozott toporzékoló lovakkal... a vonat lámpái megijesztették a fiatal csikókat. Hosszan utánuk nézett; bizonyosan vásárra igyekeztek. A tűz hörögve égett a kazánban és Seben halántékában duzzadva lüktetett a vér.

— Rakd! — kiáltott a fűtőre. — Rakd, Péter!

A fűtő tömte a kazánt, a fesszmérő mutatója remegve ugrott egyre előre s kint fűjtak a biztosítószellepek.

— Jól megyünk! — nevetett a fűtő. — Megyünk alaposan!

S vigyázta a tüzet.

Seben ott állt a zúgó gép faránál. Nagy télikabátját levetette, sapkáját egy kicsit a szemére húzta s zubbonya alá belopózott csipősen és kísértően a márciusi szél. A gép rohant és Seben úgy állt ott kemény, sovány arcával, mint egy bronzszobor. Később a fűtő elálmosodott.

— Kicsit pihenek — mondta. — Leülök.

Leült s elbóbiskolt. Agglegény volt, sok bort ivott az éjjel, álmos volt.

— Itt a Mihály — gondolta. — Vigyáz a Mihály...

És Seben állt a zúgó iram felett s a homloka égett, mint a parázs. Elkapta a rohanás.

— Most én! — nyomult bele a rohanásba. — Most itthon vagyok! Most én következem!

Vagy félórát rohant a gép és Sebennek lobogott a vére, mint a meggyújtott olaj. A nyomorúság, a huzatlan ágyak, a gondozatlan gyerekek, a megvert asszony, a kifizetetlen adósságok, az egész élete hátulról egyszerre rábőgött, látta a gyerekei karikás szemét, a felesége megütlegelt arcát s nagy fulladás, nagy levegőtlenység támadt benne és szomjúvágy levegő után, mely minden ízét átjárja és súrlódás után, mely ledörzsölje még a húsát is.

— Rakd! — kiáltott a fűtőre. — Rakd hát!

De az aludt, hát mága kapta a lapátot és etette a tüzet. Minden szelep fűjt s a gép lihegett.

— Hajrá! — mormogta Seben. — Hajrá!

Lobogott a vére a bőgő iramban s egy legyőzhetetlen inger csiklandása indult el az élete mélyéről. A mozdony zúgott, ragadta magával, az agya izzott, a képek verték hátulról s a rohanás szele huhogott a fülébe:

— Gye-rünk — Se-ben — Mihály! Gye-rünk! Én vagyok a szél...! Az ismeretlen lélekzete!... A legősibb tisztító! Én a Mózes szele vagyok, a látomásoké!... Gyerünk Seben Mihály! Gyerünk! S én megtisztítlak téged... és telehíntelek a testetlen élet békéjével!... Gyerünk!

— Feleség — morgott Seben — feleség, gyerekek, nyomorúság!...

— Jaj, csak vissza ne! Csak oda ne! Csak előre! Csak nekifeszülni a rohanó levegőnek, letépní magáról ezt a szennyes burkot, elvágni ezt a piszkos köteléket, lélekké tisztulni a szélben s rohanni súlytalan, nagy tisztaságban! Csak fokozni az iramot, hogy bőgjön a gép és harsogjon a levegő és meg nem állni, meg nem állni, soha meg nem állni!

Nem lehetett tudni, órák vagy pillanatok multak-e el. Elveszett az idő; az idegei nem érzékelték. Öntudata csaknem nulla volt, villanások csak. Odalépett az indítókarhoz, de akkor egy kicsit megállt. Körülnézett. Ösztönös meneküléssel keresett egy embert, aki csináljon valamit, egy szemet, amely felébredszé, mert úgy érezte, mintha ködös álom ereszkedett volna rá, egy hangot, amely kiáltson, egy akaratot,

amely akarjon és tiltakozzék helyette, mert neki egy csepp akarata sem volt már.

De nem volt ott senki. A fűtő félrebillent fejfel borosan aludt egy zsámolyon. Mért aludt? Most miért aludt, mikor talán egy érintés is megmenthette volna, mint az előbb a felesége hozzáütődött teste?

— Levegőt! — vinnyogott. — Levegőt!

— Most megőrültem! — rohant át egy villanás az agyán s érezte, hogy most mindjárt borzasztót csinál a levegőért. De zúgtak. Nem lehetett tudni, meddig tartott ez az állapot, hagytak-e el közben állomásokat, de egyszerre csak gát és ellenállás nélkül mosolyogni kezdett, mert érezte, hogy jó rohanni. Az ujjai hegyében is csiklandós kacagás volt, bizsergető forrók szaladtak le-föl benne, megfogta az indító karját s lassan toltá előre.

A dugattyúk tébolyodottan dolgoztak s az iram egyre gyorsult. Derengett már s látta, hogy sűrűsödnek mellette a távirószlopok s a föld, mint egy híg tömeg, folyik alatta. Csak toltá a szabályzókart, egyre engedte a gőzt a kerekre. Nyöszörgött a roppant gép és Seben mindenről elfelejtkezett. Játszott. Gyermekek lett, aki rátalált az élet és az ember legősibb, legtisztább gyökére, az örök és az évezredek nyomorúságán győzedelmes és megtartó gyökre: a játékra. Üvöltöni szeretett volna.

— Ó emberek, ez az! Rohanni! Beleállni a veszett iramba! Kis, ellőztetni a parányok megkínzott, remegő mélyét! Madárrá lenni emberek, ez az élet titka! Súlytalanná és felelőtlené lenni! Ó ember, repülni, repülni! Tisztává és szabaddá repülni magadat!

Beállította a szabályzót a legvégső fokra, aztán lecsavarta a karját és kidobta a levegőbe. Eszébejutott a légfék. Kinyitotta a szelepét s a kerek között sítíva osont el a végső menedék: a levegő.

Téboly volt ez, mint talán minden tette már, amióta elindultak, de haját, mellét tépte az iram szele, a húsába vágott, a tüdejét járta, a vérét égette. Szellőzködött és szabad volt, szabad.

És ahogy nekidőlt a bomlott gép farának s a szél körülüvöltötte, úgy érezte, hogy egy jóságos kéz letépi róla a ruháját, hogy levelenként málik le a húsa, hogy a csontjait végigsúrolja tisztítóan a szél, aztán eltelnek a csontok újra hússal, de ez a hús nem súlyos már és nem szennyes, mint a régi, hanem könnyű, puha és fehér, mint a hó, lágy, mint a gyermekek arca és csudálatosan tiszta, friss és e világon kívül való, mint Jézusnak feltámadott, ragyogó teste.

Hátamögött ordítás volt és azt se hallotta.

A fűtő egy zökkenésre felébredt s látva a borzasztó iramot, elordította ijedten magát, odaugrott hozzá és rázni kezdte.

— Hé! Mi az? Mi az? Mit csinálsz?

De ő kimagasodott.

— Pszt! — intett neki titokzatos arccal, mintha valami nagy-szerű muzsikát hallana.

— Hallgasd csak! . . .

S boldogan húnyta le szemét.

A tocsogós, tavaszi mezőn csend volt és béke és reggel. Valami madár próbált versenyt szállni a vonattal. Egy kutya jött üvöltve a rohanó mozdonyal, de egy pillanat alatt eltűnt. A szél nyalta a vonatot, mint egy roppant nyelv. Messze a síneken felkelt a nap; ködös volt, piros és óriási. Seben kinyitotta a szemét s egy pillanatra meghökkent tőle. De aztán nyugodtan belenézett. Lehúzta a gózsíp fogantyúját és fűtyölt a szolgálati szabályzat szerint, mint állomások előtt szokott. Azt hitte, oda mennek . . .

Dallos Sándor.

Ó, HOGY TUD ÉGNI...

Ó, hogy tud égni egy kicsinyke seb,
Mit lelkünkön egy bolond óra mart!
Nemcsak az szenved, aki nagybeleg;
A tüske néha fájóbb, mint a kard!

Szép légvárunkat csak szellő rázta,
Csak egy szög volt, mi kiesett belül;
Mi haszna, hogy ép sok gerendája,
Ha mégis csak az egész összedül . . .

Hiába állod hősen, emberül
Harcodat, melybe célok láza hajt . . .
Hogyha lábadba egy tüske kerül,
Mégbénít fájón, jobban, mint a kard!

Rakovszky Menyhért.

AZ IDEGEN VÁROS

Regény.

AZ ILLETŐ, aki állandó gyors, rövid mozdulatokkal viszonzta Derzsi Károly köszöntését, átpréselte magát az asztalok között s feljűk jött. Nem volt nagy testű ember, petyhűdt kövérség űlt rajta, valami zsiros nagyétűség s az apró, fűrge gesztusok, melyekkel már útközben összeköttetésbe lépett velűk, nevetségessé tették.

Róbert is odaért s letette a palackot és a poharakat.

— Szervusz, kérlek alásan, igazgató úr — felállott Derzsi Károly. — Ebben az öt percben érkezűnk. Amint látod, gondoltam rád, kérlek — s a három pohárra mutatott.

Az idegen megállott az asztal előtt s harsány nevetéssel rázogatta a Derzsi Károly kezét, aztán hirtelen kihűzta magát, elkomolyodott, sőt két kézzel csöppet meghuzigálta szmokingját és Áron felé fordult. Az felállott. Derzsi Károly kedves, otthonos bemutató mozdulattal összehozta őket.

— Rubin Géza igazgató úr, a nők kedvence . . . egykori iskolatársam, igen kedves barátom, Joó Áron, a hírneves zeneszerző és zongoraművész.

A nők kedvence huszárosan összecsapta a bokáját és azt mondta :

— Rubin igazgató.

Áron belepirult — miféle szemárság ez — rápillantott, de Derzsi Károly udvarias jókedvvel állott kettűjük között. Nem tréfált.

Kezet ráztak. S Rubin igazgató egy boxmozdulatot tett Derzsi felé.

— Te kópé, te, kérlek alásan — s Joó Áron felé fordult — mindig rosszakat beszél rólam, mindig. Javíthatatlan.

Áron mosolygott, mit csináljon. Derzsi már emelte a poharát s a piros italon keresztül, ahogy a szeme elé tartotta, rájuk nevetett.

— Miért, kérlek? Az nem dehonesztáló dolog, ha valakit szeretnek a nők.

Rubin odakoccintott. Aztán Áron felé — van szerencsém, művész úr, van szerencsém.

Áron beleszédűlt. Már sok volt. Égette. Cigarettapapirból van a gyomra, úgy érezte hirtelen . . . olyan gyenge . . . tüzet fog, jaj, megég mindjárt . . . s a fejébe szaladt az ital gőze — enni !!! Enni !!! Enni !!!

A tányérba nyűlt, amelyik ott állott a sós mandulával és a foga közé vett vagy kettőt. Forgatta, majszolta, őrlögette, mint nagyon öreg asszonyok a sült alma kásás édességét, úgy nyomogatta az ínycéhez a

sós mandulát s lenyelte. A torkát összefogta erősen, szárazon s tartotta magában vörösre duzzadt képpel, elszántan tartotta magában a két árva szem sós mandulát. Sikerült. Belefáradt, nagyon belefáradt s a szeme könnyes lett a nyeléstől, alig látott. Egy néger dzsiggelt előtte s egy vékony, nagyfogú nő. Jól dolgoztak, erővel és könnyedén vágták a ritmust. Áron éhsége könnyebbedő lázain átszűrődtek s négyet látott, négy négert . . . és négy nőt . . . aztán ötöt, hatot, hetet — lopva odaodadörzsölt a szeméhez, aztán megint csak egyet.

— Művész úr még nem volt itt?

Áron felriadt.

— Nem.

De Derzsi Károly már átvette a szót, hanyagul és természetesen.

— Most jött Pestre. Képzeld, egy ember, aki még nem volt Pesten. Igen, mint afféle művész, kicsit külön, hehehe. Erdélyből jött, Kolozsvárról, ott élt mostanig, mennyi ideje is nem láttalak, Áron? Van vagy öt éve, mi? Igen pontosan öt éve. Hát csak elfogom ma délután a Kaszinóban, ott lézeng, ásítózik az olvasószobában Teleky Pityuval, meg a kis báróval, a Konnerttel. Na, mondom neki, öregem, estére irány a Zöld Mókus. Ott majd bemutatlak valakinek, aki szintén nem óvodás az éjtszakai Budapesten. Ott majd láthatsz egyet-mást, nőket, életet, mindent. Művész embernek látni kell, igaz? Jönni, menni, nézni, hallani, emóciók kellene. Nem bezárkózni a négy fal közé, egy vidéki városban néhány jóbaráttal, á . . . az is kell néha, de most hajrá előre, bele az életbe egy szép fejjel. Hát nincs igazam, mondd, kérlek alásan, igazgató úr, nincs igazam?

Rubin igazgató sűrűn bólogatott.

— Úgy van. Ahogy mondod, tökéletesen igazad van. — Áronhoz fordult: — Szóval művész úr kincses Kolozsvárról való? Az gyönyörű város lehet . . . ó, nagyon szép város. Régi, híres, nevezetes . . . patinás . . . mágnás város. A négyesfogatok városa, ugyebár? . . .

— Ó, igen . . . igen, igen. — Négy vagy öt évig volt Joó Áron Kolozsváron, de egy négyesfogatot se látott. Hol vannak azok . . .

— Haj, az szép dolog, kérem szépen — folytatta Rubin igazgató —, nagyon szép dolog a tradíció . . . meg a patina kérem alázattal.

A kérem szépeneket, kérlek alázatosanokat úgy használta, olyan sűrűn és közbevetőleg, mint Derzsi Károly. De nem olyan közvetlenül. Nem olyan folyékonyan. Az egész stílust ugyanis most vette fel nemrégén és még nem tudott döntené. Fiatalos, hetykén kipödrött kérlek alásanokat röptített ide-oda épen, mint Derzsi, de érezte, hogy korához, alakjához már jobban illenek valami érettebb, megállapodottabb urambátyámos nyugalom. Ehhez azonban még gyáva volt. Hogy Joó Áront — egyidős lehet ezzel a Derzsisel — rögtön megölelje, letegezze: szersz- ősém, hát hogy ityeg a fityeg? Valahogy ilyenformán. Ehhez nem volt bátorsága. Nem jött ki a száján. S a kérem alásanjait kellemetlen mellézköngé, valami utóíz kísérte, valami halvány maradvány a fűszer-

és gyarmatárún, majd a norinbergi röviden át a cukorka- és csemege-félék kis mintatáskájáig. Kézdörzsölés kívánczolt ezekhez a kérlek szépenekhez, néha indult is egy-egy, de félúton megállott, széles, atyafiságos öleléssé lendült, hogy megdöbbenve saját merészségétől, elhaljon egy furcsa, korcs kis gesztusban. Átmenet volt Rubin igazgató minden mozdulata, hangja, minden szemvillanása, óvatos magavigyázó átmenet, még nem béka egészen, de már nem is ebihal.

Áron megette a sós mandulát az utolsó szemig. A faun-arcú újat hozott s azt is megette. Egy-egy csepp italt bocsátott rá s érezte, hogy . . . hogy éled a teste, hogy újulnak meg apró, rejtett erők, melyeket eddig sose érzett, létezésüket nem tudta, nem figyelte. Ha a karját jól megfeszíti, hát kiugrik egy izom, igen, egy jókora erő egydarabban. Meg a mellén, a hóna alatt, a lapockáján hátul és a combja vastagján. Ahogy ezek most zökkennek ide-oda, elbágyadva és reménykedő jóérzésekkel, ahogy élednek egyre jobban a leküldött pár magra, kis italra, úgy éledt Joó Áron, apró nyujtózások estek benne külső mozdulatok nélkül s csak egyetlen gondolata volt már, mely égett legfelül a homloka alatt — *enni!*

— Igyunk, művész úr, méltóztasson parancsolni.

Inni, inni, inni, mindig csak inni . . . s miért mondja ez az állat, hogy méltóztasson? . . . Zagyva dolgok ezek itten . . . zagyva . . . zagyvazagyva . . . zagyvazagyvazagyva . . . szédülten és félfüllel kapogatott el egy-egy hangot . . . hogy a négernek másfél milliója van egy estére . . . a dzsiggélő négernek, Batani Lagónak másfél milliója . . . bűdös fekete dög . . . írni-olvasni nem tud — azt mondja Derzi Károly —, csak épen a nevét tanították be neki, hogy ha autogrammért nekimennek, hát tudjon . . . — nézte . . . nézte Joó Áron az öles négert — ezelőtt tíz évvel még ő maga személyesen majom lehetett valahol a Tanganyika környékén — nézte, ahogy dolga végezten jön-megy az asztalok között, ide is szól, oda is szól mély gurgulázó hangon, motyog angolul, franciául vegyest, vigyorog, leül ide-oda, egy-egy pohár pezsgőt felhajt, megint jön-megy . . . s meglátta szeszes gőzökben aszalódó öntudatának egy roppanásával, irigy dühvel döbbenve érezte meg, hogy ez a néger itt otthonosabb, mint ő! Ez a néger a maga más színével, más nyelvvel, más csontjával, más szagával inkább otthon van itten, mint ő, ő, Joó Áron!

— Mit is mondott a kabai asszony? — s harsány tartózkodással a szeme közé nevetett Rubin igazgató — igyunk egyet komámasszony. Hát igyunk — fényes, vigyorgó volt már a szeme Rubin Gézának s húsos ajakán már-már kiszaladóban volt egy szervusz, de még túljózan volt s visszanyelte — van szerencsém, művész úr, szervusz, Károly — s hogy bekapta az italt, felkönyökölt az asztalra. — Hideg van arra lefelé, ugy-e? Hideg van ilyenkor?

— Hol?

— Hát Erdélyben, Erdélyországban. Hű! Szenzációs hidegek lehetnek arrafelé.

— Igen, szokott lenni, télen — s szórakozottan forgatta az üres poharát.

— Medvét tetszett már lőni? Nem . . . Az izgató lehet. Egy olyan nagy állat, szenzációs! De bizonyára tetszett látni? Nem? Na ja, persze, az fönt él, ugy-e, az izében . . . az örök hó birodalmában — s a plafonra pislogott Rubin igazgató, a csillárookra . . . — fáradságos dolog. Hova még, Károly?

— Percre megbocsájtok. Csak épen beszólok Myának, hogy ne várjon.

— Hogy-hogy ne várjon?

— Hát ha le akartok menni . . .

— Ja? — s Áronnak magyarázta, ha nincs ellenére, elmennének a Bablevesbe. A Bableves-csárdába. — De, kérlek, Kálmán, azért ne tartsd fel magad . . . nézd . . . nézd csak — s veritékcsöppek gyöngyöztek a homlokán — nem jönne le ő is?

— Ki?

— Mya.

A nyakkendőjét igazította Derzsi Károly.

— Nem is akarom. Szegény, hadd pihenje ki magát.

— Ja, pardon, kérlek, kérlek, hát akkor parancsolj.

Károly elment. Percig ide-oda lődörgött a teremben, aztán eltűnt. Rubin utána nézett.

— Nagy kópé. Hejába — mondta Rubin igazgató — jó vér van benne. Művész úr meddig marad Pesten?

— Én . . . én itt akarok letelepedni.

— Úgy. Persze, vidék csak vidék. Igaz, hogy művész hazája széles e világ, hehehe, de a vidék azért csak vidék marad. Itt nálunk, az más — s szélesen eldült a székén Rubin igazgató. Áron keshedten és égő koponyával ült szemközt vele. Nálunk! azt mondta, nálunk! Házigazda. Persze. Pezsgőt is ő hozatott, a likőrt is ki fogja fizetni. Nálunk.

Károly visszajött. — Aranyos egy bestia — mondta az ujjával pattintgatva. Rubin igazgató édesdeden csemcegett hozzá — bestia — és a szemén látszott Derzsinek alig észrevehetőleg, hogy nem is látta.

Rubin fizetett és felszedelőzködtek.

— Te — súgott oda Károlynak — adj valami aprót, légy szíves . . . semmi apróm nincs.

— Ugyan kérlek — s vállonölelte barátságosan — ugyan kérlek. A ruhatárban is Rubin fizetett s a portás taxi után fütyült.

Míg végigrohantak az alvó várososon, Áron már tudta, hogy ebből nem lesz zongoralecke. Ebből semmi sem lesz. De akkor miért ül itt? Miért nem ugrik ki innen? . . . Miért nem üti képen ezt a Derzsi Károlyt, ezt a senkit . . . rugná fel azt a puffadtat, ezt a másikat, a házigazdát, hahaha . . . Mert . . . mert talán ott . . . — s nem merte bevallani magának — ott talán valamit ehet!

És hallgatta, amint Derzsi Károly magyarázta a parfümjét . . .

— chypre egy kis üveggel, abba egy csöpp, de csak épen egy csöpp ámbra, az valami hallatlan finomságot ad az egésznek, kérlek alásan... egy gyűszűnyi fenyő, ez adja ezt az üde, egészséges zamatot... és egy jó szivarnak a füstjét beleereszteni... szépen belefuvogatni, felrázni jól és legjobb, ha áll a füsttel egy-két napot bedugaszolva, az aztán megadja a karakterét, férfi parfüm kérlek alásan. Alkalomadtán nagyon szívesen keverek neked egy üveggel, ha parancsolod.

— Ó igazán lekötelezel, ha volnál oly szíves... a költségeket kérlek alásan...

— De nem, megsértesz, kérlek tisztelettel, megsértesz.

— Kérlek alásan.

Megegyeztek.

Valahol a külső Ferencvárosban a Liliom-utcán túl állottak meg. Az első szobában a pléhpult körül inkább úgy állva ivott, beszélgetett, veszekedett pár ember, rongyosak, napszámosfélék, de úr is közte s némberek a szomszédból, bundában átmenőben az egyik, — kövér lottyant, fertelmes vénség, — odakellette magát Rubin Gézához s felvigyorgott rá. — Pardon, — mondotta. Rubin megállott egy percre fűtött vastag testével s megnyalta a szájaszélét. — Eredj innen te! — A szeme fénylett ahogy hozzáért s még utána is lépett, még egyszer megfogta — eredj te — de a fiúk sürgetve megálltak az ajtóban s Rubin elvakultan lefittyedt, ajakkal, sietett tovább.

A második szobában piros abroszos asztalok körül liter bor mellett könyököltek páran, mesterúrfélék, egy finác, meg egy sapkás hivatalszolga s még néhányan.

— Mert, — s feljebb tolta zsinóros sapkáját fején a hivatalszolga, — mert aszondom én, hogy én a házban úr vagyok, vagy mi! Nem igaz he? — Rábólintottak. — A házmaster olyan úr a házban, hogy az épen hogy magának a gondnoknak a képit viseli! Ammeg a háziúrét, igaz-e? — A kapatos emberek konokságával bizonygatta a maga igazát s vérben forgó szemekkel kutatott körül, ki mer ellentmondani. — Hadd ütöm le! — Pedig hagyták, hogy beszéljen. — Nahát akkor! Hát akkor én a házban magát a háziúr képét helyettesítem. Hát aztán, hogy mer ilyen cafat, ilyen rongynépség rámrivallani né, te oda. Hát honnan szedi, he? Hogy én az új gyerekére rászóltam? Rá én, rá én kedves úr, — megmondtam neki — s ha mégegyszer rajta kapom a hancuzáson, megint csak rászólok, kedves úr. Miért? Mert azért, mert, hogy én hatósági személy vagyok ebben a házban. Én itt a törvény vagyok, kedves úr — megmondtam neki... stenit a zsidájának, — belenézett a borába egy percre s utánavágta csendeskedve: — Igaz, hogy a háziúr is zsidó, dehát... — s vont a vállát — péz beszél, kutya ugat.

A sarokban malacbanda cincogott, egy kucséber nótára tanította őket, de nehezen ment. A kucséber a mutatóujjával mozgatta a takust s az orrából dünyögött hozzá, azok meg vigyorogva ügyelték s el-elcsíptek egy-egy hangot vékonyan belecifrázva.

A belső szobába mentek. Itt piros szőnyeg futott az apró műmárványasztalok között, a sarokban zongora állott, rajta grammofon s a falon női aktok. Alig volt valaki. Az egyik sarokban két frakkos férfi angolul beszélgetett magas, sovány nővel. A nő öreg volt, kiálló fogú, hangosan beszélt és sokat kacagott. Két-három pár ült még szerte.

— Parancsoljatok, urak, — széles otthonos mozdulattal terelte őket Derzsi Károly az ajtó mögötti sarokba, — parancsoljatok. Kevesen vannak még. Félóra mulva egy gombostűt nem lehet elejteni barátom, egy gombostűt.

Pincér jött halkán és állandó mosollyal.

— Leves?

— Hármat, kolbásszal. Barátom — Áronnak magyarázta — ilyent te még nem ettél. Ilyen bableves nincs több, mi, Géza bácsi?

A bableves tényleg jó volt. Benne főtt kolbásszal, ízes és jószagú. Áron lassan eszegette. Mikor letették az asztalra azt hitte, hogy botrány lesz. Hogy nekiesik és felhabzsolja. De nem. Csak a keze reszketett, míg kanalazta, szépen, lassan darabonként morzsolva szerte a babokat, ízlelgetve. Nem is mehetne gyorsabban, nem, lehetetlen. A torkát épen, hogy megnyitotta a pálinka, amit ittak, meg a sós mandula, épen hogy kis utat csinált, de most szűknek érezte. Jól elrágogatta a kis kolbászdarabokat, úgy küldözgette lefelé. Néha előre is hajtotta a fejét s nagyot nyelt. Nem ment másképp. Akkor aztán leszaladt s megnyomta a mellét, hogy lélegzeni kellett utána kettőt-hármat jó nagyot.

Rubin igazgató túróscsuszát rendelt, töpörtyűvel és sajtot, süteményt, gyümölcsöt. Valami csípős, erős vörösborot ittak hozzá cseppenként.

Áron megmelegedett. A sokféle nehéz étel-ital vörösre fűtötte a képét s kicsit kóválygott a szeme előtt minden.

A kis terem tényleg hamar telni kezdett. Egy köpcös úr belevágott a zongorába s operaáriákat énekelt fátyolosan, de pózolván, művészkedve, — meg paródiákat, aktuális strófákat s több effélet. A grammofont is felhuzogatta s felváltva lármáztak ketten. Egy hölgyvendég, — Károly ismerte, valami nevet is mondott, — zongorázni akart mindenáron. A kísérői, két idősebb, meg egy fiatalabb, alacsony, bajszos férfi nem engedték. De ő addig innen ki nem megy. Ő zongorázni akar. A zongorista felállott — tessék — invitálta — tessék parancsolni — botrány lett s a nőt elhurcolták a hozzátartozói.

A füstöt vágni lehetett már, a ventilátor zúgva karikázott az ablak fölött, a zongorista verte a zongorát és énekelt hozzá, páran vele dúdoltak s a grammofon nyekergett szakadatlanul.

Áron úgy ült a széken izzón és pirosan, mint egy túlfűtött kályha, egy sovány és rozzant béleletlen vaskályha, amelyikbe befűtöttek hosszú nyár után, megrakták kegyetlenül s most dohogva, nyögve égeti magában az erőket, hogy majd szétrobban hirtelen nagy hatalmától.

Rubin is jócskán ivott, egyre fesztelenebb lett. Derzsi Károlyon még nem látszott a szesz. Beszélt, beszélt, szinte csak pillanatokra állott be a szája egy-egy befejezett dolog után s máris folytatta.

— Kérlek szépen, a Stefi kontesznek volt egy kutyája, hát az a kutya... te! Olyant még nem láttál kérlek alássan. Fenomenális! Kolosszális! Kérlek alássan egyszer egy reggeli polónál szembe velem áll fel a...

Rubin kicsit eltolta a székét az asztaltól s most a szék két hátsó lábán hintálta magát. A háta nekiütődött a falnak, visszaesett, megint nekiütődött s megint vissza. Minden percben hanyatt vágódhatott volna. Áron leste kis ártatlan, szeszcsajjal, hátha kicsúszik alóla a szék. Rubin Géza udvariasan bólogatott, odabólogatott a Derzsi Károly kutyahistóriájára, bele is szisszent néha, hogy nagyon érdekes volt az eset: — Na ne mondd... — De a szeme nem volt ott. Áron elkapta nedves kitáguló tekintetét s követte.

Egy nő ült szemben a zongorán túl. Egyedül ült, apró, nagyon megnyírt fejét az öklére fektette s körülnézegetett. A szeme szürkés volt, kékesszürkés, ahogy a hideg villanyfénybe nézett s valami kedves melegség villant meg néha benne. Valami okoskás kis melegség, mint aki humorral, felülről nézi a dolgokat. Nem nézett vissza Rubin igazgatóra, az meg bámulta szakadatlan, türelmetlen mohósággal, szinte dühödten már.

— ... hát kérlek egy este, ahogy benyitok a hallba, — darálta Derzsi Károly szinte megrészegedve a maga szavaitól, — mit gondolsz kit látok ott?

— Te, — s Rubin Géza megfogta a karját, — ki az a kis nő itt szemben?... Á pardon, folytasd kérlek, csak folytasd kérlek alássan.

Derzsi Károly átnézett az asztalok felett.

— Az? Valami kis tingli-tangli, kérlek. Kerekcsaj... — Ránézett Rubinra hirtelen s annak a visszakapott sunyi nézésében meglátta miről van szó. — Hanem nagy nő lesz belőle, kérlek alássan! Az az egy biztos, — s a felhajtó, rábeszélő hangján folytatta gyorsan, — ha senki, de ez a kislány befut. Okos, tehetséges, értékes. Egyéniség, határozottan jövő áll előtte, kérlek alássan, jövő áll előtte! Akarod, hogy idehozzam? Egy szavamba kerül.

Rubin Géza belekapott.

— Hozd ide. Nem igaz, művész úr?

Áron bólintott. Derzsi Károly már fel is állott — pardon — s átment a lányhoz. Percig suttogtak, a lány felállott. Úgy állott fel, mint egy kis iskoláslány, a ruháját is olyan kislányos mozdulattal huzigálta meg, összeszedte a holmiját, retiküljét, cigarettatárcáját, gyufáját s csöpp tartózkodó mosollyal állott meg az asztaluk előtt.

— Rubin Géza igazgató barátom... Joó Áron barátom, a hírneves erdélyi zeneszerző és zongoraművész.

— Na... s belesápadt Áron, ahogy kezét fogott a lánnyal. — Már megint ez a hülyeség... híres zeneszerző.

Rubin olvadó mosollyal szorongatta a lány kezét két marokkal s hosszan, cuppogva csókolta meg és pezsgőt parancsolt.

— Nana, — mondta a lány s olyan kedves volt, ahogy mondta, Rubin belepirult, — azért nem kell mindjárt pezsgőt hozatni, nem ám.

Ittak. Rubin közönséges volt és trágár, a lány okos és finom. Áron nézegette s tetszett neki. Milyen finom a keze, kis hosszúujjú, érezett, csontos kezecke, meg a karja... milyen okos a szája... milyen jószagú csókja lehet s hogy hirtelen hazagondolt, nem bánta Paál Anikót... Antalffy Lórit... Borsai Piroska, eh, ki bánja... milyen szépen mondta ez a kifestett, finom rossz lány, milyen kedvesen mondta a kis hangján, hogy idejött: «Kerekes Loló vagyok.» — Be kedves... be kedves... S ahogy ott ült teletömve a jóféle étellel-itallal, nekivadult a fantáziája s megkívánta a lányt.

A lány ivott módjával, s beszélt mindnyájukkal. A szemesarka se rándult a Rubin otrombaságaira, nem reagált, de vissza sem utasította, Derzsi Károly közvetített. Áron érezte, hogy Károly miben dolgozik, nem értett hozzá, de megorrontotta, hogy ez most kupeckedik s megdühödött. Ivott. Mind ittak s kezdtek megmutatkozni.

Rubin Géza elővette a tárcáját s bankót mutogatott. Sokat. Degezre volt rakva. Élire. Szép sima bankók, gyüretlenek. Károly rávillantott. A lánynak odatapadt a szeme s kialudt benne a melegség. Áron a leányt nézte, szinte eltátotta a száját, hogy na beléharap. Pihés nyakába harap, a fülébe. A lány visszánézett s meglátta. Odafordult hozzá, taktikázott. Egészen mellé húzódott s itatta. Semmiket mondott, kacagott hozzá aprókat, csiklandóságokat s Rubinra nézett.

— Te, — mondta a lány reggel felé már s kicsit hozzáért, — mondd szívem, de ne linkelj, te egy echt erdélyi vagy?

— Az! — vágta oda Áron, keményen koppantotta oda s elhúzódott.

— Nézd szívem, csinálhatnál nekem valami jó erdélyi számot, mi? Valami szép erdélyi népdolgot, tudod? Valami olyat, ami belemegy az embernek a fülébe, érted?

Áron meghökkent.

— Na ne bámulj, nézd. Csináld meg. Valami olyan piros, fehér, zöld dolgot, tudod, de csersztont lehessen rá táncolni. Okvetlen lehessen rá csersztont táncolni.

Már nem figyelt Áron, nem is hallotta... hogy, hogy is...? Egy nótát... Sose csinált még tulajdonképpen így nótát, amúgy gyakorlatokat csinált... témákat dolgozott ki... skálákat variált, de nótát nem csinált... nem. Felállott tétován... szédült s a fejéhez simított... száraz volt... forró és száraz... itt-amott hangok zümmögtek benne... régi hangok, ki tudja mióta vannak ott... fel-felszökik egy-egy ismerős..., de ismerős... tán Mári néni dúdolta régen... az a száldobosi öregasszony, aki dajkálta... a vén Mári, tán az dúdolta... vagy a Hargitáról hozta a szél, onnan hozhatta egyszer s bennehagyta. Apró kis melódiák, foszlányok csendültek meg itt amott, a Mamuka

dúdolta talán, ő dúdolhatta egyszer . . . vagy nem? Hát akkor honnan? A gyimesi hegyekből csorgathatta tán alá az Olt vize . . . a házsongárdi temető orgonabokrai közül hajtotta ki a szellő, a Majális-hegy tetejéről, a Leányvár ormáról . . . tán onnan jönnek ezek a csengések-bongások, csilingelések . . . s részeg fővel, hogy vitte, buktatta a lába . . . a zongora felé . . . szinte, szinte valami szövegféle is szívenkapta, fejbevágta... valahogy szavak ízét, keserűségét érezte odakoppani a muzsikához, ami kavargott benne, őrlődött, folyt, dübörgött, zakatolt benne s kibugygyant . . . Odaült a zongorához. Köré gyűltek s belédúdoltak, Károly, a lány, Rubin, a zongorista s még páran. Megvolt. Tetszett. Mindenkinék tetszett.

— Na, most egyszer előlről, rendesen, — mondta a lány, — hadd halljam.

Odaállt melléje s kis kellemes hangján zümmögte, amit eléjéjártzott a fiú. Még bicsaklott a keze jobbra-balra, még változott a melódia itt-ott, kiesett egy-egy hang s más jött a helyébe. Csiszolódott, formálódott, valami kuruczamatú, zoltáros egyszerűségű keserűséggé olvadt össze az egész s a fiúnak előntötte a szemét a könny, ahogy kiverte.

A lány akkor végigsimította magán a ruhát feszülő kis mellénél, elgondolkozva lesimította s azt mondta igen egyszerűen :

— Hát ez nem cserszton.

Aron felállott. Mereven állott, mint egy darab fa, a vér a fejébe ugrott s olyan hőséget érzett, hogy szinte kisült a könny a szeméből.

A lány — kis aszfaltvirág — ijedten bámult a szeme közé s abban a pillanatban rádöbbsant, hogy megbántotta.

— Na, — s megfogta a karját a fiúnak, — na ne haragudj, ne bomolj, nézd . . . azért szép, gyönyörű . . . bizony Isten . . . de nem cserszton, látod, nézd — s pár lépést próbált — lálá á tralala lálalá . . . — nevetett — nem lehet, sehogyse. Nézd — s egy csersztont dúdolt maga elé — látod . . . tralala lalala tralalala — s lépkedett, hajlongott — ez cserszton, látod? Nem baj. Lehet, hogy nem érzem szöveg nélkül, különben is majd Cinkus megcsinálja, igaz Cinkus?

A zömök zongorista bölintott s leült a zongora mellé. Pötyög-tetett pár hangot, ahogy emlékezett.

— Lehet . . . lehet belőle . . . pim-pim pam-pam pimparampan pimpim nagyon jó, ojjé egész jó cserszton lesz.

Derzi Károly büszke volt és megelégedett. Az asztaluknál már öten-hatan összeverődtek és itták a Rubin Géza pezsgőjét, itták rogyásig. Károly egy kicsit raccsoló, simafejű fiúnak magyarázta.

— Hallatlan tehetség, kérlek. Egyike a legerősebbeknek, én mondom neked öregem. Megvan benne minden kelléke egy nagy zeneszerzőnek. Minden kelléke ! Hanem egy ballasztot hordoz magával, egy borzasztó ballasztot — a szerénységét !

Rubin Géza a zongoránál állott s félkarral átölelve a lányt, szinte rádült a billentyűkre.

Cinkus próbálgatta a cersztont... lálálá, pim-pampim. — Gyere csak Tibi, gyere csak egy percre, — a lány szólt oda az asztalhoz s a raccsoló fiú felállott. — Gyere, csinálj valami rendes szöveget, mindjárt jobban megy, ha a szöveg megvan.

A raccsoló odament, összebujtak, pimpimeztek, lalaláztak, Rubin minduntalan hozzáért a lányhoz. Derzsi Károly italokat kevertetett és ekszeket rendelt Joó Áron, a nagy zeneszerző egészségére.

Áron ült az asztalnál és nehéz keserőségekkel zsongatta szerte magában a hangokat. Ott szaladgáltak benne, a homlokán lüktettek, a kezefején doboltak, a fülébe tárogatództak — s csak úgy fel-fel-emelte a fejét, ha Károly odanyomta a poharat : ex.

A simafejű elkészült a szöveggel. Le is írta. Halkan eldúdolták, összehangolták, javígtatták, töröltek, hozzáírtak s Cinkus énekelte el először elejétől végig fáradt, megkopott hangján, színészkedve, hanyvetve magát betyárosan. Derzsi Károly csendet parancsolt.

— Halljuk, halljuk, hölgyeim és uraim, ime megszületett a dal. Zenéjét szerezte Joó Áron, szövegét írta Geigelhübel Tibor. Éneklő (reméljük elsejétől kezdve) az Olympiában Kerekes Loló. Címe : Erdélyi szerelem ! Halljuk, halljuk.

Elénekelte. Eljátszotta. Elmozogta. A siker kirobbant az ajtón. Bejöttek a pincérek, a malacbanda a másik szobából, két konyhalány, mindenki, a főúr leállította a ventillátort és Cinkus fújta. A refrént már velebőgte mindenki :

— Kolozsváron lakik a babám, bám bám, bám, bám, bám... ott szeretnek a lányok igazán, zán, zán, zán, zán, zán... sej haj ripyom, had szólják a grammafón, de grammafón... Kolozsváron lakik a babám, bám, bám, bám, bám, bám... ott szeretnek a lányok igazán, zán, zán, zán, zán, zán.

Táncoltak. Mindenki táncolt.

(Folyt. köv.)

Török Sándor.

A XVII. század.¹

Évezredes történetünk folyamán a legnagyobb küzdés százada a tizenhetedik század. Klasszikus kora a bizonytalanságnak, a maró kétségnek. Állandó probléma : hol van az ellenség, melyik az igazi? A keletről törő ozmán hatalom szélesen ráfeküdt a vérző ország testére, de már nincs igazi harc a végeken, a török inkább diplomatizál, mintsem szablyáját vonja elő. Leereszkedett rájuk a török fátum, a passzivitás és benső hatalmi magjában lázadások dúlnak. Nem nagy haszon ez a hosszan elnyult országtestnek ; nyugaton nagy erők tombolnak, folyik a Habsburg-hatalom köré fonódó harmincéves harc s Magyarországra is átcsapnak lángnyelvei. Ép a nagy nyugati harc — hol csak fenyegető, hol aktuális — az, mely szükségkép megszüli az abszolútizmust és száz éven át ez az új, nyugati veszedelem lebeg Magyarország csonka teste fölött.

Ez a XVII. század végesvégig izgató, nagy dráma, ahol szüntelen előbukkannak a veszedelmes helyzetek, melyek tragédiát jósolnak. De a tragikus bukás — két ellenség közt — egyre késik. A sors kegyelmez. Különös fordulatok egyre meglepőbbek. Hűséges a császárhoz Bocskay és íme, odakényszerül, hogy fegyvert ragad, Bécsig portyáz és ha időnek előtte elhal is, marad valami utána, amit úgy lehet nevezni: szabadság, egy nemzet és egy vallás szabadsága. Nyomába támad rövidesen egy különös zseni : a taktika zsenije, Bethlen Gábor. Nem is lehet eléggé csodálkozni, hogy a Báthory Gábor-féle rom-Erdélyt mikép tudta lábraállítani. Mestere a sakkbantartás politikájának, ama különös, önzéssel okos, korszerű «államraison»-nak talán egyetlen magyar képviselője. Erdély megmarad, nő, meglehetősen hatalom, európai szemmérték szerint is. Még tovább ; utóda is akad bibliaforgató Gábor fejedelemnek, első Rákóczy György, ki grammal mérte erőit s ujjal pengette krajcárjait s egyszer mutatóba ki is vonta kardját. Erdély tehát erős hatalom, mellyel számolni tanácsos. A súlypont így Keletre húzódott, az erdélyiség önálló programm, miben Pázmány is megnyugszik. Ha volt szabadság, Erdélyből jött, ez a garancia-központ, állandóan kész erő Magyarország hasznára. Nem sokáig. A nagy hirtelenkedő, II. Rákóczy György már félreérti az egész világhelyzetet, idegen korona hirtelen felvillanó reménysége után kapkod és kiesik alóla lengyel földi kudarca után a hazai talaj is.

Erre már felkészülten csap le a nyugati abszolútizmus. Végzőra jött a Wesselényi-féle mozgalom, mikor úrrá lett a reménytelenség politikája, megmozdultak a nagy urak, élükön a nádorral, a király helyettesével a király ellen. A szánalmasan szétfoszlott összeesküvés után egyszerre jó a megtorlás, mely lecsap az alkotmányra s szabadságunk különös, központon kívüli biztosítékára : Erdélyre nem lehet többet számítani. Lecsap a protestántizmusra. De nem a törökre. Most már nincs hely erőkoncentrációra, szabadságvédelemre szinte parányok alig gyűjthetők össze. De micsoda abszolútizmus jelent itt meg, minő arcu-

¹ *Magyar történel.* V. köt. A XVII. század. Irta Szekfű Gyula. Év n. (1929). Kir. M. Egyet. Nyomda.

lattal s benső erővel? Érdekes olvasnunk történetírónknál: «A tőlünk nyugatra fekvő országokban az abszolutizmust manapság morális felháborodás nélkül tekintik, mert tudják róla, hogy az kovácsolta össze a feudális és rendi zűrzavarból az új nemzeti államok büszke egységét, az a szülője az új kor nemzetállamai politikai és gazdasági erejének. Nyugaton ma már évtizedek óta él széles körökben azon tudományos felfogás, mely a XV. századtól a XVIII. századig terjedő kort az abszolút erők kifejlődése szempontjából értékeli és a modern jogállamnak, a szegény nép felszabadulásának, a népjóléti gondolat törvényhozási érvényesülésének és nem utolsó sorban a nemzeti irodalmak első klasszikus fénykorának előhívóját, okozóját, e századokban egyetlen istápolóját a fejedelmi abszolutizmusban látja». (343. l.) Ily gazdag, sokféle program merőben hiányzott a bécsi körök hasonló nevű törekvéseiből. «Az ő abszolutizmusuk egyszerűen abban állott, hogy a magyar alkotmány megszüntetésével a császári teljhatalomból kifolyólag akarták Magyarországot kormányozni s belőle minél több adót kipréselni». (345. l.) A nyugati abszolutizmus eszköznék látja magát magasabb kulturális és népjóléti célok szolgálatában, a bécsi öncélnak érzi magát, minden mást eszköznék. Nem tud katonai ereje dacára parányi tekintélyre sem szert tenni, nem vezető és koncentráló erő, csak zsákmányszomjas hatalom. Nincs politikai szemmértéke, semminő szellemi hódító ereje. Ez az abszolutizmus belsőleg gyenge, mert hol kicsinyes, hol durván erőszakos s nem érezni benne a benső logikát, az igazi összeépítettséget, készítető erőt, komoly közösségi célok kultuszát. Még nemzeti hódítást is úgy akarna elérni, hogy beszállásol rendetlen katonákat; ez mikép lehet *pénétration pacifique*, mely végre a lelkeket is magával tudja ragadni? Jól tudták már akkor. Hiszen már Spinoza szép formában írja Ethikájában (IV. II.) «A lelkeket nem fegyver győzi le, hanem szeretet és nemeslelkűség». Ama bécsi abszolutizmus minden idők kultúrpolitikájának merev ellentéte és torzító tükré.

Kiváló szerencse az, hogy a lerongyolt ország klasszikus koncepciótlansággal áll szemben századvégi vonaglásaiban. A kuruc-labanc kor már a politikai egyetemes sötétség korszaka, hol nincs világos terv, nincs világos politikai hatalom. Nincs jelen és nincs jövő, de ha biztató jövő már nem is igen csillog, mégsem lett semmi multtá. A nagy eszmék közül, az igazi vezérek közül nem bukott egy sem, még a török karjaiba rohanó Thököly is csak úgy tűnt le, mint másodlagos szereplő. A főszereplők színen maradtak, a drámának nincs vége, a XVII. század beletorkollik — hatalmas kérdőjellel — a XVIII-ikba.

Ez a téma. S most szóljunk történetírónkról. Szekfű nem igen beszél el a krónikás történeteket. Lexikon-adatok gyéren szövődnek közbe. Nem az a csupa-kedv elbeszélő, minő nálunk Horváth Mihály. Hazai vonalon kétségtelenül csak egy elődje van: Salamon Ferenc. De gazdagabban buzog a téma sokfélesége Szekfűnél. Leírás sok van a kötetben, mindjárt az elején kezdi így. Minő a tájkép, az Alföld? Minő a térszín? Maga a mult erőinek lerakodása; szinte leltárszerűleg, múzeumként őrzi a kulturális munkát, beszélteti a multat, mutatja sebhelyeit. Nagy sebhely az egész sík föld. Csak ha kulturált az ember, lesz kulturált a földje is, melybe százados népmunkát fektet bele; de most, a XVII. század talaja lezüllik, elvadul, tüskés-bozótos, mocsaras lesz az egész. Isten szabad ege alatt farkasok, martalócok tanyája.

De ezen a teljes elvadásnak induló földön mégis csodálatos az élet. Háromféle világ torlódik össze: a Nyugat hazai kiágazódásai, nemes-latynos, vagy németes világ, itt él a kiváltságos talajon tenyésző török is s itt az alföldi hódolt magyar nép, parasztság, «város». Szinte megható, mi maradt meg

Európa e sarkában ; mennyi önállóság, rendtartó elem van itt ! Mi mindent megtudtak, parányi erővel, iszonyatos alkalmazkodó és tűró erővel őrizni, ami mégis talajhoz és kultúrához egyaránt hű ! Ez itt sem nem magyar állami, sem nem török állami élet, a kondominium egy különös fajtája. A hódító uralkodik itt kényszerrel, félemlítéssel, zsarolással, de csak a testen ; a lélek intakt, itt uralkodik a lélek régi emlékezővilága, a keresztény kultúrlélek. Kerékbetör mindent a pogány, de nem hódít el egy jottát sem megtört lelkek ösztönössé váló eszményeiből. Köznapi, de végtelen dráma folyik a nép földjén. S a mult marad.

A század végére esik az egyetlen katasztrófális tény : minden korszak új földjének tragikumuma. Mint szivacs, magába vonzza az ország közepe a Felföld, Erdély, Délvidék kevert népeit. Rajok tódulnak mindenünnen : kialakul a mozaik-ország, néprajzi, tüneményes kevertségével. A talajba fogózó nép a történet fixpontja. Itt indul meg, ezen a színpadon az a dráma, melynek függője Trianonban hull le.

Nem lépten-nyomon minden arra mutat-e e korban, hogy a történetíró mozaik-munkát végezzen? Szaggatottság, száz hadjárat, száz alkotmányos küzdelem, kultúrképnek széthulló adatok — ezek várnak a történészre.

A történetíró magasabbrendű feladata nemcsak az, hogy forrásokat, tudós értekezéseket, ezer adatot kutasson át. Az adat csak kőhalmaz, a történetíró építész. Vénája ott mutatkozik meg, midőn kiderül, minő formát épít bele az adatok halmazába?

Szekfű történetírásában kiemelkedő mozzanat az anyag fölötti szuverén uralom. Forrásokat jól ismer, olvasottsága hatalmas, könnyűszerrel onthatná az adatokat. Mégsem ez domborodik ki, hanem történeti újszerű ítélete, az az általános relief, melyet nagy adatsoportoknak ad. Feltűnő erővel tudja magát felszabadítani szokásos, mégis egyoldalúnak mutatózó felfogások uralma alól. Nézzük pl. közjogi beállítottságunkat.

Százados sorsunk következményeképp a magyar történetírás folytonos gesztus : miképp lehet védekező érvekkel Bécs ellen hadakozni. Mindig egy és csak egy kérdés van a központban, a függetlenség kérdése. Innen eredt és lett egyeduralkodó a «politikai» történetírás, a szüntelen alkotmányföltés, a folytonos közjogi harc. Árgus szemmel néztek történetbúváraink a törvénykönyvekre, mindenütt azt keresve, hol keletkezett rés, mi sérelem esett a közjog világán s gyakran feledve, hogy törvénycikkek fennálló állapotokat sokszor csak kifejeznek, nem pedig teremtenek. A mai perspektíva messzebb terjed Bécsnél. Hol van ma az a Bécs, mellyel apáink szüntelen hadakoztak? Egész Európára esik tekintetünk, nagy, tág összefüggés keretében látunk. Megváltoztak tehát az arányok. De ugyanekkor, midőn tágabb összehasonlítási alapon indulunk ki, többféle tényre is szemet vetünk. A mai, összesítő, «szintétikus» irányzat már mindent vizsgál, az egész életet, az egész embert. A «szellemtörténet» semmiképp sem új irányzat, de mélyebben elemzi a lelkeket s tágasabb összehasonlítások alapján. A történetíró ma új helyzet előtt áll. Mi egykor Bécs, ma egész Európa. Mi egykor politika, ma az egész élet. Szekfű történetírása jókor jött. Elérkezett az idő, amidőn kisebb országtestünk dacára szüntelen európai levegőt érzünk besuhanni életünkbe, a bécsi kordon eltűnt. Szekfű nagyszerűen ismeri az európai történetirodalom nagy értékű, legmodernebb műveit, szellemét magába szívta s önálló erővel formálja, nemcsak alkalmazza. Sokat köszönünk összehasonlításainak. Mennyire világossá lett pl. Bethlen G. erdélyi államháztartásának merkantilis jelleme ! Jól látjuk a bécsi udvart, az embereket életteljes vonásaikkal, hol régen csak sablonszerű gravaminális céltáblák voltak találhatóak.

Igen érdekes Szekfű viszonya a történeti tények «pozitivistá» kultuszával. A múlt század vége — a természettudóst utánozva — minden apró-cseprő tényt egyaránt megbecsült. Szinte állandóan leltározott. A pozitívizmus szerint a tény minden, a kép, a rajz, az egész, a történeti eszme másodrangú ügy. Szekfű nemcsak új szempontokat hoz. Rehabilitálta a jelentéktelenségbe taszított tények számos fajtát. Ha az irodalomtörténész csak az esztétikai alapon előkelő alkotásokkal törődött, írónk túlmege az esztétikai kiválasztás szempontján, leszáll a népies olvasmányokhoz, ha kell a jósló és babonás kalendáriumokhoz is, végre is ezeket valóban olvasták, hatottak, részei voltak a köznap átlagos életének. Meghallgatja, ha kell a jellemzéshez, a bécsi magyarfaló kis röpirat-írók furcsa, kisszemponutú nyilatkozatait, hogy lássuk, mit gondol a bécsi átlagember. Bevezet nemességünk apró házaiba, látjuk igénytelen otthonukat. Szinte pontilista itt-ott, de sohasem tár elénk nehezen összefoglalható mozaik-képet. Jól tud Szekfű jellemezni egyéneket — pár adattal; egy-két virtuóz esetvonás után egész embert látunk kibontakozni, holott semmi sincs előttünk, mint adat és adat; minden pozitívum. A pozitívizmus elleni visszahatás ma szinte az ellenkező végletbe csap át. Szekfű józan középúton jár. Előadása tényekhez hű, de sohasem tények pusztá regisztrálása. A legnagyobb ténynek mégis csak azt mutatja, hogy a történet: élet s nem lehet történeti életet élet-telenül tárgyalni. Az adat, a tény, a pozitívum nála egy finom organizmus élő-lélekző részévé válik.

Igen érdekesek azok a nagy számban felhozott mozzanatok, melyeket a francia történetírás «kis tényeknek» nevez. Szekfű mestere ezek megszólaltatásának is. Azonban csak az merülhet bele az apró tények elmondásának kultuszába, akinek egyébként biztos a vonalvezetése a nagy egészre nézve. S épen itt van Szekfű fő ereje.

Műve át meg át van szöve folytonos összehasonlításokkal. Szinte összegezni törekszik. Szekfű történetírása — e ponton — nálunk új és szokatlan, de végre is az idők logikus elérézése. Az a meglepő Szekfű történetírásában, hogy ép összehasonlító jellege miatt *meglepően realisztikus*. Ehhez nem szoktattak hozzá bennünket eddigi történetíróink. Mindig hagytak — sok helyütt, talán mindenütt — valamit a régmúlt romantikájából. Könyörtelenül reális élet-rajzolat nálunk eddigéle nincs. A külföld már régen elérte ezt a magasabb fokot: a történet *felfogása* maga is történeti tanulmány tárgya lett s revizionálták régi századok történetírásra rakódott patináját. Nálunk még itt-ott szeretnek megszokott sablonok alapján látni. Egyesekkel felkiálthatunk: minő más itt is, ott is a kép, mint ahogy tanultuk! De elismerjük, hogy érdekes, plasztikus, megkapó valóságérzék lüktetését érezzük mindenütt. Érezzük, hogy helyi vagy országos kegyelet nem egyszer osztott dicsőség-glóriákat olyanoknak, akiknek szereplése ezen vagy azon fázisában a történetkritika újabb mát nem bírja ki.

Végül még egyet emelhetünk ki: a történettudós bizonyára nemcsak tudós kutató, hanem szükségkép művészelelkű, életet látó, tehát életábrázoló művész is. Szekfű jeles az élet ábrázolásában. Megvan az erénye, mint Tainenek: az adatok gazdag összejátszásában, megvan, mint Michelet-nek, az adatok remek, élétszínöz erejében, de nem áll messze a modern történetírás atyjának, Rankenak szellemétől sem: átfogó pillantását, lényegbe ható erejét nem egyszer érezzük. Nyugodt, tömör írásművészete erőteljes hangú s amellet gyorsan, simán gördülő. Hisszük, hogy megtalálja az útját mindazokhoz, akik bíznak egy magasabb történetiszemlélet erejében s abban, hogy történetünk fényét ez alapon még világosabban láthatjuk.

Dékány István.

Bibó Lajos új regénye.¹

A költészet néhány örök témája időnként meg-megjelenik, korszerű köntöst ölt magára, így őrzi meg az újság ingerét s így igyekszik meggyőzni a maga változatlan belső igazságáról az egymásra következő nemzedékeket.

Bibó Lajos új regényének a témája is azok közé tartozik, amelyek a magyar lélek álmódoszásának, a magyar költői képzelet tevékenységének leg-örökebb élesztői voltak és maradnak mindenkor. Szerzőnk mostani regényének a tárgya lényegileg ugyanaz, mint amelyet kicsi híján egy évszázaddal ezelőtt két legnagyobb költőnk is feldolgozott egy-egy korszakos jelentőségű munkában. Ha kissé merészen és furcsán hangzik is, de úgy van: Bibó Lajos regénye ezt a címet is kaphatta volna: «János vitéz (vagy akár Toldi) a XX. században». Az alföldi tősgyökeres magyar parasztfaj őseréjét és minden más fajtaéval felérő, sőt rajtok túltevő derékségét énekli meg Bibó terjedelmes műve is, — de persze e mű eredetiségét épen az adja meg, hogy a lényegileg azonos téma magvát friss korszerűségű új talajba veti el az író s új természeti viszonyok között érleli meg a kisarjadt és felnövekedett fa gyümölcsét. Száz esztendő alatt nagyot változott a világ, másformává lett a mesélő is, a hallgatóság is, — másformának kell lennie az öltözetnek is, hogy az örök téma akadálytalanul eljut-hasson benne a jelenkori emberek lelkéhez.

Petőfi népmesei hőse egy talált gyermek, egy senkifia, aki egy falusi parasztgazda juhai mellett bojtárkodik. Bibó regényhőse, Varga János szintén apátlan-anyakatlan árva, semmitlen parasztyerek, aki egy parasztgazda tanyáján cselédkedik. Kukorica Jancsi katonává lesz s a magyar huszár páratlan vitézségével ámulatba ejti a világ legkülönfélébb nemzeteit, egy hatalmas külföldi király János vitézzé nemesíti s leányát és országát kínálja oda neki, de János nemcsak rettenthetetlen hős, hanem természetes szívjóságú, nemes romlatlanságú ember is: nem kell neki a nagyvilág kincse és hódolata, mind ennél többet ér ránézve az édes otthoni föld és a reá váró hűséges mátká s Tündérország is csak annyiban kedves neki, mert az édes otthoni földet helyettesíti és ott juthat hozzá az elvesztett mátkához. — Varga János világhódító útja már más irányba indul, mert a XX. században egy tizenhét éves tanyasi parasztfiú a katonai pályán nem emelkedhetik szédületes gyorsaságú és magasságú hírnévre. Cirkuszi artistává lesz tehát s testi rátermettségével és szellemi találékonyásával hámulatos sikereket ér el először egy vidéki vándor komédiástársulatnál, később Budapesten, majd pedig Nyugat-Európa nagy városaiban: Berlinben, Párizsban, Marseillesben, Lyonban. De nemcsak a maga szakszerű foglalkozása terén válik európai, sőt világraszóló hírűvé (Amerikába is könyörögve hívják az impresszáriók), hanem emberi egyénisége is kezdettől fogva valami csodálatos varázst lehel magából s legendaszerű dicsőség sugaraiban fürdik. Nem Varga Jancsi már ő sem, hanem Johannes Vargiadis hősi-művészi néven ünnepli a közvélemény; minden nőszemély, fiatal és öreg, előkelő és alacsony származású, akire csak ráveti vagy rá sem veti a szemét, itthon és kint a nagy világban, hódolattól lenyüggözve eped érte; János eleinte elagyabugyál és móresre tanít egy-két idegen eredetű, hencegő akrobatát, akik féltékenykedni merészelték az ő szerelmi hódításaira (a német Womart, a cseh Mareket), tehát mintegy «modern» eszményért bajnokoskodó XX. századi

¹ *Meg kell a szívnek hasadni.* Budapest, Athenaeum. Év n. (1930). 8-r. 440 lap.

Toldi Miklósként mutatkozik be, később aztán már versenytársa sem akad; Franciaországban varázslónak hiszik, tatár herceget gyanítanak benne, úgy fogadják a női szalonokban, mint valami «exotikus fiatal uralkodót», boldog az a nő, akinek a felajánlkozását elfogadja. Az alakja körül lebegő misztikus legendának van is valamelyes ténybeli magva: a tekintetében bűvös erő lakozik, láncra tartott, vérszomjas állatok remegve lapulnak meg szeme pillantása előtt, az őrjöngő gyötrelmű, krónikus fejfájást rögtön elcsitítja és megszünteti ez a mágikus erejű tekintet... Varga János még nincs huszonkét éves, de már feljutott a világhírnév csúcsára és dúsgazdag emberré lett; annyi pénze van, hogy «maga sem hitte, hogy három és fél év alatt ilyen óriási vagyont takarított meg». Évtizedekre terjedő káprázatos dicsőség fénye hivatgatja-csalogatja tovább a megkezdett úton, de János alig várja, hogy faképnél hagyhassa a világhírnév démonát s visszatérhessen a maga itthonhagyott, egyideig félreismert, de érte mindig hűségesen epedő, reá váró, szüzi tisztaságú, szelid lelkű, idilli elvonultságra termett szerelmeséhez, az immár húszéves hajadonná fejlődött Hannához. Megvásárol szülőföldjén egy kétszázholdas földbirtokot s boldogan kezdi meg ott Hanna oldalán mézesheteit. Tündérországba nem nyúlik át a cselekvény, de az alföldi magyar parasztivadék egy szülőföldjén fekvő kétszázholdas birtokot el nem is cserélne magáért Tündérországért sem.

Ime egy XX. századi kosztümbe öltöztetett magyar népmese. Nekem épen ez a naiv, vagy naivnak látszó bátorság tetszik legjobban, hogy egy mai modern magyar író ilyen népmesei elgondoltságú tárgyhoz mert nyúlni. A téma elgondoltsága ugyanis határozottan naiv gyökéretű. A hős testi-lelki fejlődésének ámulatba ejtő fokozatait gondos megokolással igyekszik az író előttünk érthetővé tenni, de a hős karrierjének a kiinduló pontja szándékosan homályban van hagyva: Varga János páratlan derékségének a magyarázatot nem tűrő, illetőleg magyarázatra nem szoruló titka az, hogy ő magyar, még pedig magyar paraszt s végső meghatározásban: alföldi magyar paraszt; tehát különb, mint bármely más emberfajta; ezért nem szabad semmit sem tudnunk a szüleinél: János egyszerűen magyar paraszt árvagyerek, akinek testi-lelki adottságát a kizig pusztaírig visszanyúló rejtelmes mondai-történeti távlat magyarázná meg, ha bele tudna hatolni az értelmünk. Az író elméleti úton is folyton hangoztatja, hogy János a maga csodálatos biztosságú fölényét annak a veleszületett ösztönös képességének köszönheti, amely csalhatatlan módon tud eligazodni az élet minden reámeredő problémájával szemben. János csakugyan épen olyan sorszerű vértzetben mozog előttünk, mint a népmesék szintén ismeretlen származású hősei: káprázatos pályafutásának úgyszólván mindenik mozzanata ellenkező kimenetelűvé is fordulhatna, ha nem védelmezné őt valami titokzatos eredetű talizmán, amely valahogy összeférhetetlen a realista regény exakt megokolásmódjával. De egy népmesei vagy eposzi fogantatású témánál egészen helyén van ez így.

Az aktuális, korszerű vonások — ismételjük — csak a külső öltözetet vannak hivatva ráadni erre a naiv gyökéretű témára. Valaha a katonai vitézség volt az országos, sőt nemzetközi hírnév eszköze egy tősgyökeres magyar ember számára, ma pedig mi lehetne más, mint a *sport* és a *technika*, amely két tényező mintegy párosulva érvényesül egy olyan artistánál, aki sajátmaga gondolja és terveli is ki a gyakorlatban véghez viendő vakmerő cirkuszi mutatványait, ezeknek hajszálnyit pontosságra kiszámítandó fizikai feltételeit... A «komédiás»-pálya a magyar *paraszt*-emberrel kapcsolatban ezelőtt elfogadhatatlan motívumként hatott volna ránk, de a XX. század sportimádata az

artista-foglalkozást a becsvágy legnépszerűbb útirányai közé iktatta s ma egy mozilátogató parasztsuhanc ugyanolyan felcsillanó tekintettel nézné végig a Varga János sikereit, ahogyan valaha a János vitéz kalandjait hallgatták fajtstvérei.

De Bibó regényének olvasása közben arról is meggyőződünk, hogy a XX. századi író kezében valahogy felemás jellegűvé válik a népmesei elgondolt-ságú téma. Midőn korszerű ruhába öltözteti, egyúttal akaratlanul átmódosítja a téma belső felépítettségét is. Bizonyos értelemben külön érdekességet ad ez a körülmény a munkának, de úgy érezzük, hogy mégis bomlási folyamat ez, melyet egyrészt a XX. századi író világnézete, másrészt az analitikus regény műfajtechnikai hagyománya visz bele a naiv, primitív szemléletmódban gyökerező témába . . . Kukorica Jancsit és a fiatal Toldi Miklóst, mikor elindulnak a hírnév tündökletes útján, igazi, őszinte, boldogító hivatásérzet hajtja, úzi, röpíti, Varga János egészen másforma lelkiségű, összetettebb jellemű ember. Az artista-dicsőség útját ő nem valódi, ösztönös és jutalmát önmagában hordozó becsvággal járja, hanem csak kelletlen eszközi jelentősége van ennek reá nézve. Szinte érezzük rajta, hogy maga is mintegy szégyenkezik amiatt a mód miatt, mellyel ki kell verekednie maga számára az érvényesülést, de mit csináljon egyebet? Tanyasi gyerek létére már megtévesztő ügyességgel tudta utánozni a lónyerítést, kutyaugatást, kakaskukorékolást, disznórőfögést, hát cirkuszi artista lett belőle ; azonban nem valódi életcélja ez a pálya, az író is folytonosan magyarázza, hogy csak az anyagi függetlenség kivívásának eszközt látja János a maga nagysikerű komédiás-képességében. Van valami modern, hogy ne mondjam : dekadens kiábrándultság ebben a parasztfiúban, aki a maga világiáró cirkuszi diadalai közben alig várja azt az időt, mikor Voltaire Candide-jaként visszabujhatik a tanyasi magány ismeretlenségébe és kertecskéjének megművelésére szorítkozhatik, ha mindjárt kétszáz holdnyi terjedelmű is az a kertecske . . . A népmesei eredetű hős a XX. században tudatos fanyarságú reflektálásban fürdési meg saját hőstetteit s mihelyt elég pénzt gyűjtött össze, sietve nyugdíjazza önmagát. De miért kapta akkor a tündérvilágból azt a mindenkit megbűvölő, betegeket meggyógyító, világcsodává képesítő tekintetet, akaraterőt, csalhatatlan ösztönt, többévezredes örököltségű szellemi fölényt? Egy hódmezővásárhelyi kétszázholdas birtok megvételéhez mégis csak túlságos nagy nekikészülődés ez.

A munka felemás jellegének másik okául regényünk műfaj-technikai természetét említettem. Ebben a munkában t. i. szerzőnk az elemző módszernek szinte a tudományosságig menő mértékét alkalmazza ; nemcsak cselekvényt játszat le előttünk, hanem ezt folytonos kritikái magyarázatokkal is kíséri. A téma lényege olyan, hogy ez a mindent reálisan megmagyarázni akaró módszer néha mintegy önmaga ellen fordul. A megjelenítő művészet lázas irama olyan tehetséges író kezében, amilyen Bibó, el tudná velünk hitetni a tanyasi parasztsuhanc három év alatti káprázatos kifejlődését ; de mikor az illúziók távlatából egészen a kézzelfogható megértés közelségébe hozza a témát, nem elősegíti, hanem veszélyezteti a mű hatását. Minél realizistikusabb alapra építi a motivációt, annál kevésbé érezzük szükségyszerűnek azt a mesébe illő, soha meg nem tévedő és a halálos kockázatú cirkuszi mutatványok közben soha egy horzsolást sem szenvedő, a világvárosok ezerféle erkölcsi ragályából szeplő nélkül kikerülő, gyorsvonati rohamosságú és nyílegyenes karriert, melyet Varga János tizennyolcadfél éves korától huszonegy éves koráig megfut. Pedig fejlődésének egyik feléről még nem is szóltunk. János tizenhét éves korában

még alig tud írni-olvasni, huszonegy éves korára pedig nemcsak művelt, hanem kiváló tudományos és irodalmi képzettségű emberré is lett, aki pl. jót mosolyog, mikor egy vén ex-színész a «Cyrano» című szindarab szerzőjének Coppét hiszi. A szerző itt is nagy buzgóságot fejt ki ennek a csodálatos fejlődés mozzanatainak a realiztikus módszerű megokolása terén; felhívja a figyelmünket, hogyan betűzget János első olvasmányként egy kalendáriumot s hogyan olvasgat később «rengeteg» könyvet, de hiába, ez a három év alatti fejlődés csak nem válik valószínűvé egy fél-analfabéta parasztgyereknél, kivált egy olyan testtelket kimerítő vad hajszában, amelyet János az anyagi függetlenség gyors kivívásáért folytat. Ellenben mindez hihetőbbé válnék, ha az író jobban meghagyta volna témáján a naiv származás hamvát.

Egyébként szerzőnk nagy tudatosságú módszerének előnyei is vannak. Ilyen pl. a szerkezeti tömörség és arányosság. A regény két, pontosan egyenlő félre, mind a két rész egyformán tizenkét fejezetre oszlik. A tömörségre való törekvésnek van része abban is, hogy a cselekvény időtartama olyan rövidre van szabva. Bámulatosan meg tudja őrizni szerzőnk a cselekvény útirányát bárminő fölösleges félrekanyargástól; végigmegyünk az Alföldön, Budapesten, Európa sok nagy városán, anélkül, hogy az artista-élet szűk körén úgyszólván csak egy pillanatra is túllépnénk. A téma majdnem légüres térrel van elkülönítve a jelenkori állami, társadalmi, szociális életviszonyok kábító bonyolultságától.

A regény stílusának tiszta magyarosságát öröm olvasni, minden sora rávalló szerzőnk alföldi származására. De nemcsak magyaros ez a stílus, hanem a költőség számos oldalát is megragyogtatja. Egészében véve az olcsó hatások keresésének mostani fertőzött világában a magasabbrendű, nagyszabású költői vállalkozásnak tiszteletreméltó példája.

Zsigmond Ferenc.

Semmibe ívelő hidak. Fehér Gábor regénye. Nyiregyháza, 1929. A regényt prelüdiüm előzi meg. Milliók állnak a nagy vizek partján. A csonkák és el-esettek véreből épülő nagy híd pillérét bámulják, amint összeér a messzeség kódéből induló túlsó part ívével. Ez az ív az Ember fiáé, aki az összeérő híd dicsőséges fokán hirdeti a tisztaszívűek boldogságát. Jaj a bűnös millióknak, a hazugoknak, mert ezeknek hídjai beleomlanak a semmibe!

E szabadversre emlékeztető, áhitatos, evangéliumi, de művésziileg nagyon is általános és bizonytalan kezdet után elevebb jelenet kapja meg érdeklődésünket. *Fekete Sándor hadnagy* kalandos módon találkozik a kis *Bartha Katóval*, az éjtszaka sötétségében, egy vonatban. A leányt tulajdonképpen egy önkéntes freiter üldözi s a menekülő leány ép a hadnagy üres szakaszába toppan be, aki természetesen nagy előzékenységgel ajánlja fel segítségét a feltűnő szöke szépségnek. A segítség nagyon is kétes, mert mikor a 23 éves ifjú tiszt — az önkéntestől kellő információt nyerve — visszaperdül kocsi-jába, oly merészen viselkedik a szégyen kis leánnyal szemben, hogy az

kénytelen a szakaszt elhagyni s csupán becsületszó ellenében tér vissza.

Ehhez a hídfőhöz támasztja eseményeinek további pilléreit a szerző. Több híd íveit látjuk párhuzamosan lebegni, a hadnagy mellé másnap délben kiugrik a megrekedt kávédarálóból egy zömök, fürge ember, piros arccal, hegyes kis bajusszal: *Pikó ez, a pucer*. Gyorsan megorotválja az urát, aki most már megcsinosodva folytatja a tegnap éjjel abbamaradt ostromot. A leány a váróterembe illant az alvó tiszt elől, ott néz ki az üvegajtó mögül. Hosszú párbeszéd következik, a hadnagy háborús szenvedéseit vágja szemébe a régi etikettet tartó úrileánynak s ezzel szakaszába — visszakényszeríti.

Nem sokáig örülnek egymásnak, mert a melegedő helyzetbe beront a pucer s feltáruul előttünk a regény egyik legjobb jelenete. Kint az állomás túlsó végén nagy csődület. Verekedés katonák és civilek közt. Egy öreg ember véresen fekszik. Tanyáján éhes katonák meglópták egy félbornyú erejéig (mert a másik fele az öreg parasztek kezében maradt!) s emiatt az egész kavarodás. Miután Fekete Sándor igaz-

ságot tett (s ez az ítélet becsületére válik!), szakaszában a leánynak már csak hült helyét találja. Nem esik kétségbe, hanem vállára üt a pucernak:

— Seabaj, fiam! Megyünk utána!

És betoppannak a kis *Tóvölgybe*. Ott áll a leány ősi kúriája. Dzsentri család, tele adóssággal, túlfinomult idegzettel: a ragyogó mult erőtlen árnyéka. Fekete Sándor sorsa hasonló: ő is lelkében őrzi már csak az elúszott százholdakat. A hadnagy a bemutatkozás utáni nehézségeket már-már eloszlatja, már-már győz, már-már öv a szép leány, midőn kitör belőle harctéri nyers természete, mely sikerült ellentétet képez a tóvölgyi elszigetelt úri-család anachronizmusával. Bartha Katót a mohó ölelés visszariasztja, a család jól kiszámított anyagi okokból amúgy sem kedveli az ifjút és ezzel a híd — a semmibe ível. Az arany szabadságnak vége, mennek visszafelé a bizonytalan harctérre, csak Pikó lépked meglegedetten: az ő pillére szilárd, az ő romlatlan, ősi ösztönének elég volt az a néhány nap, hogy erős, tenyeres-talpas Zsófiáját, a ház szakácsnőjét, örökre magához láncolja.

E néhány sornyi tartalmi összefoglalást, mely már némiképen kritikát is éreztet, ki kell egészítenem még a következő megjegyzésekkel. Feltűnő az előadás egyenletlensége. Fehér Gábor ért ahhoz, mint kell elevenné tenni a cselekvényt. Nagyon sok oldala egészen lekötő érdeklődésünket. Annál inkább kellemetlenül érint párbeszédeinek terjengőssége és absztraktsága. Legjobb soraiból fel-felrémlik valami nagydeákos egyéni íz, az ősi kollégiumok tradícióin táplálkozott őszinte szókimondás zamatossága. Sajnos, regénye többet akar markolni, mint amennyire lényege elhatárolja. A lényeg egy háborús katonakaland: egy tiszt és egy közlegény sorsának fellebbentése. Fehér Gábor ezt a kalandot korregénnyel szeretné kitágítani. Itt a tévedése. Ez nem sikerült neki. A regény sokkal többet érne, ha megelégedne a kaland kereteivel. Akkor befejezett lenne és tökéletes. Így kísérlet, torzó, felemás alkotás.

Ez a mindenáron kereten-túli törekvés hozza létre a kevésbé sikerült alakokat. Erőltetett a kis Cséry Magda portréja: túlságosan is céltudatos, pszichológiai elhithető erő nélkül. Nem is veszem sorra a többi alakokat. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy a dolog túlméretezett természetéből kifolyólag

sok a konvenció Fehér Gábor regényében: alakok merülnek fel, akiktől nem gazdagodik lelkünk kincstára. Beszélgetések folynak, de nem nagy beszélgetések, értékjelzés szerint. Dosztojevskijék is megeresztek olykor a társalgás gyeplejét, de nem úgy, ahogy pl. a könyv 66-ik oldalán Katóka és Fekete Sándor. Ezzel a példával konkrét módon utalok észrevételemre.

Katóka kezében egy piroskötésű könyv van, valami háborús anthológia. A hadnagy irtózik az ilyesmiktől. Utálja a háború verskomédiáisait. S a leány így szól:

— Hát kit szeret az ujak közül? Talán csak nem...

— De igen — felelt a fiú komolyan. — Épen ezért nevetségesnek tartom ezeket a kis citerázó iparos céheket, most, mikor a költőkirály búgítja felettünk a magyar sors orgonáját. Ki ne mondja a nevét, mikor azt a könyvet, azt a papirozt a kezében tartja!

Ilyen kvalitású eszmecserek kergetik egymást Fehér Gábor regényében. Boncoljam-e, hogy ezeknek mélysége nem több a krocki-mélységnél? Pedig még az igazán mély «betétek» is csupán enyhítik egy művészalkotás szerkezeti kilengését, de így...

Végzetes tévedése ez nagyon sok korunkbeli (és hajdani) regénynek. Ha még az analízis, a pszichológiai stratégia imponáló szövevényét nyújtja is egy műalkotás, akkor is inkább a bámulat némasága fog el, mint a meleg rokonérvése, — még ez sem feledteti a regény homunkulus-voltát. Fehér Gábor — ezt a regényét tekintve — távol áll az intellektusnak mindent szét-szedő és összerakó erejétől. Lelke egyszerű, jóízű vagy fanyarízű látásra hajlik, ezért következő regényében ezt az oldalát kell megragadnia s minden intellektuális salaktól mentesen megformálnia. *Gulyás Pál* (Debrecen).

Jack London: A mayák kinese. (Athenaeum.) Jack London nálunk igen olvasott író, műveit már sorozatos kiadásban adják ki: ime, e munkája is, mint «összes műveinek» XV-ik kötete kerül a közönség elé. Ez legalább is szokatlan jelenség nálunk: Tolsztojnak vagy Ibsennek később jutott e szerencse s soká kellett várakozni más európai nagy íróknak is, míg műveiket az alkalmosság felszínre vetette s közülük egyik-másik teljes kiadást ért. Jack London csekély tíz esztendő alatt tette meg ez amerikai tempójú

hódítást (első műve magyarul könyv-alakban 1918-ban jelent meg) s azóta harmincegynehány könyvének a fordításán át jutott a teljes kiadásig!

Mi az oka e népszerűségnek? Talán benne öltött testet a modern európai ember lelkivilága, művészetében új táplálóanyagokkal szította a mai ember életakarátát? Aligha... London e lélekből semmit sem adott: teljesen idegen volt tőle; művei legfeljebb ha *pihenőnek*, szórakozásnak voltak jók az új, közeli problémák világában. Egy világsiker nyomasztó varázshatalmán, a személy exotikumán kívül egy páratlanul sznobista korban — alighanem ez a mentesség, hogy ne mondjuk: üresség — volt az, ami London műveit a reklám színes szárnyain a népszerűség magosába kapta.

Mert mi J. London munkáinak nagy része? Barbár világ materialisztikus ábrázolása a *vállalkozás* központi élményén keresztül: tehát környezetrajzában, motivációiban egy teljesen idegen világ; a Kaland, az életnek a kalandon keresztül való átélése s azon, mint egyetlen rugón át művészetbe lendülése. Mint ahogy némelyik idegbeteg, unatkozó ember elmegy a pikádorok s eróművészek mérközésére, úgy esett a háború utáni unatkozó és szorongó közönség a London-művek idegen izalmának. London nem mutatott semmi közönséget az irodalmi tradíciókkal sem: a realista regény észszerű és unalmas környezetrajza, a lélektani elfogultság, az expresszionizmus romantikus átélései, a problémás életfestés minden igénye távol állottak lényétől.

Műformája a vérmérsékletének megfelelő kalandorregény. Egy szociálisan meg nem kötött világban, a kezdetleges lélek fesztelen és erélyes szabadmozgásával mutatta újszerű produkcióit. Meglepő természetvilág: a babona s az exotikum nagyobb lehetőségei s másfelől a «gépcivilizáció» minden csodája; a gépies kultúremler vagy az egy-két szimatban élő vadember: ime minden kalandorregény vagy rémregény természetes kerete. A fölszereles magától kínálkozik hozzá...

De Jack London kiváló mesészővő és részletező tehetség. Ezáltal egészséges megújulásként hatott a demonstráció-kora óta szárnyát húzó regényre s e tulajdonságait annál inkább gyümölcsöztethette, mert erőforrásukat az író természetes alkata-

ban, kalandos egyéniségében s cselekvő képzetében bírta.

Jack Londonnak ez a regénye kevés igazi vonzóerőt mutat. A mese alapvonala szövevényessége ellenére is igen banális. Két new-yorki fiatalember versenyez egy panamai spanyol lányért, míg a végén kiszül, hogy az egyik vértestvére az imádott kedvesnek s így a lány a másiké lehet, akit csakugyan igazán szeretett. Ebben a háromszögben nincs más meglepő, mint az, hogy az író bármily sok átló és felező mellett, bármely gondos lappangás után kimerte bontani! Ilyen áron Croker vagy bármely ponyvairó szolgál a mese fölrepitő szárnyaival a földhözragadt műfajnak. — Ez a mese egy különleges kaland szélesebb keretébe van beállítva: a három főszereplő a *mayák* kincsének felkeresésére indul, amit az őslakók borzalmak közé rejtettek el a honfoglaló spanyolok elől. Kettő közülük megtalálja a kincset s megsegítik vele a harmadikat, akit távollétében tönkretesznek a new-yorki börzén. Ennek mintha volna valami szimbolikus jelentősége, a new-yorki tőzsde, a Wall Street és az őslakók vagyona, a «terméskincsek»-ben mérhetetlenül gazdag vadvidék áll itt szembe egymással... Jack Londonnak aztán bőven nyílik alkalmá részletezni a civilizált és barbár világ minden csodáját. E tekintetben talán legmulatságosabb jelenet, melyben a két kincskereső a bentlakóknak hókuszpókuszai között a Napisten oltárán lángok között készül kiműlni, miközben megjelenik a harmadik csinos kis repülőgépen s dinamitgaluskákkal szétveri a meztelen rézbőrűeket... — Kapunk impresszionista felvételeket, festői leírásokat a Cordillerák csodás vidékéről, részleteket Panama adminisztrációjáról, a san-antoniói kormányzóságról, ahol leskelődő suhancok, titokzatos ágensek s pénzzel és pálinkával megvesztegethető részeges zsandároktól függ élet és halál; csavargók, gyöngyhalászok és telepések életéből s egy-két eleven, arcképhe illő vonást a spanyolamerikai s az angolszász típus jelleméből.

Érdekesebb London emberábrázolása. Alakjai vadak vagy a vadságnak épen különös szint adó mázzal bevont civilizáltak, cselekvő, tettekész egyének. E ponton használt legtöbbet az európai hagyományok mellőzése, a szerző üde primitívsége. Regényét a tett s nem a tettet előidéző motiváció

mozgatja. Alakjai mintegy fátyollal letakartak, melyek csak a tett pillanatában lépnek elének teljességükben. Először jön a tett, azután a gondolat: a tett vakmerősége, hatásos férfiassága okolja meg a tettet. És itt jutunk el, azt hiszem, London eredetiségének a mélyére: az alaklátásnak ez a módja, épenúgy mint az izgalmas, néha lüktető hatású meseménst a szerzőnek önalkatából kinőtt sajátja. Ez természetesen bizonyos ösztönök sodrában ismét a kalandorregényhez vezet. S csakugyan az egész regény nem egyéb, mint anyagias eszközök, fegyverek küzdelme. A főhős egy ismétlőpisztollyal, néhány kiló ekrazittal s pár vakmerő ötlettel mozgatja a regény egész történést.

E gyakorlatias érzék megnyilatkozik a regény egész szellemében. Más szóval: London műve «amerikai» regény. A lelki mozzanatok elhanyagolásával együtt jár az anyagi értékek megbecsülése, a pénzvizitáció istenítése. «Haha! — mondja Francis, a regény hőse, egy munkásnak, akinek nem volt egyebe, mint adóssága — kétszázötven pesóval kevesebb értékűnek lenni a semminél, és ebben a minusz állapotban, mint egy ember számtani képlete! Tudja-e, ... hogy voltaképen értékben maga csak egy kivonás, egy árnyék, érti-e?» (Ez az ütött-kopott rabszolga munkás voltaképen a regény egyetlen szánalmas *emberi* alakja.) «Hát mi az az *Üzlet*... — adja az üzletnek mithikus meghatározását a regény egyik túlvilági alakja. — Az *Üzlet* talán annak az istenségnek a neve, amit úgy imádtok, mint az én népem a Napisistent?» etc.

Jack London előadásmódja eleven, izgatott s az izgalom érdekében nem riad vissza a szemfényvesztéstől sem. A mese sodrát váltóáramként szaggató mellékselekmények feszítik ugyan az olvasó figyelmét, noha e késleltető bujkálás és felesleges túltömöttség néha kényelmetlen is.

A művet Tersanszky Jenő fordította megfelelő hozzáértéssel, a részletező stílus otthonos kezelésével.

Hencze Béla.

Romain Rolland : Beethoven. A nagy teremető korszakok. — Az Ervicától az Appassionataig. Fordította Benedek Marcell. Budapest, 1929. Dante-kiadás. 328 l. Romain Rolland zeneesztétikai művei méltán tartoznak európaszerte a legkeresettebb, legkedveltebb zenei

könyvek közé. Nincs a jelenkornak még egy zeneirója, aki ilyen szerencsés arányban egyesítené magában az igazi muzsikusi ösztönös megérzéseit, szeretetét, lelkesedését, az író mélyreható pszichológiai jellemző erejét, stílári művészetét, valamint a zenetudós és szellemtörténész széleskörű, alapos ismereteit. Mindezek a képességek szinte predesztinálják őt olyan problémák megoldására, amelyek művészi zsenik portréjának mindenoldalú megvilágítását célozzák. Talán egy ilyen portréja sem mélyebb, művészebb, mint ez, amit most Beethoven 1800—1806. éveket magába foglaló teremtő korszakáról festett.

A beethoveni szellem feltárása Romain Rolland egész írói pályafutásának vezérmotívuma. Kimeríthetetlen tanulmányának bizonyult ez a téma mind az író, mind a tudós, mind a muzsikusi számára. Ő, aki olyan közel jutott a Mester lelkéhez, mint kívülről igen kevesen, még jelen könyvről is úgy nyilatkozik, mint egy tökéletlen metszet első levonatáról, amelyet további kutatásai folyamán többször át fog javítani. Tény, hogy Beethoven ifjúságának története, a beethoveni stílus gyökerei még ma sincsenek kellőképp tisztázva és így ami fejlődésének folytonosságát illeti, teljes képet nem nyerhetünk, de ahogy Romain Rolland a vázlatokból nyomon kíséri egy nagy mű kialakulását, végleges megformulázását, ahogy megeleveníti előttünk a teremtő folyamat érdekfeszítő drámáját, többet nyújt ennek a csodálatos művészetnek a lényegéből, mint a tudós lelkiismeretességgel összegyűjtött stílushatások legpontosabb kimutatása. A mai kritika főként a konstruáló zsenit látja Beethovenben, Romain Rolland emellett sohasem feledkezik meg az inspiráló érzelmek intuitív elemzéséről. Megveti azt a kritikát, amely oly szorosan belekapaszkodik a formába, mint a féreg a fa kergébe s nem lát semmit azon a részletfoszlányon túl, amelyen rágódik. Nála a forma, a külső körülmények, adatok feltárása csak eszköz arra, hogy rajongott hősének lelkébe jobban bevilágítson. «Micsoda áru! — írja R. Rolland — a történelem lelkiismeretes tudósok kezében, akik levéltárakban keresik az életet, ahelyett, hogy az *emberben* keresnék». És Beethovenel, a 30 esztendősi lángelmével együtt megeleveníti előttünk az 1800 korabeli embert és egész szellemi légkörét, a forradalom előtti Bécs arisz-

tokráciáját, amely sohasem szerette nagyobb szenvedéllyel a zenét, nem tanusított több tiszteletet azok iránt, akik ebben a jótéteményben részesítették, mint ezekben az időkben. Beethoven szenvedélyes lelkében ott él a kor individualista szelleme, árad belőle az Én — csupa egyéni fájdalom és öröm, árnyék és fény — de ugyanekkor a végéhez közeledő Ancien Regime nagy erkölcsi és esztétikai hagyománya is táplálta, az az erős fegyelem, amely a munkást alárendeli a műnek, az az építőszellem, amelyet két évszázad önzetlen munkája tartott fenn az utókor számára. Mozart és Haydn előkelő, társasági szonátaformáját kapja örökségül, de ő az, aki ezt a formát a maga teljes logikájában kifejti és tökéletesíti. Már első szonátaiban is szembeütő az új hang, az elődöknek még sok vonásban rokkoló világával szemben. A napoleoni empire-stílus ez már, zömök, széles vonalú, pompázó erejű, egészséges és férfias, megvet minden ízetlenséget és cifraságot. Csodálatos adagioi az akkori kor «Sehn-sucht»-jából, a gyöngédség és melankólia áradatából táplálkoznak, de Mozart behízelgő légységével és érzékenységgel szemben egyszerűbbek, nem akarnak tetszeni, hanem híven, komolyan kifejezni. Igazi lelkigyönyörűséggel követjük Romain Rolland fejtegetéseit azon az úton, amelynek végén a formálásban és kifejezésben teljesen kiérlelt beethoveni művészet egyik legcsodálatosabb alkotása az «Appassionata» áll. Ezekben a fejtegetésekben minden egyes szonáta egy darab Beethoven lelkéből, egy életrajzi adat zenében, egy szerves része annak a fejlődésnek, amely a csúcspontra vezetett. Egy könyörtelen vad erő áramlatát és az efölött lebegő gondolat szuverén uralmát, a beethoveni léleknek ezt a csodálatos kettőségét nem fejezték ki még ilyen költői szavakkal, mint ahogy ezt R. Rolland az «Eroica», az «Appassionata» és a «Leonora» analízisében teszi. «Ti céhbeli muzsikusok — írja egy helyen — szerettek füttyet hányni minden értelmezésnek. Pedig a műveket meg sem hallgatná senki, ha ritmusaik és csengéseik kombinációinak szövedéke nem szuggerrálna egy sor egymást követő és összefüggő émoációt a hallgató szívének». Igen, a zenemű lelkitartalmának értelmezésére teljes joga van egy olyan mélyen muzsikális léleknek, mint amilyen R. R., aki nem önkényes, szubjektív hangulatokból,

hanem közvetlenül a zenéből indul ki, sorra veszi a mű minden fontos zenei alkatrészét, hogy a bennerejlő tényleges tartalmat kifejthesse. És hogy ez sikerült is neki, annak legfőbb bizonyítéka a Beethoven zenéjében jártas muzsikális olvasó ráismerése. «Ezt én is így éreztem, ha talán más szavakkal is fejeztem volna ki». (A muzsikális olvasón legkevésbé értjük azokat a «szakzenészeket», akik Beethoven műveit akadémikus, száraz formatani boncolgatásokból vagy mint agyongyakorolt vizsgadarabjunkt ismerik). Végeredményben minden zeneesztétikának ez a célja: amennyire ez szavakkal lehetséges, a zene objektív tartalma alapján felfedni és tudatossá tenni a hallgató homályos ösztönös megérzéseit.

Nekünk magyaroknak, különös érdeklő a könyv utolsó jegyzete, amelyet az illusztris író a Beethovennel szoros barátságot tartó Brunsvik-családnak szentel. Brunsvik Josephinell és Terézrel kapcsolatban újra felveti a «halhatatlan kedves»-hez szóló levél problémáját, amelyet Beethoven — mint az már megállapítást nyert — 1812-ik év júliusában írt. Josephine, a középső Brunsvik grófnő, ebben az időben már másodszor volt férjnél. Azt a helyet, amit ő és még előbb unokanővére, Guiccardi grófnő Beethoven szívében elfoglaltak, már régen más tölthette be. De ki volt ez a «más», akinek a szenvedélytől lángoló sorok szóltak? R. Rolland feltevése Brunsvik Terézt illetően, az erre vonatkozó legfontosabb forrásból, a grófnő ma még kiadatlan naplójából nem nyert megerősítést. Dr. Czeke Marianne, a naplók sajtó alá rendezője, készséggel bocsátotta R. Rolland rendelkezésére az első hat esztendő (1809—1814) anyagát, amely a Beethoven-probléma főkorszakát foglalja magában. «Dr. Czeke Marianne barátságának köszönhetem — írja R. R. — hogy ha nem kaptam is meg a rejtély kulcsát, amelyet kerestem, találtam egy olyan kincset, amelyet nem kerestem, egy nagy lelket, amely rokon Beethoven lelkével». A nagy lélekfestőt annyira megragadják Teréz önvallomásai, hogy külön tanulmányt akar szentelni a magyar kultúrtörténet egyik legnagyobb nőalakjának. Ehhez azonban a naplóknak, mint elsőrendű forrásoknak, teljes ismerete (1809—1853) volna szükséges. Azt hisszük, hogy itthon, Teréz hazájában Romain Rolland bizonyítása nélkül is tudjuk, hogy ezeknek a naplóknak minél teljesebb kiadása

európai viszonylatban is nagy értéke és nyeresége volna a magyar kultúrának.

Nem volt könnyű feladat ilyen befejezett stílusművészetet, mint amilyen R. Rollandé, magyar fordításban visszaadni. Benedek Marcell simán gördülő nyelvezete hűséges követője a francia eredetinek. *Prahács Margit.*

Blaskó Mária: Királyi sarj. Elbeszélés Szent József korából. A Szent István-Társulat kiadása. A szerző Szent Józsefnek életét dolgozza fel regény alakjában. Mielőtt a tárgyhoz fogna, bemutatja azt a jelenetet, midőn az Úr megigéri Dávid királynak, hogy az ő törzséből fog származni a Messiás. Megrajzolja a zsidó nép állapotát abban a korban, amelyben Szent József élt.

Az elbeszélés elején Szent József még mint kis gyermek szerepel, egy szegény ácsmester fia, akinek egész életére elhatározó mozzanat lesz, midőn atyjától megtudja, hogy a Messiás családjából való. Leírja József egyszerű életét egészen haláláig, mindenütt élénk színekkel festve ki a háttérét: az akkori zsidóság életét. Majd Jeruzsálem pusztulását festi és csak ezen a pusztuláson keresztül láttatja a Golgotha hegyén végbement nagy eseményt.

Előadása eleven, szemléltető, kár, hogy kissé patétikus. *V. P.*

Komáromi János: Az őrsdiák. Regény. (Genius-kiadás.) Mudrony Sándor, vidéki maturus-diák, kevés pénzzel és sok reménnyel vág neki a fővárosi életnek: mindenáron írót akar lenni. Budapesten azonnal otthont talál a «Bocskai István Kör»-ben, beiratkozik a jogra, de szilárd elhatározása, hogy mielőbb hátat fordít az egyetemnek. Kezdetben mint jó gyorsíró tesz szert egy kis pénzmagra, lassanként vérmezeibb reményekre is feljogosítják a körülmények, míg végre, alig húszesztendősen fejjel, munkatársa lesz egy nacionalista lapnak. Itt ugyan sokáig nem közlik a novelláit, s közben a Petőfi-Társaság pályázatán is kudarcot vall egy «remekbékészült» verssel, de egy másik, szerényebb igényű lap már a tárcarovatban hozza egymásután két írását s ezzel meg is indul a karrier. Amíg a vidéki síheder az első nagy sikerig eljut (erről kevés szó esik a regényben), sok gyermeki hevületen kell átésnie, egész sereg humorkás él-

ményen, ami a Bocskai István Körben és vidékén, a diákélet televénytalajában bőségesen kijut minden ízig-vérig naiv és nagyálmú, kiforratlan diákembernek. Ha pontosan el akarnám mondani ennek a regénynek tartalmát, oldalakon sem lennék vele kész. Epizód epizódhoz sorakozva nőtt regénynyé, csupa egész, adomakerekségu mozzanat pillanatképei villognak-sötétlenek előttünk a humorról vegyes komikum színes felhőjében. Maga a regény témája is kedvez az adomázó hangnak, mely Komáromi új regényében uralkodó. Voltaképp nincsen is főalakja, maga Mudrony Sándor sem az. De van néhány pompásan megvázolt mellékfigurája, akik valamennyien az élet mulandóságát és e mulandóság könyörtelen változatlanágát illusztrálják. Hogy csak a legérdekesebbeket említsen, itt van mindjárt Drabant Péter, ez a mihaszna gigerli. A nyári vakációban végigkoldulja tehetősebb rokonait, ismerőseit s bosszantó eleganciával veszi be magát a Bocskai István Körbe. Ott mindenkit fitymál, még az elnököt is, aki elnéző jótevője a kör többi tagjával egyetemben, míg aztán lassan-lassan megkezdődik sajnálatos hanyatlása, mely pontosan szeptemberig, az új felruházkodásig tart. A szeptemberi gyöngynapok után olcsóbb ruhaneműért váltja be fényes ruháit, mert pénze elfogyott, nemsokára már durva lábtokercsekben kezdi szóra méltatni nemrég még levegőnek tekintett kollegáit s hamarosan utolsó rend ruháján is túlad. Ezzel megkezdődik medvesorsa, a téli alvás és koplalás. *Komáromi*, aki regényeiben szereti az eposzi szerkezetet alkalmazni, igen kedveli az állandó jelzőket, visszavisszatérő mondatokat is, melyekből egyes alakjainak komikuma kitelik. Drabant Péter szájából pl. többször halljuk — insége napjaiban — ezt a felkiáltást: Na, mi lesz már? Ami azt jelenti, hogy ágyban ruhátlankodó barátunkra immár az éhhalál leselkedik s a Bocskai István Kör mélyen tisztelt lakóinak lelken fog száradni, ha e nagyreményű ifjú kellő élelem hiányában el találna költözni az árnyékvilágból. A másik nagyszerű figura Bakura Dániel, az «őrsdiák», ki refrénszerűen foglalja keretbe a regényt. Ő az első fecske az édesbús pesti diákélet tavaszából: a fővárosba induló Mudrony Sándor már a vonat harmadosztályos fülkéjében találkozik vele

mint ahogy a regény végén, tizennyolc esztendő lezajlása után is ő jelenik meg a beérkezett író előtt, mint ötvenen jól túljáró vándiák, aki ismét egyetemre siet beiratkozni. Bakura Dániel már a regény elején családos ember, gyereke is van; jóleső titok borong, savanyú, nyiszlett alakja körül, mely egyetlen vásott, viharedzett kájerben, kajlakarimás kalapban, szöggel kivert bagariabakancsban hányja maga mögé a kollokviumok- és vizsgánélküli szemesztereket. Nyilván azért, hogy különszobácskát és ingyen menzajegyeket kapjon s szürke titkába temetkezve, egyik adoma-sugalló alakja legyen a romantikus diákéletnek. Bakura Dániel és Drabant Péter természetesen ezeregy alkalmat nyújt a mulatságos eseményekre jóegynéhány félszeg társukkal egyetemben. Az ingyenyjegyek miatti harcok, a mezei hadak legénykedései, az öröklé éhes és pénztelen, de soha kétségbe nem eső sihederek csinytevéséi, egészen a tragikomikus Martin Pálíg, aki folyton a posztról szökik el rohanvást a körbe (nagyétűségben szenved), hogy a sovány katonakosztot — fenyegetse bár golyó és puskapor — a számára kegyesen félretett kelkáposzta- és kenyérhéjmaradékkal pótolja; gyermekkori emlékek, kedves tanítók és iskolatársak alakjai, akik a később hazaza-autázó «nagy embert» (Mudrony Sándort) szorongva és éljenezve várják az állomáson, miután az a harmadik osztályból a másodikra keresztül nagy előkelőséggel leereszkedik közéjük és e célra megspórolt finom cigarettával kínálja őket; a szerkesztőségi és egyéb irigykedések, ártatlan egymáspukkasztások, a háború közeledése, a sorozás is: mindez a képsorozat, ha nem is egy színvonalon, de érdekesen és lebilincselően válik szerkesztésévé a regénynek s gyakran csal halvány mosolyt az olvasó szájára. A legtöbbet szereplő Mudrony Sándorban nyilvánvalóan önmagát rajzolja Komáromi. Mint ahogy az egész regény egy jóindulatú mosollyal kísért önéletrajzi visszapillantás. A beérkezett író mosolyog itten tizennyolc küzdelmes esztendőjén, egykori szárnyprobálgatásain, néhol kajánul is, de titkon könnyező szeretettel. Bár Mudrony Sándor mindenképen nagy jövő várományosa, az író seholsem vádolható, hogy csak egy szóval is udvarol önmagának. Sőt Mudronynak jut a legtöbb csipés, hogy a regénynek legbővebben kirajzolt karikatúrája legyen. A Bakurával való

találkozás a regény elején és végén, a sok diákalak apró-cseprő élete így válik az ő humorkás alakján keresztül egy vidám és szomorkás pesti-vidéki diákélet keresztmetszetévé. Komáromi több mint húsz íven át adomázza végig a regényt s egy-két szintelenebb jelenetet nem számítva, bírja lélekzetvétellel az utolsó lapig. A regény híven mutatja az utóbbi évek Komáromiját: az a színvonal ez, melyet e rokonszenves és kiváló fiatal elbeszélőnk hamarosan elért; témaköre is ugyanaz: szelíd, mélabús emlékezesek, finom természeti képek drámai elevenséggel megkapó rajza. Ez az ábrázolási mód a téma természetéből is származik ezúttal. Komáromi csupa élő alakot rajzol önmagával együtt. Nem irányregényt ír, ami homlokegyenest ellenkeznek az ő legbensőbb írói egyéniségével s így nem is elgázolt igazságokért száll síkra: jókedvű és tárgyilagos humorista marad mindvégig, akinek mércéje alá épen olyan protekció nélkül kénytelen állani egykori önmaga, mint ifjúságának osztályosai. Így a fonákságra esvén a hangsúly, egy-egy külsőségekben érvényesülő lelki vonás rajzolódik meg pár gesztussal épkézláb vázlatképpé, ami által a regény, bősegebb analízis híján, könnyed olvasmánnyá válik, de mulattató mozzanatokban változatosan gazdaggá. Hogy Komárominak volt ifjúsága s volt egészséges, tiszta, halhatatlan kedélye már a nagy induláskor is, legjobban mutatja ez a jóízű vígszomorkás, érdekes vallomás, a legrokonszenvesebb, minőt csak író eltűnt ifjúságáról írhat.

Vajthó László.

Makkai Ernő: Bethlen Gábor országalkotó politikája. Második kiadás. Budapest, 1929. Pátria. Tizenöt évvel ezelőtt jelent meg először ez az érdekes tanulmány, szerzője a világháborúnak esett áldozatul, kegyeletlen érzés tette munkáját megint az olvasók asztalára Bethlen Gábor halálának háromszázéves fordulóján.

Nem akart a szerző részletekbe hatoló életrajzot írni, munkájának mégis több érdeme van. A magasabb szempontok és történeti távlatok keresésén meglátszik, hogy Kemény Zsigmondtól tanult. Makkai mesze történeti távlatból nézi Erdélyt és benne Bethlen Gábort. Ebben az áttekintésben is több gondolkozásra készítő állítására bukkanunk. Erdély történelmében jellemző vonásnak látja, hogy ottan csak

fölhalmozódtak a különböző népelemek, de idegenek maradtak egymással szemben, egymásra hatni nem bírtak. A római korban nem alakulhatott egységes társadalom, mert «a római műveltségnek társadalomalkotó ereje nem a technikai készségben állott», — a beolvasztó szellem nem érvényesülhetett, mert Erdélybe nem rómaiak, hanem félbarbár ázsiai telepések kerültek. Erdélyben így nem is keletkezhetett egységes társadalom a középkor végéig. Az együttműködés szükségét először 1437-ben ismerték föl Erdélyi nemzetei, — az egységes társadalom kialakításán nagy munkát végzett Bethlen Gábor.

Minden magyar embernek öröme telik abban, hogy a dunántúli katolikus Szekfű és az erdélyi kálvinista Makkai nagyon nevezetes pontokon szembetűnően egyező eredményre jutnak. A katolikus-germán kulturális szellem hatását (8. l.) Makkai ugyanolyan világosan látja, mint Szekfű, a vallásszabadság modern fogalmának ismeretét a XVII. századtól Makkai is elvitatja, azt is látja Makkai, hogy a tudatos magyarosítás föltételezése nagyon modern gondolat. Egyeznek abban is, hogy Bethlen Gábor politikáját és általában az egész erdélyi hintapolitikát az adott körülmények közt egyedül lehetségesnek, tehát egyedül helyesnek ismerik el, egyeznek abban is, hogy Erdélynek még formailag támadó háborúit is magasabb szempontból védelmi háborúknak nézik.

Bethlen Gábor külpolitikájának leírásában helyesen világítja meg azt, hogy a hadbaindulásokat az európai helyzet tette szükségessé. Bethlen egyesíteni szerette volna Magyarországot és Erdélyt saját jogára alatt, gondolt Ausztria egy részének végleges elfoglalására, sőt gondolt a lengyel trónra is.

Röviden ír Bethlen Gábor belső politikájáról, látszik, hogy jeles érzelme volt a gazdasági hatóerők fölismerésére, ami elsőrendű fontosságú éppen Bethlen Gábor jellemzésénél.

Vannak részei, amelyeket már 15 évvel ezelőtt is vitattunk volna. Ilyen az a föltételezés, hogy a román vajdaságok a legújabb kor előtt számítottak volna az erdélyi románság támogatására, ilyen az, hogy hűbéres alakulatok létét Magyarországon élesen tagadja. Nem is tévedésnek, csak tollibának lehet tekinteni, mikor Bethlen Gábort «nem nagy tudású» férfiúnak mondja (nem nagy iskolai tanulása helyett).

Sem ezek a megjegyzések, sem a sajtóhibák nem olyan súlyosak, hogy ennek az emelkedett szempontú, igen szépen megírt könyvnek érdeméből levonnának s ezért nyugodtan aláírhatjuk Lukinich Imre bevezetésének szavait: *Makkai Ernő könyve mélyebb és tudatosabb teszi a Bethlen Gábor történelmi nagyságáról és jelentőségéről vallott feljegyzést.* Török Pál.

Andai Ernő: Tengertánc (Pantheon-kiadás). Andai Ernő két első regénye a *Soha ilyen tavaszt* s az *Álmos asszonya* szerelmi problémákkal foglalkozott s feltűnt finom lélekelemzésével. Ebben a regényében is szerelmi történetet mesél el, melyet ezúttal vidéki színész-környezetbe helyez. Egy finomlelkű úrileány, Beleznyai Klári vidéki operett-primadonna lesz s beleszeret a társulat szép és nagytehetségű tenoristájába, Kalotai Miklósbá. Mint felesége hamar kiábrándul az elkényeztetett, könnyelmű emberből s néhány havi együttlét után hirtelen otthagyja, pedig akkor már anya. Ez a regénynek 1910-ben történő első része. A mese azután tizennyolc év múlva folytatódik.

Őszintén szólva nem szeretjük regényben vagy színdarabban az ilyen hatalmas hézagot, melyet nehéz úgy áthidalni, hogy ne érezzük a nagy zökkenőt. A szerzőnek azonban elég jól sikerül az elszakított mesésalakokat újra összehozni s az eltelt tizennyolc év eseményeit az új cselekménybe szőni, melynek az a lényege, hogy a két elszakadt szívet újra összehozza a régi szerelem s záloga, szép fiatal leányuk.

Ezt az egyszerű s nem is új történetet érdekessé tudja tenni egy vidéki város társadalmi- és színészéletének nem nagyon sokoldalú, de mulatságos és derült színezésű rajza, a második részben pedig az ünnepektől operáénekes (Kalotai) életének sikerült festése. Érdekes a hősnő lelkének analízise is: hogyan fejlődik a jövőjében bizó, rajongó leánylélek szerelmében csaldott asszonylélekké. Ebben sok a finom részlet, épúgy mint az öregedő hőstenor s a Kláriba titkon szerelmes tanár lelki rajzában. Kellemes és vonzó az író elbeszélő készsége, valamint derült optimizmusa, amely az élet szép oldalai felé vonzza. Regényalakjai néhány elmosódott epizódfigurát nem számítva, mind rokonszenves jó- és széplelkű emberek.

Ilyen a hősnő, ilyen Kalotai minden jellembeli fogyatkozása ellenére, ilyen Lithván tanár, ilyenek a mellékalakok közül a bájos fiatal leány, Dénes a filozopter s az öreg Pirkó néni.

Egy kissé tán sokalljuk is ezt a koncentrált édességet s komorabb, mélyebb színtónusokhoz szokott szemünknek szokatlan ez a rózsaszínű világítás. Az író mindenestre figyelmeztetjük, hogy derült életszemléletét támassza alá minél elmélyülőbb lélekrajzzal s egészséges realizmussal.

A szerző még fiatalember és kétségtelenül tehetséges, tehát bizalommal várhatjuk fejlődését. *Szinnyei Ferenc.*

Gombos Albin : Hóharmat. Székelyföldi mesék és regék. (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.) A *Hóharmat* meséiben két értékes fonál szövődik össze finom szövetté, a bölcsesség és a költészet. Mély részvét az emberi szenvedés iránt, erkölcsi gyönyörködés a jó dalában és a gonosz bukásában, többnyire ezek a magvak húzódnak meg a mese héja alatt. A legnagyobb értékét épen az adja meg ezeknek a bájos meséknek, hogy a tanítómesék oktató hangja helyett a régi székely mese-mondók előadására emlékeztető, közvetlen hangon szólalnak az érdekes históriák. Másik jelessége a meséknek a fordulatokban gazdag cselekvény. Az elbeszélés érdekességéhez csatlakozik az előadóé. Gombos előadása a megnevesített népiesség. Megőrzi ennek közvetlenségét s hol szelíd humorral, hol emelkedett érzelmekkel frissíti fel. Méltó párja ez a kötet a szerző tavaly megjelent «Hájas Muki» sorozatának. (r.)

Dr. Kalmár Gusztáv : Ismeretlen népek, névtelen földek. (A Szent István-Társulat kiadása.) Afrika, Ausztrália és a Csendes Óceán szigeteinek fölfedezését mondja el dr. *Kalmár Gusztáv* ebben a közel négyszáz oldalas könyvében mindazoknak, akik nem jutottak hozzá Livingstone, Stanley vagy Cook könyveihez. És akiket valaha is elgondolásra késztetett az a gigantikus munka, amelyet a Föld meghódításának önfeláldozó hősei végeztek, mindenesetre nagy élvezettel fogják olvasni a körültekintő munkával megírt könyvet. Mind az ifjúság, mind pedig az olvasni és tanulni vágyó felnőttek kimerítő fogalmat nyerhetnek e könyvből arról a heroikus bátorságról, amellyel ezek a régi fölfedezők a Nagy Ismeretlennek nekivágtak.

Az első fejezetek *Diaz* Bertalanról szólnak, aki Tengerész Henrik parancsára indult el Afrika nyugoti partjai mentén dél felé, abban az időben, amikor a Föld alakja is problematikus volt még. Hajói alig voltak akkorák, mint a mi dunai propellereink. A vihartól hajtva, került meg Afrika déli csúcsát, a mai Jöreményfokot, és fedezte föl az Indiába vezető hajóutat. De Afrika fölfedezése még ettől kezdve is évszázadokig tart. A Niger, a Nilus és a Kongó vízrajzának, a nagy tavak megismerésének kérdései még tengernyi munkát, önfeláldozást és életet is követelnek. A könyv a kutatók seregéből Ledyard, Mungo Park Clapperton, a Lander testvérek, Barth, Nachtigall, Burton és Speke s végül a két legkülönbnek: Livingstonenak és Stanleynek expedícióival foglalkozik tüzesebben, hiszen az ő munkájuknak köszönhető, hogy a fehér foltok lassankint lekerültek Afrika térképeiről.

A továbbiakban James Cook három nagy földkörüli útját ismerteti a szerző és ezzel kapcsolatban az ausztráliai szigetvilág fölfedezését. — A könyv utolsó része Ausztrália gyarmatosításáról szól. Behatóbban ismerteti a sidneyi fegyvergyárat megalapítását Phillip Arthur irányításával, továbbá az ausztráliai kontinens fölfedezését célzó törekvéseket: Stuart három expedícióját, Mc Kinley, Burke és Forrestek útjait. Végül megemlékezik az új-zeelandi és az új-guineai kutatásokról.

A kitűnő munkát néhány pompás trópusi illusztráció díszíti.

A szerző figyelmét felhívom a 9. oldalon olvasható tévedésre: «Diaznak (miután Afrika déli csúcsát megkerülte hajójával) azonnal feltűnt, hogy a part nem jobbkez felé esik, hanem balkéz felé». Itt a tévedés abban áll, hogy Diaznak, minthogy Portugáliából indult délfelé, mindvégig balkéz felől kellett a partot látnia. Még azután, is, hogy a Jöreményfokot megkerülve, északnak haladt. A nap fölkelte figyelhette ő meg eleinte bal, később pedig jobbfelől.

M. Gy.

Dékány András : Félálomban. (Magyarság-kiadás.) Ez az első regénye Dékány Andrásnak. Jó bemutatkozás, jó tárgy; a Felvidék magyarjainak mai élete a most érettségizett diák szerelmi félálmában. A háborúelőtti magyar világ oly rokonszenvesnek tartott sárosi urai idéződnek fel előttünk, bizony

még ködösebb-felhősebb körülöttük az élet most, mint valaha. Félálom. Parnóczy Gyurka magyar úriember a cseh huszárok tisztje, ott őrzí az elődök lovashagyományait. A hegyek a régiek még, az emberek újak, hanem azért a régi bolondságok esnek meg velük. Valami Krúdy-hangulat borong az egész regényen, anélkül azonban, hogy Krúdy-utánzat lenne; Dékány András is a ködből jövő, ködbe vesző urak és kisasszonyok szerelmese. A hősnő, Monostory Andrea, egy magányos barátot szeret, aki rózsákat nevel hegytetőn levő temploma körül, hiszen gyéren akad a hegyek közt lélek, nem nevelheti azokat. Az urak féllvagok csak, nem lehetnek eszményképek; nincs kiért élni más, csak a barát. Egy most érettségizett diák veszi fel vele a versenyt, nyárára cseppen bele szegényke Andrea féláloméletébe, őszre már kocognak is vele vissza a sárosi lovacsák a hegyekből betegen. Nehéz kiábrándulni még hitünk frissességében, láz jár a nyomában.

Külön kiemelendő írói erénye Dékány Andrásnak, hogy aránylag soványtestű meséjét ezer meg ezer leírás csillogó szálával hímezi-szövi. Leírásai beleilleszkednek a regény egységes, felül hamvadtnak látszó, alul annál parazsasabb hangulatába; itt a tót kiarrások egyszerű tarkaságával lehet írásművészetét legjobban jellemezni. Rövidék ezek a leírások, kikibújnak az alpanyagból és csakhamar el is tűnnek benne, hogy másutt új színeségben gyönyörködtessenek ismét.

Néhány igen szép részlete a háborút szenvedett Felvidék magyar alakjait önti az írás ércébe; ilyen például a szinnai csendőrőrs utolsó két napja az oroszok bejövetelekor, megrázóan mély novella. Valamit, bár halványan a Felvidék magyar leányainak csehek, tótok felé kényszerülő vergődő életéből is érzünk; alkalmas magyar fiatalemberek híjján nehezen lehetnek szegénykék hívek igaz vágyaikhoz. Kár, hogy Dékány nem erre építette fel egész regényét, a borongósságból kevesebbet kaptunk volna, a legelevenebb mából azonban annál többet.

Előadasmódjában érezzük az eleven ütemű tárcairót, párbeszédekben dolgozik, nem hívekre nyúló bölcselkedésekben. A regény párbeszédes szerkezete hangsúlyozott dicsérete az írónak, ha ezt a téma ködösségével, körvonalatlanságával egybevetjük.

Kilián Zoltán.

Gesztesi Balogh Gábor: Asszonyölök. (Regény. Franklin-kiadás.) A címről detektívregényt sejtene az ember ebben a könyvben, de nem az. Sőt azt lehetne mondani: még az sem. Négy jóbarát mondja el legnagyobb szerelmi csalódását és ezzel indokolja a többiek előtt: miért mondott le a szerelemről. Kemecsey Elemér magyar földbirtokos pedig a naplójába írja le ezeket a szerelmi élményeket. A napló egy része — a saját története — készen is van, azt felolvassa. Előzőleg azonban «házikabátot öltött és kényelmes, puha otthoni cipőt. Bezárta az ablaktáblákat. Forró csésze teát öntött a szamovárból, de előbb rumos cukrot égetett bele és rágyújtott egy illatos Dimitrinóra. Kényelmesen elhelyezkedett az íróasztalnál. Hogy a lámpa fehér fénye ne érje bántóan a szemét, egy színes kendővel takarta le. Az album oldalán kicsiny, remekművű kulcs lógott. Beleillesztette az oldalszárbá. Nehezen fordult, különös csikordulással, hiszen a régmúlt idők színes képei derengtek mögüle».

A napló többi része is arra a «Schöngeistre» vall, akít a fönti idézetből megismerhetünk. Szétszóródó aprólékossága mellett kétségbeejtően romantikus és imádja az útszéli bölcsesség színehagyott frázisait. Neki is, barátainak is csak egy a problémája: a Nő. Mindegyikük bővíben van a földi javaknak s bár a szerző — azt hiszem, csak illendőségből — azt állítja, hogy egyikük német gyáros, soha nem látjuk mint ilyet tevékenykedni. A másik kettőről még kevésbé sül ki ilyen pozitívum. Így aztán csakugyan ráérnek a Nővel foglalkozni, aki mind a négynek az életében csodálatosan egyformán kiagyalt titokzatossággal bukkán föl és bizonyos idő múltán ugyanilyen titokzatosan tűnik is el. Elkeseredésében az egyik ilyen konkluzióra jut: Itt nálam már meghalt az «Asszony». A másik, a szangvinikusabb ezt már így formulázza: Elveszem az asszony szerelmét és eltiprom őt, nehogy azután ő tiporjon el engem. És mindezeket, mind pedig más bölcs szentenciákat, mint például: Nem tekintem problémának a nőt, — Tudni szeretném, mi van a fekete Kapu mögött, — Hiszen a földi élet tova száll, mint a röpke pillanat — a szerző kurzívval szedeti, nehogy a fölületes olvasó valahogy elessék az élvezetüktől.

Hogy a könyv érdekességét növelje, felsorolja Kalkutta, Newyork, Berlin,

Párizs, London, San-Remo, Montekarlo, Bécs és Egyiptom neveit, továbbá a Père Lachaise összes sírköveit baedeckeri pontossággal. A szereplő nők természetesen gyönyörűek, a ruháik nemkülönben és csak parfümben a következőket olvashatjuk: Coty, Gerlain, Haubigant és Piver «remeklései»; másutt meg a «Tréfle incarnat» kesernyessége libben a jámbor olvasó felé. Egyáltalában, ami az öltözködéssel, az evéssel és az ivással összefügg, az mind kitűnő ebben a könyvben. Árjegyzékekről és étlapokról se lehetne különben összeválogatni. Például azt írja egy helyütt: «katonai sorokban sorakoztak a palackok: Hobé és Bols remekei tűzvörös, smaragdzöld, narancssárga vagy émélygős violaszínben pompázva. A sarokban a maraskino kristálytiszta nedűje állott. (Nedű!) És odébb mellette a gyilkosan erős whyski».

Sok minden van még ebben a regénynek nevezett könyvben: baziliszkus tekintet, jövőbe látó jósnő, okkultizmus és kismet — csak épen élet és irodalom nincs. Minden szó szó marad, nem kap és nem ad lendületet. Összehordott anyag, amely téglarakás maradt, mert a napló írója, a jeles diák, csak az ambíciójában, a szorgalmában bízott.

A könyvet «Az azrák fia» című írás egészíti ki. Épen olyan giccs, mint az előbbi. Csak azért említjük meg, mert a beleszótt háborús történet egy részét az eseményyszerűség elfogadhatóbbá teszi.

Majthényi György.

Fábián Béla: 6 ló — 40 ember. (Hadifogoly-feljegyzések. Athenaeum-kiadás.) «A hetesben bizonyos Fábián Béla lakott, aki azt mondta, hogy békében a Vázsonyi irodavezetője. Ez a Fábián Béla doktor demokrata volt és néha írt egy vezércikket a Szibériai Ujságba, néha vitatkozott dr. Elekkel... Egy napon Fábián ügyvéd úr átjött a hatosba, nagyon kellemes, élénk fiatal ember volt a demokrata Fábián, a demokrata pavillonból.» Markovits Rodion ezzel a rányanyira jellemző hanyag beszédmóddal mutatja be Fábián Bélát a *Szibériai Garnizonban*. A hadifogolyregény szereplője most kilépett a puszta irodalmi létből, maga is megírta a fogság élményeit. Annak az irodalmi erőnek, melyet a hadifogolyregénynek írása és olvasása hozott létre, a legbiztosabb jegye ez a regényalakból íróvá átalakulás. Soha talán még nem volt olvasót és írók job-

ban egybefoglaló és egymásba áthasonító élményanyag, mint a fogolytáborok eseményei. Az olvasó először egyik-másik regényalakban önmagára ismert, amit annál könnyebben megtehetett, mert a legtöbbször saját nevén találkozhatott önmagával, majd ellenőrizhette az olvasott történet valóságértékét, tehát kritikussá lett, innen aztán már igazán nem hosszú az út, hogy az olvasóból író legyen. Az olvasó itt írói funkciót végezhet: kiválogatja a maga számára jelentőset, erősíti, árnyalja, sőt az emlékezés asszociatív ereje által újra is csoportosít. Megeshet, hogy Fábián Béla mostani hadifogolytörténeteinek szereplői is hamarosan írókká elevednek. Egy szédületes arányú írói szaporulat horizontjai intenek felénk.

A *6 ló — 40 ember* tárgyilagos címe mögött a pesti polgári hadifogolyélményei rejlenek. Az író óvatos és tartózkodó. Könyve «hadifogolyfeljegyzések» gyűjteménye, nincs regényiségessége. Gyors egymásutánban következő filmképek állnak össze könyvvé s csak az író naplóhangja az, ami a szét-tartó eseményeket egy fonalra fűzi. Ő maga erősen kívül álló megfigyelő, már a fogság idején jól tudja, hogy nagyszabású élmények hatása alá került, a szabályozott életű polgári történelmi időknél lett részese, de ugyanakkor a polgári gyakorlati érzék látatja vele, hogy mindez egyben kitűnő alkalom idegen és eddig ismeretlen világok megismerésére. Szinte látjuk, amint jegyzetkönyvecskéjével jár-kezel a hadifogoly- és az orosz társadalomban. Bizonyos polgári heroizmus sem idegen tőle, de mindig a józanság és praktikus szükség ellenőrzése alatt. A könyv eseménydarabjaiban, még a legsötétebbekben is, állandóan van egy kis engesztelő, kibékítő városi kedélyesség, legtöbbször pedig az anekdotázó vagy pletykázó kaszinótag pontos elbeszélése felé hajlik. Írói indítéka igen egyszerű és átlátszó. Hadd tudja meg az utókor, milyen szenvedéseken kellett a szegény pesti polgárnak keresztül-mennie.

Ez a könyv nem botránkoztat, nem háborít fel senkit, de senkit sem ráz meg az írói vízió ereje által. Nagyon is ambicionálja a szabatos és tárgyilagos előadást. Mondanivalója óvatosan behúzódik a szinte iskolás kénszerű egyszerű mondatok kereteibe. Ha e könyvnél ez helyénvaló, ezen a ponton még némi műgondról is beszél-

hetünk. Rövid mondataiba bele akarja rejteni az események sietős látát, de minden mondata magán viseli a gondos újraolvasást és a megfésülést. Jó olvasmány, sőt — Fábrián Béla egyik emberi jellemzésre használt jelzőjét idekölcsonözve — igen «rendes» könyv.
K. D.

Újabb magyar irodalom észt nyelven.
A háború után irodalmunk iránt felébredt nemzetközi érdeklődés beszédes bizonyosságát szolgáltatja Észtország. A múlt század közepe óta, az észt szellemi ébredés kezdetétől a világháborúig meglepően sok írónk és költőnk műveinek észt fordítása mutatható ki. A régebbi fordítások azonban mindjobban veszítenek nyelvi és esztétikai értékükből. A XX. század elején megindult nemzeti és irodalmi megújulás teljesen átfaragta az észt nyelvet. A nyelvújítással párhuzamosan élénk műfordítói tevékenység fejlődött ki: az észt nyelv próbatétele volt ez, a régebbi kultúrnemzetek fogalmi differenciáltságának legaprólékosabb árnyalatbeli kifejezésére való alkalmassá tágítása.

A magyar irodalommal kapcsolatban két probléma éleződött ki: felfrissíteni, érthetővé tenni a több évtizedes, elavult fordításokat (pl. Petőfit, Jókait) s folytatni az észt irodalom irányítóinak félévszázados tradícióját: kapcsolatot keresni az újabb magyar irodalommal, átültetve annak jelentős alkotásait. Midőn a háború után szövegni kezdtek az újabb észt-magyar kulturális kapcsolatok, megvolt a lehetőség, hogy tudatosan szervezett s irányított fordítói tevékenység induljon meg a multnak legtöbbször mégis csak esetleges és ötletszerű fordítgatásai után.

Már jó néhány éve kibontakozott egy reprezentatív jellegű, klasszikus értékű, de egyúttal korszerű irodalmunkat is bemutató sorozat kiadásának terve. A terv a lehetőség fokozatán hamar átcsúszott s egyre jobban közeledik a teljes megvalósulás felé. A magyar művek újabb észt nyelvű fordításai marandóbb értékűek lesznek, mint a mult századbeliek. Egyrészt az észt nyelv pallérozottsága, másrészt a magyar nyelvet kifogástalanul ismerő fordítók sorompóba lépése miatt. A világháború előttről alig tudunk néhány magyar verset vagy elbeszélést, melyet eredetiből fordítottak volna. A legtöbb fordítás német, ritkábban orosz szöveg alapján történt.

Jelenleg a két legtekintélyesebb észt

kiadóvállalat foglalkozik tervszerűen összeállított program alapján magyar művek fordításával. Az előkészítő tárgyalások évekre nyulnak vissza. Eljött az ideje, hogy a magyar irodalmi nyilvánosság előtt is beszámoljunk egyes már elért eredményekről s jelezzük a jövő fejlődés útját.

Az egyik kiadó a *tartui (dorpáti) Loodus (Természet)*. Magánvállalat, ennél fogva erősen üzleti alapon dolgozik, de gyorsan, kiadványait ügyesen hirdeti és terjeszti. Főleg a modern irodalom fordítására törekszik. Termelő-képessége szinte bámulatos, ezt azonban az aránylag igen nagyszámú észt olvasóközönségnél elég simán tudja értékesíteni. Két sorozata örvend nagy népszerűségnek az észt könyvpiacra. Egyik a *Looduse Universaal Biblioteek*, amely a mi *Magyar Könyvtárunknak* felel meg. A másik az újabb megindított *Looduse Kroonine Romaan (Koronás Regények)*. Mindkét sorozat észt írók művein kívül főleg világirodalmi hírnévre szert tett idegen írók olcsó, népies kiadását tartalmazza. A L. U. B. és a L. K. R. célja magyar viszonylatban az észt olvasóközönséget a modern magyar irodalom jelesebb alkotásaival s ezeken át a modern magyar élet társadalmi probléma-komplexumával megismertetni. Helyes érzéssel fogta fel a kiadóvállalat: minden erőlködő propagandánál érthetőbben mutatja meg egy nép természetét, mai életének sajátos vonásait annak legfrissebb irodalma.

A L. U. B. sorozatban eddig Szabó Dezső néhány novellája jelent meg: *Mesék a kacagó emberről (Muinaslood naervast inimesest)*. A Koronás Regények c. sorozat eddig a következő újabb magyar regényeket vetette piacra: *Móricz Zsigmondtól Sárarany (Mudakuld), Gárdonyi Gézától A láthatatlan ember (Nägematu inimene), Zilahy Lajostól Halálos tavasz (Surmav kevad)*. Érdekes megjegyezni, hogy a Loodus igazgatója a Koronás Regények sorozatát tudatosan indította meg magyar regénnyel. A finn testvérenemzet s a nyugati népek irodalmának szentelt intenzív érdeklődés után természetes reakcióként, másrészt egy fontosnak érzett hiány elodázhatatlan kielégítéseként lépett fel a magyar irodalom iránti érdeklődés. A választás azért esett Móricz Zsigmondnak német fordításból már ismert paraszttárgyú regényére, mert Kelet- és Középeurópában a parasztregegyek korát éljük. Ma-

gyarországtól Lengyelországon át föl a Baltikumig, így Észtországban is, a parasztkérdés átkerült a politikai élet porondjáról az irodalmi érdeklődés homlokterére. Az észteknek az elmúlt években hatalmas koncepciójú parasztrégények keletkeztek (*A. H. Tammsaare: Tõde ja õigus — Valóság és igazság* a legkimagaslóbb). Rólunk tudják, hogy agrárnép vagyunk, ennél fogva érdeklődtek, hogyan kezelik írónk a parasztkérdést.

Magyar művek fordításával foglalkozik az akadémikusabb színezetű *Észi Kirjanduse Selts (Észi Irodalmi Társaság)*. Ez a legrégebbi észi irodalmi társaság, fél évszázados mult van mögötte s föltétlen reprezentatív jellegű intézménye az észi irodalmi életnek. Tagjai nemcsak írók és költők, de a nép zöméből is kikerülnek. A tagsági díjak biztosítják az egyesület könyvkiadói vállalkozásainak anyagi alapját. A politikai önállóság óta természetesen állami támogatásban is részesül.

Természeténél fogva az egyesület ügymenete nehezkesebb. Jellemző, hogy a Loodus még meg sem volt, midőn az Észi Irodalmi Egyesület már tárgyalásokba bocsátkozott magyar művek fordítása tekintetében. A kiadások megindítása terén azonban a fűgőbb Loodus mégis megelőzte. Évekkel ezelőtt kitűzött programjától azonban — ügylátszik — nem akar eltérni s most véglegesen és határozottan programjába vette egy reprezentatív magyar sorozat kiadását. A legutóbb beküldött értesítés szerint a következő magyar művek fordítására kerül sor: *Petőfi Sándor: Válogatott költemények, Herczeg Ferenc: Pogányok, Gárdonyi Géza: Válogatott elbeszélések, Babits Mihály: Gólyakalifa, Jókai Mór: Egy magyar nábob és Kárpáthy Zoltán, Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője és A jó palócok, Szabó Dezső: Az elsodort falu, Ady Endre: Válogatott költemények, Madách Imre: Az ember tragédiája, Rákosi Viktor: Az elnémult harangok, Tormay Cécile: A régi ház vagy Emberek a kövek között, Arany János: Válogatott balladák.*

A Loodusnak már megjelent gyaar regényeit Ants Murakin gimnáziumi rajztanár pontos, megértő és művészi fordításában élvezheti az észi olvasóközönség. Murakin éveken át élt hadifogolyként közöttünk. *Vikár Béla* fedezte fel az esztergomi fogolytáborban. Illetékes köröknél való közbenjárására Murakin kiszabadult a táborból s Pestre kerülve éveken át kísérte élénk figyelemmel a magyar irodalmi életet.

Mint jeles észi stílművész és ízig-vérig művészlélek a legnagyobb biztosítékot nyújtja arra nézve, hogy fordításai a legkényesebb igényeket is kielégítik. Az utóbbi évtizedben nemzetközi kerettségnek örvendő magyar drámákból és operettekből jó tucatnyit fordított az észi színpadok számára. Ambíciói azonban a komolyabb értékű művek fordítására is sarkalják, különösen utóbbi időben.

Rajta kívül *Julius Mark*, a dorpáti egyetemen az urali nyelvudomány professzora, nyelvünknek tüzetes ismerője s az észi egyetemen magyarul tanult néhány tehetségesnek ígérkező fiatal észi költő és író alkotják azt a fordítói gárdát, amely önzetlen odaadással, a magyarság iránt táplált nagy szeretettel és irodalmunk iránt tanusított élénk érdeklődéssel vállalkozik Észtországban a fent vázolt irodalmi célkitűzés megvalósítására. *Virányi Elemér.*

Török Péter: Délibáb a Verhovinán. Regény. 212 l. Szerző kiadása. Kisvárdá, 1929. — Török Péter regénye a magyar tragédia egyik jelenetét örökíti meg, melyben a rutén nép, a gens fidelissima világháborús sorsfordulását rajzolja, belekapcsolva ebbe a ratonyai apostolnak, Szeghy magyar papnak reménytelen küzdelmét a régi magyar szolgabíró-világ rövidlítésével, a pánszlávizmus magyar kenyéren élő kémeivel, a ruténség tudatlanságával, a sok olyan hatalommal, amelyek közül akármelyik is elsőpri a legkeményebben hadakozó ellenfelet is. A főhőst, Szeghyt készen kapjuk, a háború eseményei és a rutén falu epizód-történései összezavarodnak Szeghy egyéni életének eseményeivel, a tulajdonképeni mese és háttér nem bontakozik ki elég világosan. Gyakran kapunk iskolás tanításokat (pl. a kazárokról), melyeket szívesebben vennénk magából a történeésből, hiszen nem gyerekek számára készült a regény.

Mindezek ellenére is szívesen olvastuk el a kötetet. A szerző dicséretes, komoly szándékkal, sok meleg érzéssel dolgozott; vannak gondolatai, mélyebb életszemléletre valló megjegyzései s a természet kinálkozó jelenségeit egyszerűmásszor hatásosan használja föl nemcsak dekoratív célokra, hanem mint az emberi életbe nyúló titkos folyamatokat is. Hazafias célzata és erkölcsi felfogása kívánatossá teszik, hogy könyve minél több ifjú kezén forduljon meg.

Gál János.

H. Driesch.

Folyó évi április hó 11-én a Szellemi Együttműködés Szövetségének Magyar Egyesülete s a Magyar Filozófiai Társaság meghívására Hans Driesch, a lipcsei egyetem világhírű filozófia-tanára, előadást fog tartani a Magyar Tudományos Akadémián, «Az *elévült materialismus*» címmel. Driesch egyik legmarkánsabb alakja a mai német tudományosságnak. Eleinte biológiával foglalkozik s az élet mibenlétének vizsgálata vezette mindinkább a filozófiai kutatás területére. Legnagyobb sikerét is a «Philosophie des Organischen» című (2. kiadás, 1921) hatalmas munkájával érte el, melyben hadat üzen az életjelenségek merőben fizikai és kémiai magyarázatának. Kimutatja, hogy az élet jelenségei autonóm tünemények, melyek csak úgy magyarázhatók, ha az élő szervezetben a fizikai és kémiai folyamatokon túl egy nemérzékelhető tevékeny elv működését vesszük fel, melyet Aristoteles nyomán *entelecheidnak* nevez. Érti rajta azt a nemtérbeli, tehát nemanyagi, lélekszerű élettényezőt, melyet az energia megmaradása elvének épségbentartása mellett olyannak kell gondolnunk, mint amely belenyul a szervezet folyamataiba s azokat szabályozza és szervezi. Ez alapon Driesch élesen szembehelyezkedik a materializmus minden árnyalatával, mint ezt igen mélyreható valóságelméletében (Ordnungslehre. 2. kiad. 1923. Wirklichkeitslehre, 1922.) metafizikai szempontból is megalapozza.

De épűgy nem fogadja el Driesch a modern agnosticizmus tanítását sem, mely szerint csak relatív és subjektív tüneményeket ismerhetünk meg s így a tőlünk független abszolút valóság teljesen rejtve marad előttünk. Szerinte «három ablakon át» tekinthetünk ki a merő tüneményeken túl az abszolút valóságba. Az egyik az erkölcsi kötelesség tudata, melynek csak úgy van értelme, ha léteznek tőlem független valóságos személyek, kikkel szemben bizonyos módon viselkednem kell. A másik, a múlt tüneményeken túl vezető út, az Énnek a tudata, tehát az öntudat, mely arról biztosít, hogy a múlt jelenségeken túl van egy, azokkal szemben állandó megismerő alany énbennem. Végre : a természeti világ nagy és állandó összefüggései is csak úgy érthetők meg, ha felteszem, hogy azok a múlt jelenségeken túl egy objektív, abszolút létező világnak a megnyilvánulásai. E világban szintén entelecheiák uralmát, tehát objektív célszerűséget kell felvennünk, amely egy első entelechiára utal. Isten vallási eszméje itt lép kapcsolatba a tudomány végső sejtelmeivel. Driesch beható és értékes lélektani vizsgálatokat is folytatott s különösen az Én tevékenységére nézve vannak eredeti szempontjai. (Grundprobleme der Psychologie. 2. kiad. 1929.). Foglalkozik az úgynevezett «parapszichológiai» jelenségekkel is, aminők a telepathia, távolbalátás, levitáció, materializáció. Úgy véli, hogy a tudomány mai álláspontján ezek *létét* többé nem tagadhatjuk, bár *magyarázatukra* még képtelenek vagyunk. Ezért fölöttébb tartózkodó a spiritizmus tételeivel szemben. Valószínűnek tartja, hogy világunkban mindennemű lelkiélet szoros kapcsolatban van egymással s hogy lelkünk az anyagi világra is hathat ma még ismeretlen módon. Erkölctani művében (Die sittliche Tat,

1927) az emberi kötelességek igen finom elemzését adja. Nézete szerint a vallási hit minden egészséges szellemi életnek szükségképi tényezője ; korunk legtöbb bajának ép a vallási élet hanyatlása a főoka.

Driesch a «világjáró tudós» új típusának egyik legérdekesebb képviselője. Mint csereprofesszor hosszabb ideig működött Kínában és Délamerikában ; a Távol-Keletről mélyreható és szellemes munkát is írt. (Fern-Ost. 1925. Mit Margarete Driesch.) Mindenütt nagy hatást gyakorol formailag is megkapó előadásával. Reméljük, hogy a mi közönségünk is tanulsággal fogja meghallgatni korunk e nagy gondolkozójának fölöttébb érdekesnek ígérkező fejtegetéseit.

Pauler Ákos.

Ady két] kiadatlan levele.

Két ismeretlen Ady-levél került Zempléni Árpád hagyatékával a Nemzeti Múzeum birtokába.

Mind a két levél érdekes. A korábbi kapcsolatban van azzal a cikkel, melyet Ady a *Budapesti Napló* Hírek rovatában közölt (1917 június 26.), a városligeti Washington-szobor leleplezése alkalmából. A szobor, valamint az ünnepi leleplezéshez kitűzött pályadíjak költsége az amerikai magyarok gyűjtése. Az eredeti újságcikkből, melyet alább bemutatunk, nem lehet kétséges Ady véleménye ez ügyben.

«*Jegyzetek a napról. III. Washington-ódák.*

Amerikából azt írják, hogy a Washingtonnál is panamáztak. Én nem tudok fölháborodni ; gyűjtött pénznek és szerelemnek ilyen vége szokott lenni. Pláne európai Nagy-Magyarországban és amerikai Kis-Magyarországban. A hazafiaskodást, a nagyszájat, a szereplést nem adják ingyen vezéreink a magyarok földjén. De a Washington-ódák igenis fölháborítanak. Három hosszú, ünnepi óda ilyen kis szoborhoz, ez sok. Zempléni Árpád kapott száz dollárt, két másik költő-nagyság ötven-ötvenet. Én hiszem, hogy ők lelkesedtek ezer korona árát. De nem hiszem, hogy ugyanennyi árát lelkesítettek. Valóban ideje volna már, ha a szobor-pénzekén kívül az ünnepi ódákból is sikkasztának egy keveset.»

Zempléni — alighanem — levélben tiltakozott Ady kifakadása ellen, melyben holmi gyanúsítást, sőt becsületbeli sértést látva, sajtó útján kért helyesbítést. Erre a levélre válasz Ady meleg, minden megbántást elhárító írása :

Mélyen Tisztelt Uram,

bocsásson meg, de azt kell hinnem, hogy cikkemről csak szóbeszéd révén értesült. Eszem ágában sem volt Önt gyanúsítani, vagy sérteni. A Washington-alap elszámolásáról írtam. Többek között helytelenítettem, hogy három ódára is adtak ki pénzt. Hangoztattam ama véleményem, hogy amerikai véreink is törzsökös magyarok. Cécóra, áldomásra s hasonlókra költenek. De a legkisebb ítéletű ember sem olvashat ebből valamit az Ön személye ellen. Még az sem Ön ellen irányul, ha én az óda-özönt utálok. Ilyenformán az Ön érintellen személyének ártalmas volna egy hírlapi rektifikálás.

Én tiszteletet érzek az Ön személye iránt s nagyon sajnálnám, ha pillanatnyi okot adhattam, akaratlanul, az ellenkező föltevésre.

Tisztelettel

Ady Endre.

(Budapest, 1907 augusztus 1.)

A második levelet Ady Zempléninek, mint a Petőfi-társaság titkáranak írta. Kérdésre lehetett válasz, hogy megengedné-e beválasztását irodalmi körükbe. Ezt a levelet érdekessé teszi aktualitása: a tíz évvel ezelőtt elhunyt író hozzászólása a hivatalos elismeréshez s azonkívül a benne foglalt célzás egy nemrégben lezajlott irodalmi pörére. Ady az *Új idők* 1905 november 15-iki számában tiltakozik tehetségtelen utánczó és kullancsai ellen, kik mint hirhedt Adysták rossz hírét keltik. Tudni sem akar arról «a forradalomról, mely állítólag nevében dül», mint ahogy — szerinte — «nincs köze a betegekhez, impotensekhez, a nevében, cégére alatt ágáló senkikhez» sem. Különvalóságának ily gögös és erélyes hangsúlyozásával mélyen megbántotta a nyugatosokat és a holnaposokat, de tiltakozása hirtelen kiobbant megnyilatkozása lehetett valami, benne régóta dülő keserűségnek:

Érmindszent 3/XII. 1908.

Mélyen Tisztelt Uram,

az Ön kedves ötleléért és leveléért mindig hálásan fogok emlékezni Önre. A helyzet ez: én akaratlanul jobban exponáltam magam bizonyos irányban, mint szabad lett volna. S a helyzet továbbá: pár száz ember jobban exponálta magát értem, mint szeretett s mint én szerettem volna. Mindegy, de most hüllenség látszata nélkül, pláne egy friss, nem régen lezajlott affér után, én nem tehetem, hogy az ő kínos-víg hahotájuk mellett irodalmi legitimitással válaszoljak nekik. Végtelenül jólesik, hogy Ön s talán még páran reám gondoltak a Petőfisták közül, de mindent koncedálva, képzelje el, mi lenne, ha Ady Endre elbuknék? Mint ahogy beletörődtem abba, hogy saját gyerkőceim megtagadnak, bele kell abba is törődnöm, hogy ne lehessen soha általánosan elismert íróársaim között. De az Ön levele, Uram, szubjektíve, egyike lesz az én beteg, meghasonlott életem legszebb dokumentumainak. Maradtam az Ön régi tisztelője: Ady Endre.

Megemlítjük még, hogy Ady szóban forgó cikkére Juhász Gyula válaszolt a *Független Magyarországnak* ily cím alatt: *A Duk-duk-affér után* (nov. 22.). Majd erre ismét Ady felelt ugyanott, nov. 26-án, *A Duk-duk-afférhez, Válasz a Holnapnak* címmel.

R. Hoffmann Mária.

Fráter³Lóránd.

Szélfúvásos, könnyeztető márciusi estén ment el, amikor a tél nehéz gondjait már-már szétrebbentette a napsugár és könnyebben fakadt a nóta. De nem várta már meg ezt a tavaszt, nem várhatta meg, holott maga is rügybontó tavasz volt egész életében, mindig rügyező, virágba szökkenő nótafa.

Huszártiszt volt, nemes fiú, az Utjeszenits-Fráter-család sarjadéka. Biharországból indult ki s most, hogy váratlanul, mint a vihartört ág, leszakadt az élet fájáról, egy ország sírása kísérte vissza ősei otthonába utolsó útján.

A neve akkor kezdett ismertté lenni, amikor a békés sodrású világ boldog mindennaposságában nosztalgias fájdalommal virított ki az «Őszirózsa, fehér őszirózsa». Egész Nagymagyarország megtalálta benne az írt szentimentális lelke gyógyítására. A németektől átojtott régi brettlinóták elkoptak már akkorra, Dankó pár dala, ha végigrepült is az országon, kevés volt a sokféle igény kielégítésére és abban a már új operettektől inficiált világban különben se volt mindenütt kelete az igazi magyar nótának. Hanem, amikor a cigány hegedűjén felfürtösödött az «Őszirózsa» dala:

Csak még egyszer gyermek tudnék lenni,
Minden bűt és bánatot feledni!
Szép ifjúság térj vissza egy szóra —
Őszirózsa, fehér őszirózsa.

amely szövegében is, dallamában is félig operett, félig magyar nóta volt : mindenki kinyújtóztathatta benne addig szavakra, hangokra nem talált individualizmusát.

Sok száz szép magyar nótát csinált Fráter Lóránd, de talán egyikben sem találta meg magát olyan «százszázalékosan» a sok mindenféle rangú és rendű ember. A bakfis, a jogász, a szépasszony, a huszártiszt, a könnyeszemű nagyasszony, vagy a kopaszodó főbíró, mind ezt dúdolta, mind az ifjúságát sóvárogta vissza.

A legtöbbben nem is tudták, nem is kérdezték : honnan való ez a nóta. Úgy kapták fel, mint a szél szárnyán jött illatot és magukba lehelték, magukévá tették. Egyszerre a mindenkié lett és évtizedekig az is maradt. Pedig az új Fráter-nóták hamar követték egymást. Ki-kilángoltak a fiatal, táncos-dalos huszárból és végiglobogtak az egész országon. A Tisza mentén épúgy dalolták őket, mint a Vág, az Ondava, vagy az Olt mellett. Fráter-nótát húzott a szegény, kora sirba szállt Farkas Pali az EMKÉ-ben, Rácz Laci, a harminchatodik, a Balatonban, Banda Marci a Metropolban, Urbán Lajcsi a szegedi Profétában, Vályogvető Zsiga a faluvégeken. Az őstehetség frissességével ontotta magából a dalokat, amelyek egy már letűnt, szebb, boldogabb világnak voltak a hajtásai és felsiklandozták a hűnyő örömeiket, eldédeltették a fájdalmakat, amikor azok már nagyon erőt vettek a monarchia árnyékában didergő Magyarország népén . . .

A nótafa kidőlt. A dalok azonban itt maradtak és meghordozzák az embert-emelő álmokat még sok nemzedékben. Mert az emberi lélek mélyébe ázott álmoknak kifakadó forrása a tiszta dal. Ebben kárpótolja magát a bukkott ember az elnemért célért, az elhullott reményekért, ebben csordul ki jósága, tisztasága s ebben emeli magát önmaga fölé, hogy aztán átmosott lélekkel tovább bírja a görnyedést.

A költő, akiben megszülettek ezek a nekünk ajándékozott dalok, már nem dalol, nem muzsikál többé. Elköltözött közülünk a lelke is, a teste is, amely ősei otthonában is idegen földre került. Megrendülten gondolunk korai hullására és fájdalmunk enyhítésére az egykoronvaló tekergő aktornak, Pergő Celesztinnek mélyből felzúduló, bús rigmusait idézzük :

Fogd fel, pajtás, a vasvesszőt,
Verd meg véle a temetőt,
Mért nem kedvez semmi szépnek,
Semmi épnek?

(M.)

Radics Béla.

Pesti palotákban, vidéki udvarházakban nagymamákká vénültek az őzlábú kisasszonyok, rheumás, zsörtölődő medvékké a forrószavú fiúk, akik Radicsot akkoriban kapták fel, amikor ezelőtt négy évtizednél is régebben Pestre jött. De azért a nagy idő s a közben lezajlott még nagyobb viharok ellenére sem felejtették el és egy-egy estén, nagy készülődések után, be-bekukkantottak a Pannóniába : emlékezni. Radics se felejtette el őket. Az ismerősöket a régi nótájukkal fogadta s a vonója alól gyöngyöző hangok

valahogy beljebb hullottak az emlékezésre kókadt lelkekbe. Mesehallgató szemmel figyelték és a fájdalomukat átszűrtek a hangok aranyszálú szitáján, míg olyan szelíd könnyé kristályosodott, amelyet egyetlen mozdulattal ki lehetett törülni a szem sarkából . . .

Úri közönsége volt Radicsnak, hírét, tehetségét mindenfelé elvitte. Urak barátja, maga is úr, így kapta rendre a meghívásokat Európa metropolisáiba. Játszott Bécsben, Baden-Badenben, Párisban, Londonban, Moszkvában. Húzta Erzsébet királynénknak, Ferenc Józsefnek, az angol királynak, a német császárnak, az orosz cárnak, a perzsa sahnak, a szíami királynak, Nikoláj Nikolájevicsnek. S nem is egyszer. Mert a magyar nóta szépsége, mint az orgonaszó járta át az idegeneket is, titkokat bontogatott bennük, lázakat kevert a vérükbe, mint fiatalokuk tavaszi éjtszakái és valami eleve elrendelt fájdalommal volt teljes, amely az örökemberi könnyet bennük is elindította.

Nagy cigány volt, kiváló muzsikus, méltó utóda az előrement nagyoknak, akik most, hogy örökre letette a vonót, bizonyára tárt karokkal fogadják körükbe. *Bihari János*, a minden cigányok atyamestere, *Salamon János*, a Bem apó cigánya, aki negyvennyolcban a Nemzeti Színházban is fellépett, a híres *Rácz Pali*, no meg *Dankó Pista*, aki nótát is szerzett Radicsnak, aztán az újabbak közül *Kóczé Tóni*, meg az öreg *Banda Marci* és öreg *Magyari Imre* talán még azt is megkérdik tőle, hogy milyen volt az idei farsang? És ha Radics őszintén felel, el is facsarodik a szívük. Mert Radics se bírta végig. Magára vette az örök némaság, vakság és süketség halotti maszkját . . .

Van egy cigány mese, amely arról szól, hogy a rózsatövé vált leányt semmiféle hatalom nem tudja a varázslat alól föloldani, csak a muzsika. Amikor a cigánylegény meglátja a rózsát, a szépségétől elbűvölten eléje áll és hegedülni kezd: a rózsza azon nyomban leánnyá változik. A hegedűszó varázsának ez az ereje ott tündöklött Radics játékában is. Oldani tudott és kötni. Lavinarohanású hangjai a duhajságba kergették, hogy aztán lágy melódiákkal szeliddé békítsék az örvénybe száguldót. Egyik nótája gyújtott, fölragadta, meglebegtette az embert, a másik az esti szellő gyöngédségével simogatta vissza fájó emberré.

Nem fogjuk többé hallani.

Hacsak a túlvilág nem küldi el hozzánk azokat a mennyei harmóniákat, amelyekről mindnyájan tudjuk, hogy vannak, amelyekért földi utunkon térdig koptatjuk a lábunkat, de hiába. Emberi tökéletlenségünkben csak egy-egy hangjukat tudjuk elfogni valamely nagy muzsikus játékában. Radics is kifogott belőlük párat. Most teljességükben hallhatja őket az örökkévalóságban.

N.

Tudományos élet.

Egy új irodalomtörténetelmélet. — A Margit-legenda szellemi háttere. — A török kiűzése az olasz irodalomban. — Kecskemét neve. — Dácia katasztrófája. — Neolith-művészet Magyarországon.

Az élet emberét a történelmi látású tudóstól az választja el, hogy számára a valóság csak praktikus értékénél fogva létezik s csak abban a viszonyban érdekli, hogy rá nézve kellemes, hasznos vagy kellemetlen, ártalmas, értéktelen. Az irodalmat *élvező* közönséget kevésbé érdekli az irodalmi mű keletkezésének, kialakulásánál közre játszó tényezőknek ismerete: számára az irodalom élete tudattalan folyamat, melybe neveltetése, izlése vagy a véletlen folytán kapcsolódik bele.

A tudóst az okok is izgatják és bizonyos egységes szempontok szerint látja az irodalom folyamatát, keresi azokat a tényezőket, melyek az írásmű létrejötténél szerepeltek. Ezért a tudomány az irodalmat mint történelmi folyamatot fogta fel és többé-kevésbé tudatosan alkalmazta az írásművekre is a filológiai kritika és a történelem módszereit. Hiányzott azonban mai napig egy olyan elméleti mű, mely az *irodalmat* a maga sajátos *irodalmi mivoltában*, de egyúttal történetileg vizsgálta volna; az esztétikai elméletek hatása alatt megelégedtünk általános normákkal, melyek bizonyos fajta írásművekre ráilleszthetők, de nem az irodalom teljes egészére.

Thienemann Tivadarnak, a pécsi egyetem német irodalomtörténeti tanárának most megjelent hatalmas műve: *Irodalomtörténeti alapfogalmak* az irodalom belső életéről teljes és az irodalmi élet kialakulásának megfelelő szemléletű képet nyújt s ezzel nemcsak a magyar irodalomelmélet legnagyobb művét alkotta meg, hanem világirodalmi vonatkozásban is először tisztázta az irodalmi élet kialakulásának bizonyos fázisait.

Hogyan is tudnánk itt számot adni arról a tömérdek új szempontról és gondolatról, mely ebben a nagyszabású műben fölhalmozódott? Thienemann a magyar szellemtörténeti iskola megalapítója, kinek tagadhatatlan érdeme, hogy ma a történeti studiumok terén senki sem meri már, hacsak az elmaradottság vádját nem akarja viselni, mondanivalóját az adathoz tapadás állapotában kifejezni, hanem a szellemet és a magasabb egységet keresi a legkisebb történeti adottságokban is. A szellemtörténeti irány vezetőjének ezt a művét is egy magasabb eszmei szempont, az irodalmi *fejlődés* gondolatának analízisével kezdi, melyet két szemszögből néz: a *szerves* fejlődés, vagyis a belső organizmus szempontjából és a *szellemi* fejlődés, vagyis az irodalmi tudat kialakulásának szögéből.

A második részben aztán az irodalmi élet *fejlődésének egyes fokozatai* címén realisabb, kézzelfoghatóbb problémák kerülnek a szerző tudatosító eszmélkedésének körébe. Az irodalmat három főfázisában tekinti s így lesznek jelentős korhatárolókká a *szóhadgyomány*, a *kézirat* és a *könyv*. Ezek és nem egyes századhatárok, vagy szellemi áramlatok az irodalmi élet genuin korhatárolói, mert hiszen az irodalomban nem az időbeli egymásután a lényeges, hanem a belülről kiinduló fejlődés. Itt sikerült Thienemannnak bebizonyítania, hogy az irodalomtörténet minden erőlködése dacára az anakronisztikus fogalmak és nézetek tömegeit képviseli még ma is, a történelmi kritika virágkorában. Történelmi látásunk csak akkor lehet teljes, ha az irodalmi művet nem mint valami absztrakt dolgot vizsgáljuk, esetleg csupán írójával való viszonylatában, hanem ha számot vetünk az irodalmi fejlődés egyes fázisainak tényleges körülményeivel. Így haladunk át a szerzővel az előszó, a szövegrögzítés, a szóhadgyomány stílusának problémáin; így kapjuk meg a szerző-előadó, a névtelen szerző, a személytelen szerző és ezzel szemben a jelenvaló közönség és az előadó-szerző viszonyának analízisét.

A *kézirat* életének problémaköréhez tartozik az írás és az írástudás, az írás laicizálódása, a hangos olvasás, a kéziratmásolás, a cím és a szövegkritika problémái. Megkapó és a régi magyar irodalomból vett példákkal gazdagon illusztrált a szerző személyének problémaköre a kézirat korában: a másoló, a szerény szerző és a névtelen szerző világában számos körülmény érdemli meg a történetkritikai vizsgálgóást. A kézirat megteremti a *közeli közönséget* is, mely a hallgató közönségből fejlődve, egyénibb és elvontabb lesz. Thienemann részletesen tanulmányozza az akusztikai és a vizuális hatás különbségét és

mint az eljövendő olvasóközönség ösét, tárgyalja az egyházi és nemesi olvasóközönséget.

Az irodalom életében és főleg annak tudatosodásában döntő fordulat a könyvnyomtatás felfedezése, holott az irodalomtörténetek többnyire egészen közömbösen siklanak át felette. Eleinte még az írásbeliség formáit találjuk meg a nyomtatványokban, de aztán a publicitás növekedésével kialakul az állandó szöveg, az előszó, mint a tudatosság jele. A humanizmus és reformáció mozgalma, mint Thienemann igen szépen megmagyarázza, szoros benső kapcsolatban áll a nyomtatott könyv kialakulásával. A reformáció már eleve a nyomtatott könyvre épít, az ige könyvvé lett. Ezután még egy mozgalom támaszkodik a könyv publicitására: a felvilágosodás, melynek szellemi gyermeke: a nemzeti irodalom is a könyv propagatorikus értékének felismeréséből él. A pseudo-klasszicizmussal és a romantikával kezdődik az öncélú irodalom kora, megalakulnak a folyóiratok és nemsokára a túltengő irodalmiság reakciójaképpen megjelenik az írásellenesség gondolata is (Rousseau, Goethe, Wagner, Nietzsche, naturalizmus). Thienemann úgy látja, hogy az irodalom ma is irodalmon kívüli szempontok felé halad.

Az irodalom tudatosodásával egyidejűleg halad a szerző személyiségének kialakulása. Az eleinte előtérben álló könyvnyomtató, mint az utolsó közvetítő, elnémul, a szerzői presztizs kialakul, fölfedezik az író személyiségét, kultuszát és az eredetiség kérdése homloktérbe kerül. Thienemann rámutat az így kialakult írói szerep sajátos belső ellenmondásaira is: az író magányában ír, gondolkodik és a közönség szempontjait kell mégis figyelemmel tartania.

A könyvnyomtatással együtt kialakult távoli közönség is lassan fejlődik ki a mecénástól, a prenumeránsgyűjtéstől a kiadói publikumig. Itt kerülnek sorra a siker, a divat, a szellemi vezérség, a személyi kultusz, az irodalmi program és barátság problémái. S így jutott el a szerző az irodalom életének belső és teljes szemléletében annak legmodernebb fázisáig.

Hisszük, hogy a könyv más irodalmak vizsgálatának bevonásával csak egyes részleteiben fog módosulni: az általános kép és a módszer, mellyel Thienemannak a német és magyar irodalmi életet a maga egészében és egész multjában megelevenítenie sikerült, meg fogja termékenyíteni más irodalomtörténészek munkásságát is. Végre egy szintézis, mely nemcsak túlmegy a *nemzeti irodalomtörténet* szűk fogalmazásán, hanem még a francia irodalomtörténetben jelenleg általánosan elterjedt és népszerű *littérature comparée* pozitivisták színezetű doktrínáján is, és mely bár a német idealista irodalomelméleti rendszerek ismeretével készült, mégis a történeti valóságra épített eredeti rendszernek látszik.

* * *

Thienemann Tivadar szellemtörténeti módszerének termékenységét bizonyítja az a nagyszerű folyóiratában s most külön füzetben is megjelent tanulmány, mely Árpádházi Boldog Margit legendáját teljesen új világításba helyezi. Kastner Jenő, a pécsi egyetem olasz irodalomtanára, *Együgyű lelkek tüköre* címen szellemtörténeti szempontból veszi vizsgálat alá az eddig ismert latin Margit-legenda szövegeket és különösen egy eddig teljesen elhanyagolt olasz változatot, mely a *Specchio dell'anime semplici* címet viseli. Az eddigi történetírás csupán azt igyekezett megállapítani, hogy a magyar Margit-legenda szövege hogyan, mikor és milyen idegen szövegből keletkezett, Kastnert ellenben az is érdekli, milyen különböző szellemi mozgalmak kifejezései a Margit-legenda egyes változatai. A tanuvallomások alkalmával Margit társnői részéről

felbukkanó misztikus elemek a szenttéavatási vizsgálat folyamán csaknem mind eltűntek. Volt azonban Margitnak egy kortársa és rokona, V. István leánya, Erzsébet, ki idővel a nápolyi udvarhoz került s onnan ismét vissza Budára s ki a nápolyi Anjou-udvar misztikus levegőjébe kerülve, a királyleány elragadtatásáról és stigmáiról is tud. Itt, ebben az eretnek spiritualista franciskánus miliőben írták az *Együgyű lelkek tükörét* is, egy olyan Margit-életrajzot, melyben Margit élete csak ürügy arra, hogy az eretnek spiritualista tanokat megfogalmazzák: a Tükör szerzője ugyanis fölöslegesnek tart minden vallási aktust, szentséget, templomot, és Margitot mint a misztikus egyesülés ideálját festi. A veszedelmes légkörbe jutott legendát hiába igyekezett 1340-ben a tudós dömés Guarinus átírásával az ortodoxiának visszahódítani, Nápolyban újra átírják misztikus szellemben Margit életét s így most már megérthetjük, hogy a kezdődő eretnekséggel küzdő pápaság miért nem engedte Margit pörét kedvező megoldásra jutni: a spiritualisták, kik kisajátították maguknak Árpádházi Margitot, csak saját igazolásukat látták volna a szenttéavatásban.

Kastner mintaszerű tanulmánya különös aktualitással bír most, mikor a magyar dömések épen újra kezdték akciójukat Margit szenttéavatása érdekében. Kastner tanulmánya világosan mutatja, hogy a pör sikeres befejezése nem a szentéletű királylányon mulott, hanem a kor veszedelmes szellemi áramlatain s így valószínűleg semmi sem áll majd annak útjában, hogy a magyar árpádházi szentek gazdag sora egy újabb nagy s szívünkhez oly közelálló szent alakjával gyarapodjék.

* * *

A magyar tudományos irodalom XX. századi bibliografiája, melyet Pasteiner Iván, a budapesti egyetemi könyvtár és a bibliográfiai központ agilis igazgatója indított meg, újabb kötettel gyarapodott: Moravék Endre egy testes kötetben állította össze századunk első negyedének *klasszika-filológiai* termelését. Általános művek, szövegkiadások, nyelvészet, irodalomtörténet, eszmetörténet, archeológia és a klasszika-filológia pedagógiája teszik az egyes fejezetek anyagát s ha tekintetbe vesszük, hogy milyen nagyszámú tudós- és tanárgárda dolgozott, különösen régebben, e szakon, mely az európai történelmi és kulturális fejlődés ősforrása, megértjük, milyen roppant munkát végzett a becses bibliográfia szerkesztője.

* * *

A Budapesti Philológiai Társaság mult havi ülésén Szabó Mihály ismertette a török elűzésének olasz irodalmi visszhangját. Szerinte körülbelül kétezerre tehető azon olasz írásművek száma, melyben a török vereségéről és Buda felszabadításáról szó esik. Ennek a roppant mennyiségnek keletkezését csak úgy értjük meg, ha arra gondolunk, mily sok olasz író és művész élt már ekkor Bécsben, de olasz és spanyol földön is Habsburg-szolgálatban. Viszont ennek az alkalmi irodalomnak nagy része a pápát, XI. Incét magasztalja, mert főleg az ő diplomáciájának és szervezésének volt köszönhető a bécsi és a budai diadal, valamint a későbbi dicső hadjárat. Szonettek, eposzok, drámák, operák, komikus és szatirikus dialógusok termettek a győzelem hatása alatt. Egyik népies versmű például elmondja, mint csillapítja le egy népszerű komikus alak a római gettót megrohanó népet, mely felzúdult a budai zsidóság hűtlen viselkedésének hírére. A római nép mulattatására el is játszották Buda ostromát Róma utcáin, a Santa Agnese előtt, akárcsak Mohács előtt Mohamed koporsó-

jának elégetését Buda várában. A magyarok nem sok dicsőséggel szerepelnek ebben az alkalmi litteraturában, sőt a törökkel tartó Thököly miatt inkább átkot és gúnyt szórnak rájuk az olasz írók. Vannak természetesen kivételek is, mint például az a költemény, melynek hőse a «hunok királyi székének» romjai között bolyongó török birodalom szelleme.

* * *

Kecskemét nevééről vitatkozik a *Népünk és Nyelvünk*-ben legkiválóbb helynévkatatónk, Pais Dezső egy feltevessel szemben, mely szerint *Kecskemét* = *Kecske* + *mét* vagyis *Kecske* + *megye*. Sikerül is neki meggyőzően bebizonyítania, hogy ez a szófejtés téves, mert a *mét* szóban egy *száraz ér*, *száraz meder* jelentésű szó és nem a *megye* szónak a változata rejlik. Ugyanaz a *tő* ez, melyből az eredetileg «nem fejső» jelentésű *meddő* szavunk keletkezett. Számos *Kecskemégy* és több más *Kecskemét* van a híres városon kívül, ami szintén az első feltevés tarthatatlanságát mutatja és ilyesformán Kecskemét neve kétségtelenül földrajzi elnevezés, körülbelül annyi mint Kecskeér.

* * *

Különösen fontos és érdekes problémát világít meg a debreceni egyetem külföldön is jónévű történettánára, Alföldi András. A *gót mozgalom és Dácia feladása* című tanulmányában, mely korábban az Egyetemes Philológiai Közlöny hasábjain jelent meg, új és alapos kritika alá veszi a Dácia összeomlására vonatkozó történeti adatokat. Mint a kora-középkori történet kiváló ismerője, filológiai módszerrel, a szövegek egybevetése segítségével megállapítja, hogy a *Historia Augusta*, melyet az eddigi kutatások főforrása gyanánt használtak, kései és kevés hitelt érdemlő kompiláció a bizánci forrásokkal szemben. A római történetírók ugyanis családi és politikai okokból Gallienus császár nyakába varrták és az ő idejére tették Dácia elvesztését, holott a hiteles Dexitippos nyomán dolgozó Zosimos és mások szerint a bomlás a germánok aldunai betörése folytán már jóval korábban, 253 táján megkezdődött. A római császárok ekkor aztán feladják Dáciát és valószínűleg barbár tölteléket hagynak hátra háttérül. Igen érdekesen mutatja ki a pénzletek alapján, mint gyérül meg a pénzforgalom már 246 után, a Philippus alatti karp betörés következtében, ami a római szervezet utolsó vergődését mutatja. 256-tól kezdve már a keleti provinciák számára (a mai Szerbia területén) dolgozó viminiaciumi pénzverde is átköltözik Lyonba, ami a provinciális élet teljes bomlását mutatja. A Bánátban még egy kis ideig ezután is van római élet. Végre Gallienus dáciai intézkedései csupán a Philippus alatt beállott katasztrófa likvidálásának végső stádiumát képviselik.

Azután tér rá Alföldi az oláhság nemzeti teóriájának, a dáko-román folytonossági elméletnek újabb vizsgálatára s ennek tarthatatlanságát újabb érvekkel igazolja. Szerinte Dácia feladása nem hasonlítható a többi római provincia sorsához, mert Dácia elvesztése idején még volt a római lakosságnak hová visszavonulnia, a birodalom még ekkor virágzó nagyhatalom volt. Másrészt téves a kivonulás után itt talált római stílusú leletekből romanizmus jelenlétére következtetni, hiszen a csak nemrégiben kiásott hortobágyi temetők, vagy akár a sziléziai vandálok tárgyai is római jellegűek s így e tárgyakból csak műveltségi hatásra lehet következtetnünk, nem folytonosságra. Rámutat arra is, hogy a dáciai alsóbb népréteg altalaja sokkal gyengébb lehetett, mint más provinciákban, mert a dák lakosságot majdnem teljesen kiirtották Traianus háborúi s a római időben már csak igen gyenge dák csapatokat találunk a római had-

erőben. Teljesen romantikus az a kép is, melyet az oláh történetírók, mint Jorga festett a betört germán és az állítólagos bennszülött romanizált dák nép együttéléséről, hiszen ezek a germán népek, melyek még nem ismerték a pénzgazdaságot, csupán portyázó hadjáratoknak fogták fel betöréseiket s rabolták, pusztították a városokat. Méltán utalja tehát Alföldi az oláhság eredetének kérdését a történeti nyelvészet és az etnológia területére, mert a Dácia történetére vonatkozó adatok semmiféle fogódzót nem adnak a continuitás-elmélet alátámasztására, bármennyire is igyekezett az oláhok kiváló archeológusa, Vasile Párvan, az ókor és oláh újkor közötti kapcsot tudományosan kiköve-csolni. Reméljük, hogy Alföldi András dáciai tanulmánya külföldi nyelven is megjelenik s éles filológiai tudással és biztos numizmatikai ismerettel felépített eredményei épűgy átmennek a nemzetközi kutatás köztudatába, mint korábbi nagyszerű Pannónia-történetének megállapításai.

* * *

A Régészeti Társulat legutóbbi ülésén Márton Lajos bemutatta Tompa Ferenc múzeumi igazgatóörnek nagyszabású és pompás kiállítású tanulmányát, az *Archeologia Hungarica* V—VI. kötetét a *magyarországi szalagdiszes agyagművességről*. Korábbi téves nézeteket megcáfolva sikerült Tompának kimutatnia, hogy a neolith bükki meander-szalagos kultúra a lengyeli agyagművesség kultúrájától függetlenül, inkább a Szudeták őslakosságának műveltségi hatása alatt alakult ki. A bükki obszián alkalmas anyagnak látszott s így az égetett agyagedényeken, valamint a kőedényeken itt alakult ki az a szalagos díszítési modor, mely aztán elterjedt a Tisza vidékére. Ez a tiszavidéki modor már a bükki kultúrának dekadens formája. A földművelés elterjedése folytán aztán aláhanyatlak a szalagos agyagművesség is. A híres lengyeli kultúra Tompa szerint csak a bükki után alakult ki. A 60 illusztrációs táblával gazdagon kiállított mű azt bizonyítja, hogy a magyar tudományos élet egyes pozícióin kiváló és a nemzetközi tudományos világban is számottevő tudósok állnak.

Jónás Elemér ugyanezen az ülésen néhány római pénzen levő ábrázolást magyarázott meg. A dákokon vívott nagy római győzelem emlékére vert pénzen felismerte Danubius istenét, kinek ruháját a szelek lebegtetik, hiszen az Ister torkolatát tekintették a szelek hazájának s azzal, hogy Danubius egy dák vitézen térdel, azt akarták szimbolizálni, hogy a Duna, melyen a Via Traiana megépült, szintén a rómaiak pártjára állott.

Végül Tragor Ignác, a váci múzeum lelkes és tudós igazgatója mutatta be Vác város közép- és renaissance-kori emlékeit. Itt Báthory Miklós püspök a XV. század végén egy csodálatosan szép renaissance-várost teremtett olasz művészekkel. Ma már csupán egy-két művészi hatású családi címer és a nagytemplom gyönyörű korlátja, Giovanni Dalmata műve, tanuskodik a régi dicsőségről.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Költői eszményképnek megmaradni nem volt ereje, földi asszonnyá lenni nincs bátorsága, — körülbelül ezt mondatja új darabjában, a **Szendrey Julián**-ban a színmű boldogtalan hősnőjéről Herczeg Ferenc. Bizonyos, hogy ennek a válságnak feltárásával szeretné Petőfi villámsújtotta özvegyét megérteni és megértetni. Csakhogy szinpadi kommentárjából inkább csak a tétel első felét látjuk, azt, hogy az ideálkép nem méltó az oltárra, — az asszonyi bátorság

hiányáról sokkal kevésbé győződünk meg. Ez a Júlia elég bátran újrat húz a közvéleménnyel, elég buzgón hangoztatja az «élet»-hez való jogát, sőt a második felvonás végén valóban csak egy hajszálon fordul meg (ez a hajszál: Petőfi kétségtelen elpusztulásának hire), hogy a csinos muszka herceg karjában ez az élethez való jog fenntartás nélkül nem érvényesül. Petőfi óriási árnyékában ennek a halvány George Sand-kópiának valami kelletlen mellékeze támad, vele szemben a nyárspolgárok elképedésén nem bírnak szívből elképedni, Júlia vergődését szánjuk, de érte a «külvilágot» vádolni hajlandóságunk alig kerekedik. Herczeg a rágalom hétfejű sárkánya ellenében védelmére kel a meghurcolt asszonynak, de amit védelmére felhoz, kihangzásában alig különbözik attól, mit felőle Arany János a baráti keserűségben fogat *Honvéd özvegyé*-ben — nem épen szépítgető cézzal — elkesergett (s azután haláláig fiókjába temetett).

Mindaz a diszkréció, szellemesség, írói tapintat, mely Herczegnek ebben a színpadi munkájában is lépten-nyomon megnyilatkozik, ezúttal elégtelen ahhoz, hogy hősnőjét érvényre juttassa Petőfi megbántott és profanált szerelme ellenében. A történeti valóság Júliáját — saját naplójából, kortársi feljegyzésekből — egyszerűbb, igazabb, megérthetőbb alaknak ismerjük, mint aminő ez a színpadi Júlia, kit Herczeg önkényesen s a hiteles tényeknek akárhányszor ellentmondó fordulatokban szerepeltet, anélkül, hogy ezáltal a belső valószínűséget fokozná. Szeretettel és gyengédséggel fordult a szerző e felé a patinás rágalomok között kallódó alak felé, de színpadi megmutatása mégis — talán a valóban hálátlan téma végzetéből — valahogy fonákjára fordítva került ki keze alól. Ez a figura — attól az első jelenéséig fogva, melyben vörös forradalmársapkával és nemzetiszínű derékövvel díszítve először lép elénk, addig az utolsóig, melyben a Petőfi arcképe előtt könnyes szemmel elszavalt *Szeptember végén* után Horvát Árpáddal az eskető paphoz távozik — nem a múzsa sugalmából él, inkább csak néhány arcképreminiszcencia erején, az az izzás, melynek lelkéből kellene kiáradnia, reménytelen küzdelmet folytat a színpadi reflektorok fénykévéivel.

Bajor Gizi megjelenésben szakasztott mása a ránk maradt Júlia-ábrázolásoknak, különösen a Barabásénak. Játékának finomsága is a lehetőség fenntartja az egyensúlyt a hisztériás «extravaganciák» meg a pityergő szentimentalizmus között, még a második felvonás vég mulhatatlan operettszerűségének is — valami extátikus valóság-felülemelkedés szuggesztív érzetetésével — sikerül letompítania bántóbb élet. Lehotay Árpád is nemes színészi beleéléssel formálja meg Horvát Árpád alakját, a figurát egyszínűsége ellenére is emberileg érdekessé bírja tenni. A többi alak merőben egyszólamú, belőlük az írói szándékosság igen kiütözik, jobbára az az érzésünk, hogy jeleneteik rendjén mintegy — felmondják magukat: én a salabakter nyárspolgár vagyok, én az irigy és rosszmájú vetélytársnő, én az «álmok hercege» és így tovább. Megszemélyesítők — Gál Gyula, Tőkés Anna, Uray Tivadar stb. — lelkes igyekezettel és nagy színpadi tudással szólaltatták meg s illesztették bele az együttesbe a maguk külön-külön hangregiszterét.

* * *

Szép Ernő *Azra*-ja a Kamaraszínház ez évadbeli műsorának vezető darabjául ígérkezik, máris azon az úton van, hogy afféle magyar *Krétakör* váljék belőle. Drámaiatlanság tekintetében nagy is köztük a rokonság, mind a kettőben a mese epikai varázsa, meg az előadás lírai áradása hódít. A híres

Heine-vers azróját háromfelvonásos színmű hőségé megtenni elég merész gondolat. S ráadásul Szép Ernő a Heine-vers tizenhat sorában foglaltakon túl valami újabb motivummal alig is él. A daliás perzsa herceg leánykérése csak arra jó, hogy a színpadi állóképet egy kissé megbolygassa, egyébként a rab-szolgának meg a kalifa leányának reménytelen szerelmén ez a motivum semmit sem változtathat, még csak reménytelenebbé sem teheti annál, mint amilyen reménytelen már a két főalak első színpadi duettjének pillanatában. A «duett» kifejezés itt valóban nem merő véletlenségből szalad az ember tollába: operaszöveg ez, a javából. De megzenésítve a vezetőszólam nyilván Leila ajkára kerülne, az azra-tenoristára afféle férfi-Cordelia sorsa várna, hogy: hallgasson és szeressen. Így, drámában is a nőalaké a szavak aktivitása, néha épen a Szép Ernő lírai bőbeszédűsége. Itt a lírai nyelv áradásának kell pótolnia és feledtetnie mindazt, ami drámai akcióban hiányzik. Milyen ez a nyelv? Olyan, mint Szép Ernő egész költészete: őszinte átérzésnek és szenvelgő gyermekségnek keveréke. Néha megvan benne a hangulat mélysége s az érzés finomsága, de azután rendszerint enged a veszedelmes csábításnak, hogy: még finomabb legyen s ilyenkor menthetetlenül átcsap az affektációba: a lírai elsápadást valami clown-szerű puderréteggel akarja hangsúlyozni, de csak túlhangsúlyozza a teatralitás felé. A színpadon is álmodik, néha szépet és igazat, de néha csak — színes kulisszákat álmodik. Egyik jelenete szimbólikusan azt mondja, hogy az életnek meg kell hajolnia az álom előtt. Ez szép gondolat, itt előadásának lírai hőfoka is a maximálisra emelkedik, de ebben azután mondanivalója végkép ki is fül: a harmadik felvonás a heinei vers utolsó sorának («Ha szeretnek: behalnak») terjengő és egyhelyben forgó parafrázisa, olyan, mintha valaki Vörösmarty *Szép Ilonká-jából* drámát írna s egy egész felvonáson át «dramatizálná» ezt az egy sort: «Hervadása lilomhullás volt»...

Az álom ígérete az előadásban s a finom stílérzékre valló rendezésben megkapóan érvényesül. Oláh Gusztáv ragyogó színpadi képei épúgy (néha tisztábban) muzsikálnak és illatoznak, mint a Szép Ernő mondatai. Bajor Gizi és Uray színpadi kettőse pedig beszédben, mozgásban (néha hallgatásban és mozdulatlanságban is) szinte tékozlóan szolgál mindazzal, ami a fület és szemet rabul ejtheti. A megjelenésük s a lényükből áradó lélek még a stagnáló jelenetekben is megadja a benső történést, az érzésben és fantáziában lejátszódó dráma illúzióját. A többi szereplő csak színes keretül szolgál, sorukból a szív igaz hangjaival és a mozgás finom szépségével kiemelkedik Környey Paula rabnője (ő mondja el prologusul — nagyon szépen — Heine versét is), szokatlan mérsékletével, szordinós humorával Sugár Károly kalifája s néhány férfian meleg hanggal Stella Gyula rabfelügyelője.

* * *

Szép Ernő művének elomló — s néha kissé émelygős — habtejszínje után a Kamaraszínház másik újdonsága, a Tersánszky-féle *Cigányok* valóban úgy hat, mint egy karéj fekete kenyér. Ez nem «álom», hanem élet, sőt egy fokkal még több is annál, mint az irodalmi naturalizmus rendszerint. A darab nem igazi újdonság: hét esztendeje már játszották a Magyar Színházban *Szidike* címmel. Akkor is az volt, ami ma: pontos tükörképe szerzője írói vonásainak s egyúttal bizonyágtétel amellett, hogy ez a tagadhatatlan tehetség nem drámai természetű. Pompás a megfigyelése, szeret torzítani (lényének egyik legsajátabb eleme a groteszk iránti hajlam), sok benne a nyersség, az emberi jellemekben nem annyira új színeket fedez fel, mint inkább csak új színárnyala-

tokat, eredeti világitásban szemléli azt, ami mások szemléletében talán már konvenciókba merevedett.

Itt a muzsikuscigányok világából kanyarít ki egy háromfelvonásos darabra való történetet, vagy pontosabban: egy sovány kis anekdotát ereszt fel három felvonásra. Darabjának első formáját most át is dolgozta, de ezen a vékonypénzűségen az átdolgozás sem változtatott. Szövegéből néhány ősi naturalista recept szerint való «Kraftausdruck» most kimaradozott, ezt már a második otthonául kínáلكozó színpadnak előkelőbb volta is megkívánta. Még így sem bizonyos, hogy e szerzőjének írói művében sem épen reprezentáns alkotás rászolgált-e arra a tisztességre, hogy legelső színészgárdánk kezében új életre keljen. Pedig nagyon valószínű, hogy épen a színési részében rejlő hatáslehetőségek terelték felé most másodízben is a figyelmet. Valósággal «epizodisták öröme» ez a darab, még legkurtább szerepeiből is ki lehet csiholni egy-két hatásos, biztos visszhangra számító pillanatot. A Nemzeti Színház művészei effélékben mindig helytállnak magukért; remekelnek most is. Bár igaz az is, hogy itt a hangosságra és a nagyon is ríktó színekre is nagy a csábítás s ennek az előadás sem bírt mindenhol ellenállni. De a Kiss Irén öreg cigány «ténsasszony»-a a komikai ábrázolásnak valóságos remeke, az ifjú Gyergyai másodprimása színeredeti invenció, Petheő Attila és Somogyi Erzsi fiatal «téns»-ei is izes alakítások, Sugár vagabundus Kakuk Marcija meg épen hibátlan remek. Méltó párja a Pethes Sándor sírvavigadó számkukaca, ez az adóhivatali Kakuk Marci. Rózsahegy egy kissé elkényelmeskedi a főfőprimás alakját, Mátray Erzsi pedig kelleténél disztíngváltabbnak rajzolja a kassza tündérét.

* * *

Szomorj Dezső most hosszabb színpadi némaság után a vígszínházi **Takáts Alice**-ban némileg megváltozott írói fiziognomiával lépett elénk. Már nem olyan gyógyíthatatlan szerelmese a «festői» és «zenei» hatásoknak, mint korábban, a színek és hangok zuhatagából a dráma konkrétabb talaja felé törekszik. Eddig legszívesebben a maga hangját hallgatta, most mintha feszültebben figyelne a lelkek mélyén lejátszódó belső cselekvések neszére. A mai nőtipus foglalkoztatja, a maga erején boldoguló, életét teljes felelősséggel irányító nőnek tipusa, melyre nézve az «emancipáció»-nak már az emléke is feledésbe ment. A színpadi irodalom ebben a vonatkozásban meglehetősen a valóság után kullog, a francia vígjáték még jobbára a kérdés komikai elemeiből pepecselget (*Az ügyvéd és a férje*), a molnárférenci iskola pedig a téma újszerűségével kacéerkodva, alapjában tisztára az olcsó színpadi hatások céljaira — hamisít (*Dr. Szabó Juci*). Szomorjnak becsületére válik, hogy nyitott szemmel meg akarja nézni azt, ami itt van mindnyájunk szeme előtt. Érezhetően erre a nőalakra fordítja egész írói érdeklődését s belőle meg is mutat nem egy olyan vonást, mely elődjei kezén akárhányszor elferdült a színpadi megrögzöttségek felé. Nála már társadalmi vagy intellektuális vetélkedésről szó sincs, az ő orvosnője a csorbítatlan cselekvési és ítélkezési szabadságnak már olyan teljességét élvezi, hogy az életét megmérgező mozzanatok inkább ebből a korlátlan maga-uraságából folynak, semmint bárminő megkötöttségből. Szexusának megkötöttsége már csak egyetlen ponton jelentkezik, ott, hol a határt a természet állította fel: az anyaság kérdésében. Akadályt az élete elé jóformán senkisé sem támaszt: legválságosabb pillanataiban is csupa megértő és áldozatkész férfi veszi körül, életét önmaga rontja el s maga viseli is érte a felelősséget.

Ezt az alakot rajzolja Szomory, gazdag és drámai részletezéssel, bár többnyire inkább csak reaktív mint cselekvő módon. Erősebb akció azért sem fejlődhetik, mert a többi alak meglehetősen vázlatélelet él. Kivált Alice berlini hódolója, kit két felvonáson át a főalak magaslatán álló jelentékeny figurának remélünk, okoz alapos csalódást: a harmadikban hamis páthoszu mártírként kerül elibénk. S mintha csak a darab építményének megingását jelezné: itt a dráma nyelve is nyomban modorosabbá válik s nem is csupán az új szereplő zendít rá a jól ismert szomorýádákra, hanem partnereire is átragad ez a «zenei» raptus. A második felvonás fojtott, lassan és nagy erővel kibontakozó drámaisága itt színes és akárhányszor üres szavakba hígul fel.

A Vigszínház előadása szinte hibátlan. Gombaszögi Frida nagy egységben fogja fel alakját, finoman megéreztetni ennek a léleknek kemény igazságait is, helyzetéből fakadó fájdalmas rabulisztikáját is. Hegedüs Gyula egyéni ízt és tekintélyt adott az orvosprofesszor nem épen gazdagon árnyalt alakjának. Vágóné — kit évek óta figyelünk a legkülönbözőbb színpadokon a legpompásabb öregasszony-alakításokban — valósággal remekel az anyai lélek tökéletes tisztaságú rajzával. Törzs vegyészét Szomory ejtette el s őt terheli a felelősség a Góthra meg Gárdonyira bízott két alak külsőséges izetlenségéért is.

* * *

Az út vége a Vigszínháznak tartósabb sikert hangos külföldi pályafutása ellenére sem igen ígérhetett; annál inkább tisztességére válik, hogy vállalkozott bemutatására. «Fedezők»-darab ez, de nemesen és jótékonyan különbözik mindattól, amit ebben a nemben magyar színpadon mindezideig láttunk. Az eddigieket úgynevezett «írók» írták, legalább is «céhbeli»-ek, de a legrosszabb értelemben vett írói számítással és raffineriával s a céhbeliségnek inkább pénz-sóvár mohóságával, semmint kötelező becsületességével.

Sheriff — e dráma angol szerzője — nem «író», legalább is ebben a kompromittált értelemben nem az. Bajtársi műkedvelőtársaságnak szánta darabját, emlékeztetőül a St. Quentin kavernáiban eltöltött végükérhetetlen háborús esztendőkre. De bizonyosságot adott róla, hogy az embertelenségben vele közös sorsra kárhozott embertársai iránt volt szeme és volt szíve is. Megfigyelte ugyanannak a kínkeserves sorsnak különböző visszhangját a temperamentum-változatokra s amit megfigyelt, megírta minden színpadi hatáskergetés, minden számítgatás, sőt magával a háborúval szemben is minden tendenciózus állásfoglalás nélkül. Ezért is sikerült igazi pacifista művet írnia, mert oly fokú — igazi angol — higgadságot és tárgyyszerűséget tanusít, mely mellett a tények, a minden hozzáadás nélkül regisztrált apró kis mozzanatok véres komolysággal beszélnek — önmagukért. S a megírásban sem nagyon «íróskodott», ahhoz a szóhoz fordult, amit keresetlen mondanivalója, emberséges érzése adott az ajkára. Van benne valami monotonia (ami különben erős szuggesztívítást is ad épen ennek a tárgynak), de az is bizonyos, hogy ebben a tónusban azután minden legcsekélyebb kis mozzanat is sajátos helyzeti hangsúlyra tesz szert. Mikor a függöny utólszor összecsapódik s a földalatti odu szürke rabjai mégegyszer elvonulnak előttünk, az az érzésünk, mintha többkötetes regényben kötöttünk volna velük ismeretséget. Sorsukat magunkba fogadtuk, tragédiájukért mélyen szívenkezdünk — a tisztelt «emberiség» nevében.

A budapesti közönség — legalább is a Vigszínházé — mindebből édeskeveset érzett: a darabot szinte úgy futtában elbukatta. Még az előadásnak sok jelessége iránt sem igen mutatott különösebb fogékonytságot. Pedig Törzs

Jenő egyikét nyújtotta leggazdagabb, lélektől legjobban átjárt alakításainak. Hegedüs Gyula férfias sztoicizmusából is több színészi monumentalitás sugárzott, mint az utóbbi évekbeli magyarszínházi csapnivaló és kedvetlenül magára vett szerepeinek akármelyikéből. S tisztességgel helytállt két fiatal színész is: Somló István, kinek enthuziaszta fiatalembere számottevő szép alakítás, meg az ezúttal debütáló Kovács Károly, ki igaz színekkel mutatta meg egy degenerált lélek hullámzását gyávaság és konfidencia között.

* * *

A Magyar Színháznak az évadban kétségtelenül legtisztéletreméltóbb, legnagyobb odaadással előkészített s eredményében is legnagyobb sikerű vállalkozása Ben Jonson **Volpone**-jának előadása. Az angol renaissancenak nagyszerű terméke ez a bővérű és hatalmas tüdejű vígjáték. Szatira, de nem finyáskodó és fölényeskedő, hanem csontig-velőig ható. Mértföldnyire jár a shakespearei vígjátéktól: itt az édes, lírai elemnek még csak nyoma sincs, az aljas élethabzsolók, minden melegségüktől megfosztott Malvoliók s Boffen Tóbiások mellett hasztalan várnök Orsino szerelmi lantjának zengését. Itt csak a pénz csörög s csábítgatja az ép oly kemény és mocskos lelkeket. Struktúrájában pedig egészen romantikátlanul puritán ez a darab, olyan, mint klasszikus mintái: a Plautus- vagy Terentius-féle komédiák. Ha van benne mai értelemben «frappáns»: bizonyára az a bátorság az, mellyel írója minden színpadi fogást mintegy előre nagydobra üt, nem is csak a fogást, hanem még a várható eredményét is s azután, mikor a jelenetet elénk hozza, mégis szinte megdöbbsent a lebonyolítás sommás biztosságával. A shakespearei figuráknál alakjai is sokkal egyszínűbbek, van bennük valami típusra szorítottság, mint ahogy már nevükben is típusokat elevenítenek meg.

Az előadásnak — mai közönségnek szánva — főleg a darab egytémájúságát kell az együttes finoman kidolgozott játékaival a lehetőségig megélelni. Vaszary János rendezése szép és stílusérző munka, csak igazán összehangolt együttes nem támogatta benne eléggé. Az alakok jobbak voltak egyenként, mint a darab egész szöttezésében. Csontos Volponéja jó a felfogásában, de a művész egy kissé nagyon is beérte a maga egyéniségével: szerepében akadt volna még, amivel meggazdagítsa önmagát. Szigeti Jenő aggastyán uzsorása félelmetes karakterrajz, itt-ott némi túlbuzgalommal. Harsányi Rezső prókátora a jó hangnemben intonált stilizálásból — az alak kárára — átcsapott a kiáltó valóságbe. Dénes György Moscája mozgásban, arcjátékban megfelelő, csak túlságosan hangos és szájbarágó. Justh Gyulának voltak igen jó mozzanatai, de a végrendeletfelbontás jelenetében külsőségessé vált. Turay Ida meg Gombaszögi Ella mulatságosan rajzolta a női bátortalanságot, illetőleg vállalkozókedvet. Csak Beregi Oszkár esett ki merőben a darab stílusából, amit szemmel láthatólag félreértett. Vasgyúróhumor helyett úgy ágált a színpadon, mintha valami hősi emlék talapzatáról szállt volna alá, helyreállítani az erkölcsi világrendet. Ebben is volt komikum, az igaz, de nem épen Ben Jonson elgondolása értelmében.

* * *

A Belvárosi Színház Birabeau könnyű műzsájának tárt ajtót. Regényeiben ez a szerző szívesen elportyáz a pornográfia határmegyéig, színpadon valamivel tartózkodóbb, ott engedékenyebb a «kollektív» ízlés irányában. A most bemutatott **Volt-nines** is párizsian szabadelvű és léha játék, de tagad-

hatatlanul párizsiasan elmés és graciózus is. Hagyományos motívumokból szövö a mulatságos történetet, melyben minden morál lépten-nyomon fel akar borulni, de végül is jámbor kényszeregyezséggel végződik az egész, a «többet ér egy ifjú pásztor, mint egy vén király» ősi operettigazsága szellemében.

Megkomolyodott életünk egyre kevesebb közösséget érez ezekkel a konzerv-izű «színművek»-kel, bár az is bizonyos, hogy ez a műfaj nem is lép fel az élet-éreztetésnek semmiféle igényével: egy tisztára színpadi stílust tart életben, melynek Franciaországban hallatlanul kifinomult hagyománya van.

A Belvárosi Színház előadása hű ezekhez a nálunk is elég régóta adaptált hagyományokhoz: franciásan könnyű és szellemes. A pálma e részben mindenk-főlött Makay Margitot illeti. Ő nemcsak kitűnő vígjátéki színésznő, hanem a stílusnak is tökéletes megérzője. A finom, sőt decens pikantériából leckét vehetne tőle színpadjaink akárhány zajos és túlbuzgóan közvetlen «démon»-a. A fiatal Ráday Imrére nézve pedig nagy dicséret, hogy ebben a darabban stílusérzék dolgában is méltó játéktársa volt Makay Margitnak. Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

«Nem akarok végrendelkezni. Nem akarom, hogy testamentumom legyen és halálom után bolondnak nyilvánítsanak. Történjen meg minden, amíg élek.» Ezt mondotta a minap egy ujságírónak Balló Ede festőművész, Magyarország legnagyobb képzőművészeti alapítványának létesítője, aki mostantól fogva évi hatvanezer pengővel gazdagítja az ország műkincseit s támogatja a fiatal művészeket. Néha úgy érezzük, hogy az immár tíz év óta tartó magyar szomorúságot érdemes volt végigélni. Olykor, nagyritkán történhetnek még összehasonlítások, amelyekből nem a békebeli Nagymagyarország kerül ki győztesen. Hol volt a boldog években a Todoroszku Gyulák, Apponyi Sándor és Vigyázó Ferenc grófok monumentális tettehez fogható példaadás? Most, mikor Balló Ede nevét e három névvel összefűzzük, be kell látnunk, hogy — bármily valószínűtlenül hangzik is — a magyar mecenásság hőskorához érkezünk el.

Balló Ede világeletében nem tartozott azok közé az emberek közé, akik többet mutatnak, mint amennyit rejtenek. Mások azzal a tehetséggel, mellyel ő a portréit festi, hírből dicsőségben sokkal többre vitték. Anyagi függetlensége megóvta attól, hogy harcokat vívjon elismertetése érdekében. Ritka és gyönyörű passziónak hódol, mikor bejárja a világot s másolatokat készít nagy mesterek képeiről. A műfordító munkája lehet oly nehéz és oly vonzó, mint ez a mesterség. Csendben, feltűnés nélkül rendkívül sokat dolgozott. S most, midőn élete művét e hatalmas alapítvánnyal megkoronázta, szinte szégyenlősen tette, mintha régi, titkolt adósságot fizetne. Nem akarom, hogy halálom után bolondnak nyilvánítsanak, — ezt mondotta, ennyit mondott, midőn már mindent elintézett.

Ne haragudjék Balló Ede, ha azt hisszük, hogy a világ nem olyan rossz, mint ahogyan ő gondolja. S ha a magyar élet karavánja szó nélkül halad is el e mellett a gyönyörűsége gesztus mellett, szolgáljon mentségére, hogy az emberek elcsigázottak s az oázishoz még hosszú az út. Olyan elvetemedett lény azonban nem akadhat, aki ezt az alapítványt hiábavalónak érzi, mert valami igaz van abban a közmondásban, hogy egy-egy kornak annyi nagy fiat ad a sors, amennyit megérdemel. Azok kevesen, akik felmérték e nagy gesztus jelentősé-

gét, tudják, hogy az becsesebb, mint az exegi monumentum-ról éneklő költők halhatatlansága, mert új erekbe áramló élet, *hasznos* halhatatlanság.

* * *

A *Múcsarnok* tavaszi kiállítását ezúttal a Képzőművészeti Társulat átadta az Országos Képzőművészeti Tanácsban képviseleti joggal felruházott művészcsoportoknak, amelyek egymástól függetlenül zsűrizték a beküldött alkotásokat. Előre kell bocsájtanunk, hogy a mai magyar művészet gerincét jelentő Szinyei-Merse Pál Társaság nem vett részt a kiállításon.

A tavaszi tárlat ideális alkalom lenne arra s a Múcsarnokot tágas helyiségei is arra predesztinálnák, hogy a magyar művészet évenkénti helyzetéről hű és kimerítő képet nyújtson. Azt hisszük, mindenkinek közös óhajta ez. Ezzel szemben a valóság kiábrándító még akkor is, ha a zsűrizés jogát nem a Képzőművészeti Társulat gyakorolja, amely több ízben bebizonyította e téren való teljes tehetetlenségét. Lehet-e elképzelni félezer műalkotásból álló monstruózus kiállítást, amelynek seregszemléjéből a konzervatív és progresszív irányzatok legjelentősebbjeinek kilencven százaléka kimaradt? A festők közül hiányzik Karlovsky, Glatz, Thorma, Réti, Rudnay, Csók, Iványi-Grünwald, Fényes és Aba Novák; a szobrászok közül Zala, Horvai, Kisfaludi-Strobl, Pásztor, Damkó, Beck Ö. Fülöp, Pátzay, Ferenczy Béni.

A nagyterem képei közül megemlíthetjük *Szüle* Péter finoman összefoglalt leányportróját és két friss interieur, az egyiket *Zádor* István (Modell a műteremben), a másikat, amely a mosóci kastély előszobáját ábrázolja, *Vidovszky* Béla festette. A Benczúr-Társaság kollekciónak *Margó* Ede archaizáló Szent Borbála-szobra válik ki. A Paál László-Társaságot *Fáy* Dezső Gulácsyra emlékeztető artisztikus, kissé bágyadt vásznai, *Vadász* Endre kedves genreképe és *Belányi* Viktor szép önarcképe képviselik. A Képzőművészek Új Társaságának anyaga nem üti meg a szokott jó mértéket. *Egry* József Városvége reggeli verőfényben c. képe a kiállítás legszebb darabja. Kiemelkedő alkotás *Szőnyi* István temperaképe, *Mészáros* László érdekes mellszobra és *Medgyessy* Ferenc lovasa is, a többiek azonban messze elmaradnak a Kut szokott színvójától. A további alkotások közül *Remsey* Jenő gobelinszerű képei, *Gál* János Notre Dame-ja és *Diósy* Antal finom aquarellje tűnt ki, az építészeti tervek között leginkább figyelemreméltó *Kosch* Jenő társasháza.

* * *

A Nemzeti Szalonban a Szentendrei Művészek Társasága tartotta meg első kiállítását. Összefogtak azok, akik nyaranta a szelíd lankásokon épült soktornyú dunaparti városkában festegetnek. Nagybánya fájdalmas elszakadása óta sokfelé alakulnak apróbb gócpontok; miskolci, hódmezővásárhelyi, jász-apáti és gyöngyösi telepekről hallani, de a vezetést mindeztideig egyik sem tudta magához ragadni. Nagybánya egyikből sem lett, Szentendreből sem lett az. Telepesei személy szerint nem tartoznak össze, a nagy egyéniség ígérete is hiányzik. Ami érték Szentendrén terem, önmagát dicséri s nem a kolóniát. S noha ennek a kedves fészeknek mindig lesznek méltányolói, nálánál nagyobb jövőt jósolunk a hasonlíthatatlanul festőbb, szilaj ellentétekkel teli Zebegénynek, az ott kialakuló s Szőnyi István körül csoportosuló telepnek. Nem tartjuk véletlennek, hogy Ferenczy Károly képei mellett Szőnyi István hatása alatt készült képek függenek: a múlt Nagybányája s a jövő Zebegénye között Szentendre jelene tétova, bizonytalan.

Ferenczy Károly művészetét legmértőbben a Virágot gondozó leányok finom, halk akkordba fogott, Bastien-Lepage ízű kompozíciója képviseli a kiállításon. *Iványi-Grünwald* Béla szép virágcsendéletével dokumentálja a szentendreiekkel való együttérzését, noha Nagybányához és Kecskeméthez erősebb szálak fűzik. *Fényes* Adolf kiválóan szép, rendkívüli ízléssel térbe-komponált impresszionista tájképének láttán el kell szomorodni e kiváló festőnek pár évvel ezelőtt történt pálfordulása miatt: mennyivel őszintébb és igazabb volt ez a művészet a mai, mesehangulatot keresgélő, primitíveskedő játéknál. A fiatal szentendreiek közül meg kell emlékezni *Barcsay* Jenőről (Két munkás — a szűkszavúságában is figyelemreméltó alkotás), az egyenetlen erejű *Heintz* Henrikről, *Pajzs* *Goebel* Jenőről, *Rozgonyi* Lászlóról, aki nehezen vivódva, de biztatóan fejlődik s a friss és ötletes tájképeivel szereplő *Vörös* *Gézáról*. Valamennyinek neve régebbről ismeretes, nem most állítanak ki először.

* * *

Az Iparművészeti Múzeum dísztermében a győr-gyárvárosi új róm. kath. templom egyik üvegablaka került bemutatásra, a hét ablakból álló sorozat egyik remekbekészült darabja. A győri templom fontosságára már annak idején felhívtuk a figyelmet, azóta értesültünk arról is, hogy a modern vallásos művészet e szerencsés csillagzat alatt született példája az egyházi körök részéről rendkívül meleg és szeretetteljes fogadtatásra talált. Bizonyítéka ennek többek között az is, hogy a Budapesten bemutatott ablak a győri nagyprépost bőkezűségéből készült. Valamennyinek tervező művésze *Árkayné Sztehlo* Lili volt, kivitelezője a Johann és Majoros üvegfestészeti műhely. A kiállított hatalmas ablak Szűz Mária életéből mutat be négy jelenetet. A tervező művésznő tisztán felismerte az üvegfestés sajátos stílusát, azt a stílust, melyet a mult század végének aprólékoskodó felfogása elrontott s amelynek legszebb emlékei a XIII. és XIV. század gótikus alkotásai. Ez a művészet nem tűri a részletezést, nem ismeri az átmeneteket. Csontváza, az egyes darabokat körülfogó ónkeretezés sommás előadást, a konturok hangsúlyozását, egyszerű kompozíciót, szóval rövid, de egyenes és szabatos beszédet követel meg. *Árkayné* műve megfelel ezeknek a követelményeknek s ezért a *tiszta stílus* napjainkban oly ritka és rendkívül vonzó példáját mutatja. Biztosságánál, mellyel a formákat kezeli, csak a színekben való gazdagsága meglepőbb. A mélyen égő tüzes színek összeforrnak a formákkal, egyikhez sem lehet hozzátenni, egyikből sem lehet elvenni. A kivitelező műhely szép feladatának magaslatán állott s óvatosan alkalmazott patinával fokozta a színek ragyogását.

* * *

Az Ernst-Múzeum új csoportkiállításán *Bernáth* Aurél gyűjteménye uralkodik, mellette szóhoz sem jutnak a többiek. Ez a nagy dolgokra hivatott művész szinte máról-holnapra érkezett el fejlődésének mostani, ragyogó állomásához: tegnapelőtt még a német absztrakt irányok boszorkánykonyhájának főztjén élt, tegnap még azt hitte, hogy a *Bracque* nevével jegyzett finomkódó-dekoratív csoporthoz kell szegődnie s ma már teljesen önmagára talált. *Bernáth* a szó szoros értelmében festő, aki nem mondhat le a tárgyak színességéről, az atmoszféra mindent átölelő voltáról. Festő, aki színekben komponál, akinek képei a valőrökből alakulnak ki, aki mindig előnyt ad a színnek a rajzzal szemben, a térbeli mélységnek a plaszticitással szemben. Képeinek franciás ízlésű

csoportha lehelletfinom színezésével, rendkívül izléses, könnyed strukturájával tűnik ki, újabb alkotásai — főképp néhány tájkép — monumentális formavilágot egyesítenek meggyőző erejű térképzéssel s hallatlan színtantáziával. Önmagára találása azonban nemcsak ezért jelentős, hanem jelentős az új piktúra, a magyar művészet útjának szemszögéből is. Bernáth öntudatlanul belekapcsolódik a fejlődés menetébe, ott indul el, ahová Egry József eddig eljutott s ha a fényproblémák nem érdeklik is úgy, mint Egryt, rokon vele felfogásának szintetikus jellege, végletekre hajlamos temperamentuma és festői látása. Az oldott formák nagyszabású összefoglalása Egrynek is, neki is hiánytalanul sikerült. Bernáth mindezenen túl kolorista is, ismeri a színek titkait s itt is ura a kifejezési lehetőségeknek. Érthető tehát, ha pályafutásához egészen rendkívüli reményeket fűzünk.

Kiállító társai közül *Márffy* Ödönt említjük, aki eddigi gyűjteményeivel ellentétben kisebb igényű, de kerek és befejezett alkotásokkal szerepel.

Genthon István.

Zenei szemle.

A VIII. filharmóniai hangverseny. — A Budai Dalárda hangversenye. — Rimskij-Korsakof: Seherezade. — A Néprajzi Társaság felolvasóülése: Az utolsó virágének.

A VIII. filharmóniai hangverseny súlypontja, *Berlioz Hector* fantasztikus szimfóniájának előadása, jubileumot is jelentett. Épen száz éve, hogy a 25 éves Berlioz, a modern zenekari technika úttörője, ezzel a művével megveti a romantikus korszak drámai zenéjének alapját. A század első szakaszában a francia forradalom után kialakult új társadalom a folytonos belső zavarok miatt még nem tudott magának egy sajátos művészi formanyelvet teremteni. Berlioz izig-vérig úttörő, újat alkotó romantikus szelleme mutatta meg itt először az új világ kincseit. A romantikus ember túlradó érzésvilágának, szubjektívitásának nem volt elég az abszolút zene kifejező képessége. Eszméket, életsorsokat, minden külső és belső történést akart zenével ábrázolni. Már Schumann feliratokkal látja el műveit, amelyek az előadás módjára némi útbaigazításul, a zenéhez fűznek valami költői analógiát. Ezt az eszmét Berlioz fordítva alkalmazza, azaz egy előre meghatározott programhoz teremt zenei analógiát. Megteremti az «idée fixe» fogalmát, Wagner vezérmotívumának őstét, a mű uralkodó eszméjét, amelyet mindig ugyanazzal a melódiával fejez ki.

A fantasztikus szimfónia eredeti címe «Epizódok egy művész életéből». A fixa idea Berlioz szenvedélyes szerelmének tárgyához, egy angol színésznő (Miss Smithson) alakjához fűződik. Az első tételben mint Berlioz legszívhezszólóbb dallama lép fel s valósággal jelmondata lehetne Berlioz életének. Mémoires-jaiból ismerjük ezt a gyengédségre vágó, mélabútól marcangolt életet, amely nem volt más, mint szerelem s szerelmi gyötrődés és mégis reménytelen magánossággra volt kárhoztatva. Csodálhatjuk a kifejezésnek gazdagságát, amit Berlioz ebbe az alaptémájába belevisz. A szerelem, mint a végtelen boldogság és a végtelen fájdalom érzelme, minden árnyalatában feltűnik benne. A rajongás, a gyöngédség, öröm, majd fájdalmas panasz, őrjöngő féltékenység mindig új és új formában nyujtják. Érzelme oly őszinte, oly forró, hogy a programmon keresztül új zenei szépségek felfedezésére viszi.

A II. tétel báli jelenetet ábrázol. Elegáns könnyedséggel, ragyogó hangszerelesben hangzik fel a valcer-motívum. Egyszerre megpillantja a bálozók tömegében eszményképét. Nagyszerű kontraszthatás a zenekarban. A valcer-motívum hirtelen megszakad, az örömteli, hebegő meglepetés teljesen új han-

gulatot hoz, amely nem oly ragyogó és zajos, hanem lágyabb és bensőbb. Míntha egy csillag fénye lépne a ragyogó csillárok helyébe.

Újabb megkapó ellentét ezután a III. tétel idillikus mezei képe. Az oboán és angolkürtön felhangzó naív egyszerű melódia a nyugalom hangulatát leheli. Különösen itt tapasztalhatjuk Berlioz zenéjének igazi francia formaszépségét. Romantikus külsőségei dacára él benne valami latin értelemben vett nemes, tiszta nagyvonalúság, amelyet Wagnerben pl. hiában keresnénk. A tétel végén ismét megszólal a pásztorsíp naív dallama, de már csak egy hangszeren. Szomorú lesz az ének: a természet minden szépsége sem tudja felejtetni a lélek nagy egyedülvalóságát.

Berlioz alapján a szeszélyes és szenvedélyes képzelgések embere volt. Az álmokat szereti, az érzelmes ködképeket. Szerelmei ép olyan tétovák voltak, mint művészi élete. Ime a IV. tételben már megbélyegzi szerelme tárgyát. Csalódott benne. Azt álmodja, hogy ezért megölte kedvesét és vesztőhelyre viszik. Itt hangzik fel a forradalmi időkre emlékeztető vad, komor induló. A lezuhanó bárd hangja, amely megszakítja a pillanatra még felbukkanó fixa ideá-t, még emlékében élhetett Berlioz kortársainak. Az utolsó tétel boszorkánytáncában a mester lázas fantáziavilága üli diadalát. Csupa vad szépség a zenekar színeinek zseniális kiaknázásában. Az előbb eszményített kedves melódiájának szép tiszta vonala eltorzul. Triviális, groteszk táncmotívum lesz belőle. Fölzúg a Dies irae paródiája, amely végül összeolvad a boszorkánytánc vad ritmusával.

A világháborúban elesett *Rado Aladár* «Falu végén...» c. szimfónikus költeménye volt a műsor magyar programzenéje. A mű Petőfi közismert költeményének változó hangulatait sok átérzéssel vetíti át zenére.

Paganini D-dur hegedűversenyének rendkívüli technikai nehézségét — ami miatt ez a mű eljátszhatatlannak tetszett a kortársak előtt — a Hubay-mesteriskola egyik büszkesége, *Szentgyörgyi László*, játékának magával ragadó virtuozitásával és lendületével játszva győzte le.

* * *

A *Budai Dalárda* kitűnő karigazgatójának, *Szegheő Sándornak* jubileuma alkalmából nagyszabású műsorral rendezte ezidei hangversenyét.

Magyarországon először került előadásra *Luigi Cherubini* (1760—1842) férfikarra és zenekarra írt Requiemje. Cherubini a francia forradalom korszakának pokoli tűzben égő nyers szellemét nem egy drámai művében örökölte meg (Demophon, Lodoïska). A 90-es évek francia drámai zenéjében már a korai romantika bontogatja szárnyait és ebben az átértékelésben a fiatal Cherubini jelentős szerepet játszott. Csak érett korában tér vissza ismét tanulóéveinek eszményéhez, a katolikus egyházi zenéhez. Ezen a téren alkotta azután legmaradandóbb, ma is nagyrabecsült műveit. Jelen Requiemjét az ősz mester, halála előtt pár évvel, saját maga számára írta. Legelső, ami szembetűnik, az egyhangú, komor, vigasztalan tónus, amit a férfihangok csak még sötétebbé tesznek. Halálosan, reménytelenül szomorú itt minden. Búcsúzás az élettől, attól, ami szép volt s ami után már nem jön más, mint a nagy ijesztő bizonytalanság, a halál. A drámai elemek előtérbe lépése, a szavak értelmének erőteljes zenekifejezése, a briliánsabb, színesebb kifejezőmód, mint Cherubini egyházi zenéjének ismérvei, itt fáradtabban tűnnek fel. A felvilágosodás korának gyermeke érkezik itt el élte alkonyához. A régi római iskolának tiszta, bensőséges áhitata, Bach sziklaszilárd hite, amellyel a legmélyebb kétségbe-

esésből is fel tudják emelni a lelket, Cherubini korában elvesztették lelki talajukat. Az itt-ott felhangzó szorongó, bizonytalan könyörgésen még csak át sem csillan a bizakodás, a meghallgatás reménye.

A hangverseny másik része bőven adott alkalmat Szigheő Sándor kitűnő zeneszerzői képességeinek ünnepeltetésére. A «Báthori Erzsébet» c. operájából előadott részletek után még egy magyar bemutató is sorra került, *Ádám Jenő* «Falu végén kurta kocsmá» c. férfikara. Ádám művén meglátszik a modern vokális stílus kitűnő ismerete. Egyes szólamoknak kíséretszerű feldolgozásával meglepően szép hanghatásokat ér el. Az elbeszélő részeket egyszerű recitáló modorban nyújtja, míg a hangulat fokozásának az egyszerű búsongó dalolástól a szélesen kiömlő duhaj jókedv tetőfokáig, a távolodásnak, elcsendülésnek kitűnő hangfestésével mindvégig le tudja kötni az érdeklődést. — Előzött vagy hetven esztendővel, midőn a német ajkú tisztes, konzervatív budai polgárokból megalakult a Dalárda, hihette volna-e valaki, hogy utódaik anno 1930-ban ilyen izig-vérig modern és magyar stílusban fognak remekelni? Ne szidjuk mindig a mai rossz időket. A mai kitűnő magyar budai dalárdát nem adnók oda a mult német ajkú és német szellemű budai dalárdájáért.

* * *

Rimskij-Korsakof keleti tánckölteményét, a «*Seherezáde*»-t, Operaházunk megérdemelt nagy sikerrel mutatta be minap.

Rimskijt, mint az oroszok nagy meseillusztrátorát, jelen művében a legjellegzetesebb oldaláról ismerhettük meg. Nagyszerű hangfestő és harmonizáló tehetsége minden szálával a romantikus programzenében gyökerezik. Zenekarának káprázatos színei feledtetik velünk melodikus invenciójának vérszegénységét.

A szép Seherezade szerelme egy mór ifjú iránt és a szultán féltékenysége, bosszúja a program főmotivumai. A szultán színleg eltávozik fegyvereseivel, de mialatt Seherezade szerelmesével mulat, váratlanul betoppan és egy hű harcosával abban a pillanatban szurattja szíven a mór ifjút, mikor ez meg akarja csókolni Seherezadét. Seherezade szívszakadva borul szerelme holttestére.

A zene minden taktusával hű interpretálója az eseményeknek. A bevezetés komor, fenyegető témájával megkapó ellentétül áll szemben a hegedűszólóban felhangzó édes, gyöngéd melódia, amelynek álmodozó, finom bája Chopin balladatémáira emlékeztet. Bámulatraméltó, hogy ebből a két főtémából mennyi színt tudott Rimskij kicsiholni. Hasonlóan a fénykévekhez, amelyek folyton új és új színekbe öltöztetik a színpadon mozgó alakokat, a különféle hangszerek és harmoniák is ezerféle árnyalatban csillogtatják meg ugyanazokat a témákat. A harci elvonulás forgataga a zenekarban csakúgy ontja magából a téma ritmikus és harmónikus kombinációit. — A $\frac{9}{8}$ táncüttem ringatózó ritmusa uralkodik a szerelmesek kettősében. A hárfák glissandói, mint a legfinomabb keleti selyem puhán, lágyan omolnak alá, míg az epedő melódia, hol egyszerűen, hol színes harmóniákkal körülfonva énekel. A tematikus anyag feldolgozásában a fokozás egészen a tragédia bekövetkeztéig mesterien van fölépítve. A bevezetés témája, mint a kielégült bosszú kiáltása megduzzad, diadalmaskodik, de midőn Seherezade haldokolva rogy össze szerelme lábainál, lassan elhalkul, szinte fájdalmasan, összetörve hangzik fel a mélyben, míg fent a magas régiókban lágy étheri harmóniák fonnak dicsfényt a halálban egyesült szerelmesek fölé. Mégegyszer felcsendül a hegedűn a gyönyörű álmokról éneklő téma, de csakhamar kettészakad: vége a mesének.

A két főszerepet *Misley Anna* és a berlini vendég, *Kölling Rudolf* táncolta. Utóbbi készítette a mű koreografiáját is, amely híven követi az orosz Diaghilew balletstílus hagyományait. Ezek szerint a minden nehézséget játszva legyőző tánctechnika, a test vonalszépségeinek mindenoldalú kiaknázása, a kissé bőséges akrobatamutatványok mellett az arcmimikának és a jellemzésnek is szerep jutott. Kár, hogy a tehetséges *Misley Anna* mozdulatai és arcjátéka még sokkal inkább az artisztikum szolgálatában állnak, semhogy meggyőzően éreztetni tudta volna a befejezés lélekmegrázó indulatát.

A színpad valóban ezeregyéjszakai mesékhez méltó keretet nyújtott az előadásnak. Minden elismerés megilleti itt a rendezőt, *Rékai Andrást* és a pompás jelmezek és díszletek tervezőjét, *iff. Oláh Gusztávot*. Minden kép a keleti színpompá ragyogó szimfóniája volt, ahol a vezérszólamokat a sötét, mély háttérből plasztikusan kiemelkedő hófehér, a legmelegebb narancsvörös, sárga árnyalatok játsszák.

* * *

A *Seherezade* előadásával kapcsolatban nem hagyhatjuk megemlítés nélkül a *«Bajazzo»* mesteri új rendezését és díszletezését. Egy csöppet sem merész az az állításunk, hogy ennél stílszerűbb köntösben egy világvárosban sem adják jelenleg *Leoncavallo* remekét.

Az első felvonás színtere *Markó Károly* olaszországi tájképeire emlékeztet. Csupa derű, csupa levegő, a háttérben a széles perspektívájú zöld mező; nagyszerűbb keretet képzelni sem lehet a festői olasz öltözeteknek. Az alkonyodó nap pírja, amely a boldogságát sirató *Canio* alakját bevonja, körülötte a növekvő sötétséggel úgy hat, mintha a természet is együtt vérezne és együtt gyászolna a szegény *Bajazzo* összetört szívével. — Pompás megoldás a komédiás színpad felállítása, az élethű és mégis festői csoportosítások. *Szemere Árpád* művészi fantáziáját misem bizonyítja jobban, mint hogy ennek a közismert darabnak ennyi új, érdekes mozgást, szint tudott kölcsönözni.

* * *

A Néprajzi Társaság legutóbbi ülésén *Eckhardt Sándor* egyetemi tanár rendkívül érdekes előadást tartott *«Az utolsó virágének»* címen.

A magyar folkloristákat már régóta foglalkoztatja egy sajtóságos magyar népének, melynek *Kodály* és *Bartók* újabban *«A virágok vetélkedése»* címet adták. Régies dallama és előfordulási helyeinek elszigeteltsége régi eredetét bizonyítja. *Eckhardt* kilencféle változatát sorolja fel. Keletkezésükre vonatkozóan az eddigi magyarázatoktól eltérve meggyőzően mutatta ki az ének tudós eredetét, mint a középkori latin költészet *«certamen»* vagy *«conflictus»* néven ismert clericus jellegű vitázó műfajának kései népies hajtását. *Sedulius Scottus* ír szerzetes szerkeszti össze először a IX. sz.-ban a virágok vetélkedéséről írt költeményét. Alkalmasint ezt a klasszikus mértékben írt verset valamely középkori latin énekszerző átírta rimes dalformára és ilyen ú. n. vágáns énekből származik a magyar ének. Egy bécsi kéziratból elő is került egy ilyen rimes latin virágvetélkedés. A feltevés teljesen megokoltnak látszik, ha meggondoljuk, hogy az Európaszerte legnépszerűbb vetélkedési témát, a bor és víz vitáját bebizonyítottan a vágáns dalok vitték át a clericus költészetből a népköltészetbe. Ilyen módon hatolhatott be a virágtéma is.

Az erdélyi oláhság kolinda költészetében (karácsonyi énekek) előforduló virágok vitája a magyar énekkel megegyező vonásai mellett annyi lényeges

eltérést mutat, hogy a kettő közé mint forrást a magyar forrástól különböző latin vágáns éneket kell feltennünk.

Érdekes tanulságot rejt magában Eckhardt következtetése. Bizonyítja részint a magyarság ősi egységét, részint rámutat arra, hogy a népköltészetben milyen régi műköltési lecsapódások rejlenek. A magyar tudományos közvélemény — mondja Eckhardt professzor — még mindig nem méltányolja eléggé milyen roppant fontosságú munkát végzett a magyar folklóre-kutatás, midőn a végső pusztulástól megmentette a magyar zenei irodalmi mult drága maradványait. Vajjon jelen énekünkkel nem épen a «virágénekek» utolsó emléket szedték-e össze az eldugott magyar falvakban? *Prahács Margit.*

A magyar nóta meg a cigány.¹

Körülbelül százesztendővel ezelőtt merült föl az a kérdés, hogy van-e különbség a magyar zene és a cigányzene közt. Mostanában a zenei körök e kérdés ismét foglalkoztatja. Nemrégén a Napkelet hasábjain látott napvilágot «A cigányzene és a magyar népzene» címmel dr. Prahács Margit tollából egy cikk, melyben szembeállítja a cigányzenét a magyar zenével és ugyancsak lekicsinyli a magyar cigányzenészeket úgy is, mint népet, úgy is, mint muzsikusokat. A cikk a cigányokra vonatkozólag nagyon sok igaztalanságot és tévedést tartalmaz, de ez még a kisebb baj. A nagyobb baj az, hogy ezen felül a cigányokon keresztül támadja a mai magyar nótát is, ezt pedig már nem lehet szó nélkül hagyni, mert ez a magyar nóta olyan nemzeti érték, melyhez hozzányulni csak imádatos kézzel szabad.

A cigányokat a cikk «teljesen vad erkölcsű népnek» nevezi, melynek «nincs Istene, nincs hazája, csak babonái, kuruzslói, nyomorúságos pária élete».

Tárgyalja azokat a körülményeket, melyek következtében a cigányzene nemzeti értékévé lett s a nemzeti zene egyedüli letéteményesévé, majd így folytatja: «Magyarországon ezért volt mindig kivételes helyzete ennek a mindenkittől megvetett páriának tekintett idegen népfajnak».

Ezt tárgyilagosan nem lehet mondani a cigányzenészekre. Minden népfajnak megvan a salakja, melyet nemcsak idegen népek, hanem a saját fajtája is megvet. Így van ez a cigányoknál is. A cikkíró azonban speciálisan a cigányzenészekről beszél, ezeket pedig a magyar nép sohasem tekintette páriáknak, hanem ellenkezőleg, olyan jóbarátoknak, kik bújában ép úgy, mint örömeiben mindig becsülettel osztoztak és istenadta tehetségükkel igyekeztek a bánatot enyhíteni és az örömet hangsúlyozni.

Szemükre veti azután, hogy a földművelést nem kedvelik és hogy «teljes a kultúrátalanságuk, mely minden tanítást, mint barbár erőszakot utasít vissza». «Ösztöneik megfékezése, fegyelmezése teljesen ismeretlen előttük.» És hogy: «meg nem engedett keresetforrások iránt van erős hajlandóságuk». Ez az állítás azt tartalmazza, hogy a cigányság nem becsületesen, hanem törvénybe ütköző módon keresi kenyerét. A cigányok közt is vannak tolvajok vagy más bűnözők csak úgy, mint más népek között, de ezt általánosítani nem lehet. Az ő munkájuk komoly, nemes, szép és betölti hivatását. *Az ő munkájuk az, hogy kertészkedjenek a magyar kultúra ugarán, a magyar népzenenek minden zenei faktortól elhanya-*

¹ Olvasóinkat érdekelni fogja e cikk, mely e sokat vitatott kérdést rovatvezetőnk felrogásától eltérő világitásba helyezi. Rovatvezetőnk e közleményre természetesen válaszolni fog, de örömmel teret adunk minden oly hozzászólásnak, mely e rég aktuális kérdés tisztázását csak valamennyire is elősegíti. *Szerk.*

golt, sőt elkerült, majdnem töretlen ugarán. És ők ezt a munkát rendületlenül végzik, sőt majdnem kizárólag egyedül végzik. Egyedül küzdenek az idegen, immár szinte nemzetközivé lett barbár jazz-muzsika ellen. Nem segít nekik senki, mert más zenészek megalkudtak a helyzettel és — tisztelet a nagyon kevés kivételnek — szolgálatába szegődtek a jobban jövedelmező és a magyar néplelket és erkölcsöket rongáló idegen zenének, magára hagyva a cigányt, a «megvetett páriát, kinek nincs Istene és hazája», hogy küzdjön a magyar népzene, a magyar nóta integritásáért, még inséges szenvedések árán is. A magyar cigányság ezt a küzdelmet állja is becsülettel és nem hódol be a minden áron hódítani akaró mételynek. Hát erre a cigányra lehet-e azt mondani, hogy nincs Istene és nincs hazája?

Ami azt illeti, hogy a cigány minden tanítást, mint barbár erőszakot utasít vissza, azt kérdem a cikkírótól, volt-e valaki valaha Magyarországon, aki a zenészcigányságot tanítani, művelni óhajtotta volna? Nem volt, így hát a tanítást nem is utasíthatták vissza. A cigányok gyermekeit legtöbb zeneiskolában *nem is veszik fel*. A cigányok azonban saját maguk ébredtek öntudatra és épen most — amikor ezt a kedvezőtlen állítást kockáztatja meg velük szemben a cikkíró — felállították az első magyar «Bihari»-cigányzeneiskolát Budapesten és ezt követte Pápán a második iskola és követi a többi, amely most van szervezés alatt. Ezeket az iskolákat a cigányság a saját filléreiből tartja fönt akkor, amikor a jazz szinte kivette kezéből a vonót és szájából a kenyeret. Az ilyen állítások alaposágáról jobban meg kellene győződnie annak, aki azokat leírja.

Istenteleneknek sem lehet a cigányokat mondani. Mennyi cigányt látunk ünnepnapokon a templomainkban! Még a kóborcigányok is bizonyos mértékig vallásosak. A gyermekeiket születésük után nyomban megkereszteltetik.

A hazátlanság vádjával is teljesen alaptalanul illeti őket a cikkíró. Állítására rácáfol a cigányzenészek multja. Hozzávetőlegesen a XV. században jött be Magyarországra, azóta szolgálják hűséggel a magyar nótát. Ennek már 500 éve. Világtörténelmi viszonylatban is nagy idő! Ha nem tartanák Magyarországot hazájuknak, ennyi idő alatt bizonyára tovább vándoroltak volna. De itt maradtak és gyönyörű magyar nyelvünket mindnyájan beszélik, ellenben a cigány nyelvet nagyon kevesen tudják, jól egyik sem, inkább csak pár szó az, amit még használnak. A Magyarországon töltött 500 év alatt sokan jártak a magyar cigányok közül külföldön. Nem azért, mert nyugtalan a vérük, hanem azért, hogy odakünn is becsületet szerezzenek a magyar muzsikának és ez sikerült is nekik. Külföldön jobban megbecsülik a magyar cigányt, mint itthon. Jobb keresetük is van, mégsem maradnak állandóan odakünn, visszavágnak ide, hozzánk. A sok külföldet járt és már elhalt régi nagy primás mind-mind hazajött a nagy sikerek után, ha hamarabb nem — meghalni. Bunkó Ferkó, Kálózdí Jancsi, öreg Rác Pali, Patikárus Ferkó, Farkas Miska, Erdélyi Náci és még nagyon sok kedvence a külföldi közönségnek, uralkodóknak, mind magyar hantok alatt pihen. A jelenben szintügy tanúságot tesznek hazafiasságukról, mint a multban. Itt van pl. Bura Károly, Bura Sándor esete, akiknek sok vagyonát, javát elvették a nagyváradi oláhok, Károlyt több ízben lezárták, csak azért, mert nem húzott oláh nótát, ki is kergették. És ott van a többi megszállott területen muzsikáló magyar cigány, akik ma is a magyar nóták bővülő hangjain keresztül tartják ében a megszállott területen élő magyarok lelkében a föltámadás iránti reményt. Ha nem volna a cigányság minden atomja hazaszeretettel átitatva, a cigányság nem rajongna ily gyermeki hűséggel a magyar hazáért. Azonkívül, hogy a cikkíró megtámadja hazafias-

ságukat, vallásosságukat, jellemüket, erkölcsüket, megtámadja — a muzsikájukat is. Nem tudom, milyen füllel és milyen lélekkel hallgatja a cigány nótáját, hogy azt állítja róla, hogy «egy cél és eszmények nélkül tévelygő állhatatlan, ösztöneitől vezérelt lelkiség fegyelmezetlensége hangzik» belőle. Lehet, hogy a cikkíró igen képzett muzsikus, lehet, hogy nagyszerűen ismeri az egész klasszikus zenét, valószínű, hogy belemélyedt a zeneelmélet rejtettebb részeibe és titkaiba is, ahogy cikkéből látszik, tisztában van a zenetörténelem eseményeivel is; mindez lehet, azonban hogy a magyar néplélektől messze áll — ez bizonyos. Azt írja: «valami megmagyarázhatatlan őrít érzünk a lassú cigányzenében, a vigasztalan, csüggedt fájdalomnak, a reménytelen sóvárgásnak olyan intenzív erejét és átható ékesszólását, amely minden feloldást, minden kiegyenlítődést eleve lehetetlenné tesz».

Az, aki a magyar nótának, a magyar cigány által játszott nótának ilyen hatását érzi és nem érzi meg benne azt a fájdalomcsillapító, minden sebet lágyan simogató, vigasztaló, könnyeken keresztül mosolygó, megnyugvással eltöltő ősi erőt, az nem ismeri a magyar népzenenek a lényegét. A magyar cigány a magyar népzene lényegébe sosem nyult bele. Az a többször elhangzott vád, hogy elcigányosították, mintegy meghamisították a magyar nótát, nem való. A cigány nem tett mást a multban sem és a jelenben sem tesz mást, minthogy előadásával alkalmazkodik a magyarság kívánalmaihoz. Nem a nóta formálódott át őszertünk, hanem ők alkalmazkodtak a nótához, követvén azt az előadási módot, amely a magyar népzene és a magyar nép lelkének legjobban megfelel, amelyre őket a magyarság tanította és amely az ő lelkükben is visszhangra talált. Elismerem, hogy a cigányok közt is van sok gyenge muzsikus, talán rosszízű is, aki önkényeskedik és saját rossz ízlése szerint formálja a nótát, de ezek nem veszélyesek, mert részben szórványosan fordulnak elő, részben nagyobb jelentőségre ép e tulajdonságuk miatt nem tudnak jutni. Ha a cigány formálta volna át a magyar zenét a saját ízlésére, ez bizonyára meglátszanék a cigányzeneszerzők művein is. Ennek pedig ép az ellenkezője látszik, mert Bihari Jánosnak a Huszár verbunkusáról, Palatinálisáról, Primácialisáról igazán nem lehet azt mondani, hogy nem magyar, hogy ne is beszéljünk a Rákóczi-indulóról. Dankó Pista nótái a legtisztább szűziességükben adják vissza a magyar néplélek megható érzéseit.

Hogy évtizedeken keresztül az a bizonyos cigányosítás mennyire nem történt meg, azt a 100—150 év előtti kották és kottakiadások igazolják, amelyekben a nóták úgy vannak leírva, ahogy azok ma is élnek és ahogy azokat a cigány ma is játssza.

Az bizonyos, hogy a cigánybandák jellegzetes harmónizálással és beosztással játsszák a nótákat, az is bizonyos, hogy ez az előadási modor alapján véve az ő sajátosságuk. Azonban az is kétségtelen, hogy ez a sajátosság a maga teljességében hozzáidomul a magyar nótához és megfelel a magyar népléleknek úgy, hogy itt nem lehet arról beszélni, hogy az egyik meghamisította a másikat, csupán arról, hogy két népies sajátosság szerencsésen találkozott. Ez a találkozás tényleg szerencsésnek mondható, mert a magyar nóta különleges nemzetegyéni szépségei e találkozás révén bontakoznak ki a maguk valóságában.

A magyar nóta természete a consonáns hangzásokat kívánja és nem tűri a diszsonanciát. A hallgató nóta ütemnélkülisége magával hozza azt, hogy nem lehet és nem is szabad a dallam minden hangjára külön hármashangzatot felépíteni, mert az elveszi a dallam különlegesen szabad szárnyalását és a nótának a jellegét. Lehet a cigányzenekarok játékát tökéletesíteni, sőt kell is, hogy

az egyes nóták hangulatát minél megfelelőbben és változatosabban fessék alá, de alapjában véve megváltoztatni veszedelmesnek tartom. A műzenének, mely sosem tévesztendő össze a népzenevel — disszonáns hangzataival festeni alá a műzenének fel nem dolgozott magyar nótát és azt ebben a köntösben bemutatni indokolatlan és veszedelmes, mivel megváltoztatja annak eredeti lényegét.

A magyar nóta úgy, ahogy azt általánosságban a cigányok játsszák és ahogy az átment a magunk és a külföld köztudatába, *olyan nagy nemzeti érték, amelynek megváltoztatásával nem szabad kísérletezni, még akkor sem, ha ezt magasabb zenei szempontok tennék kívánatossá.*

Berzeviczy Albert a Felsőház 1928 június 19-iki ülésén tartott beszédében a következőket mondja: «... egyes művészek azt hiszik, hogy pusztán művészi szeszélyt, művészi ötletet követhetnek ott is a művészi szabadság nevében, hol valami nagy nemzeti hagyomány, nemzeti emlék megörökítéséről van szó. Ez pedig tévedés, mert ilyen művészi feladatok megoldásánál a művész, nézetem szerint, tartozik tekintetbe venni azt, hogy mi él a nemzet lelkében és fantáziájában s nem követheti csupán a maga ötletét, a maga szeszélyét. Amennyiben pedig erre nem képes, ne nyuljon ilyent tárgyhoz.» — Ezt a festészetről, a honalapító magyarok ábrázolásáról mondja, a nemzeti zenéről pedig következőképpen szól:

«Azt hiszem, Magyarországot soha nagyobb megalázás nem érte, mint napjainkban. És mivel reagálunk mi erre a megalázásra? Talán a nemzeti érzésnek olyan megnyilatkozásával, amilyent az 1850-es, 60-as évek mutattak fel? Nem, ellenkezőleg, a nemzeti ruhaviseletről nem is beszélve, a csárdás ma csak a megtúrt táncok közé tartozik a társaságokban, a cigányzenét, a magyar nemzeti zenét pedig mindinkább kiszorítja a jazzband. Örömmel üdvözlöm, hogy az igen tisztelt miniszter úr hatalmával, befolyásával, intézkedéseivel oda fog hatni, hogy igen is, a magyar cigányzene, amely — nem átallom kimondani, — tulajdonképpen fenntartja nálunk a magyar népies zenét, kellő védelemben részesüljön minden, valóban nem európai idegen elem betolakodása ellen. Sajátságos eltorzulása a civilizációnak az, hogy míg egy pár évtized előtt a négerrek utánozták a civilizált Európát, most Európa utánozza a négereket.»

A cikkíró úgy látja, hogy hanyatlásnak indult a cigányzene és alkonyának szükségkép be kellett következnie az újabb magyarországi népzenei kutatások eredménye következtében, melyek felfedezték a magyar parasztzene ősi sajátosságait. «A mai ifjúságnál a cigányzene már elvesztette lelki talaját, ez az ifjúság ösztönös megértéssel fordul a magyar furulyán, kanásztülkőn, a magyar parasztleány és legény ajkán felhangzó ősi erőtől duzzadó népzenei költészet felé.» Bár igaza lenne a cikkírónak, de sajnos, nem így van. *A mai fiatalság nem a furulya és a kanásztülkő felé fordul, hanem a szakszofón, meg a benzó felé.* Ezek korbácsolják fel a vérét, ezeknek a hangjai, amelyek a néger jazz-zenét valószínűleg fokozták a táncokkal együtt. A cikkíró ugyan az őrzőgést a cigány csárdásra mondja, pedig hát akármilyen tüzesen húzza is a cigány a csárdást és akármilyen tüzesen táncolja a fiatalság, az mindig a jókedv határain belül marad, anélkül, hogy erkölcsstelen túlfűtöttséget okozna. Ami a cigányzene hanyatlását illeti, biztos, hogy a jazz-band sokat ártott neki, de ez csak időleges és nem tekinthető állandó folyamatnak. Hogy mennyire népszerű a cigány és a cigányzene, bizonyítja Radics Béla temetése.

A cikkíró a cigányzene és a mai magyar nóta hanyatlását az újabb zenei kutatások következményének tartja. Az újabb népzenei kutatásoktól nem féltem sem a mai magyar nótát, se a cigányt. Igen szerencsétlen beállításnak tartom a mai nótának az ősi nótákkal való szembehelyezését, mert a mai nóta

nem ellenlábasa a régi, az ősi nótának, hanem gyermeke és hozzáteszem, hogy nem vértelen, korcs leszármazó, hanem viruló, életképes utód, amely az ősök formái közt fejlődött. A nóta a fejlődés során tradicionális alapokon tökéletesült, önállósult. Alakja általánosságban ma is az, ami az ősöké, azzal a különbséggel, hogy a mainak motívumai finomabbak, fejlődöttebbek és lehámlott róluk az a sokféle idegen befolyás, ami az ősi magyar nótán igen erősen érződik. Nem lehet tehát azt mondani, hogy a magyar népzene művészete lefelé ívelő vonalon haladt, épen ellenkezőleg, fejlődött, önállósult és ma már olyan zenei speciálitással növekedett, amely különbözik minden más nemzet zenéjétől és amelyben olyan őserő van, hogy hódítani tud mindenütt a világon. A fejlődés folyamata alatt a múltban is előfordult többször az a helyzet, ami a jelenben van, hogy a nótatermés terén bizonyos túltermelés állt be és hogy a termésnek egy része silány. Ettől azonban nem kell féltetni a további helyes fejlődést, mert a magyar néplelek van olyan önálló és annyira erős, hogy ki tudja választani a természetből az igazit, azt, ami őbelőle sarjadzott és visszautasítja azt, mely nem belőle támadt, amely nem igaz és nem érték. Tiszavirágok csak ezek, melyek ha föl is repülnek, életük csak pár napos és megszűnnek a természet rendje szerint.

Épen a most vázolt egészséges fejlődés miatt nem lehet a mai magyar nóta létjogosultságát tagadni és nem lehet az exhumált zenei ősöket vele ellentétbe állítani. Ezek az ősök, amikor a mai magyar nóta alapját megalakították, betöltötték hivatásukat és meddő dolognak tartom azt a kísérletet, amely egy, a kultúra alacsonyabb fokán álló ősi kor emlékeit a magasabb kultúrából fakadt alkotások megtagadására akarja felhasználni.

Tévedés a magyar parasztszenét nevezni az általános magyar népzene-nek. A magyar nemzet társadalma nemcsak pásztorokból és kanászokból áll, hanem magasabb kultúrájú egyénekből is, ezeket pedig a furulya és a kanásztülök nem elégíti ki, szebbre, finomabbra, tökéletesebbre vágnak és zenei izlésük és igényeik nem kizárólag a primitív parasztszene szépségeiben nyernek kielégítést. A parasztszene csak egy része a magyar népzene-nek és így nem is uralkodhatik annak egész területén. Értéknek mindenesetre érték, de a maga helyére kell helyezni a magyar nóták virágos mezején.

Ép ezért nemcsak a furulyák és a kanásztülkökhöz kell vezetni a mai fiatalságot, hanem a tradicionális alapokon felépült magyar nótához is és ahelyett, hogy ezt és a cigányt támadják, inkább vezessék vissza ezekhez és ragadják ki a szaxofon és a benszó erkölcsfojtogató hatása alól.

A magyar nóta olyan nemzeti erő, amely keresztülcsap az erőszakos határokon és egyérezésben forrasztja össze az egymástól elszakított magyar szíveket és meg vagyok győződve, ha rákerül a sor annakidején, ez a nagy erő teltre lobbantja a megkínzott magyar szívek elkecsereződését.

A magyar nótát csak tisztelni, szeretni, ápolni szabad, de bántani nem!

Dr. Járosi Jenő.

Vasárnap délután.

(Magyar tárgyú hangos film. UFA-Uránia.)

Az Uránia Színház helyiségében, melyet a magyar hatóságok előzékeny támogatásából a berlini UFA-filmgyár bérelt ki, a közelmúltban *Vasárnap délután* címen egy propaganda filmnek nevezett magyar tárgyú hangos mozi-darabot mutattak be. Külföldi híradások nyomán ez a film már a budapesti bemutató előadás előtt is a magyar sajtó legélesebb kritikáját hívta ki maga ellen, de, amint kénytelen-kelletlen tapasztaltuk, ez korántsem ártott a karrier-jének. Mindössze annyi történt, hogy többszöri cenzurázás után a Magyarországon futó filmtekercseket megkurtították, kihagyván belőlük azokat az obszcén és duhaj jeleneteket, amelyek nemcsak a jóérzést sértették a legfőháborítóbban, de a magyar hadsereget, itthoni életünket is olyan mentalitásban világitották meg, mintha az egész vállalkozást, amelyet meg nem cáfolt sajtó közlemények szerint a magyar hatóságok tekintélyes anyagi támogatásban részesítettek, ellenünk irányuló, ártó rosszindulat fűtötte volna. A kurtítás azonban nem sokat segített a bajon: a tendenciát nem tudták kivágni a darabból.

Ha egy-egy pillanatra eltekintünk is ettől a bántó tendenciától és mint műalkotást szemléljük a filmet, semmi fölemelőt, magávalragadót nem találunk Balog Julia kipécézett vengerka sorsában, az Isten tudja hol felszedett és a Hortobágyra plántált múmagyarokban és a pálinkával, cigánnyal, hejehujával túlon túl sallangozott, sokszor indokolatlan jelenetekben, amelyeket sem a szép budapesti felvételek, sem a néprajzi elemekkel való kacérkodás, sem pedig az olcsó szentimentalizmus nem tud ellensúlyozni. Sőt. Ezek csak még jobban hangsúlyozzák a téma keresettségét és hazug voltát és minduntalan fölvetik bennünk a kérdést: itt vagy amott mi maradhatott ki, amit mi már nem, de a külföld annál inkább láthat?

Mert a külföld most is a csonkítatlan filmet látja és ha mi még a csonka darabot is arepirító sérelemnek érezzük, mennyivel inkább érzi annak a teljes filmet a sok külföldön élő magyar, akiket semmilyen cenzura nem kímél meg attól, hogy a német verisztikus életábrázolás hűségében élvezhessék a «magyar propagandát»? És mit gondolhat a külföldi idegen rólunk, a megnyomorított, az ezer sebből vérző Csonkamagyarországról, amelyről több rosszat, mint jót olvashatott, amikor a magyar leányvásárnak ezt a vad hejehujával tarkított speciális ízű reklámját látja? Természetesen a képnek hisz, mivel az Budapesten készült és mivel a «Melodie des Herzens» propagandafilmmel, arra pedig álmában sem gondol, hogy a magyar önmagát állítja pellengérré egy ilyen célzatú és a világ nyilvánossága elé szánt műben.

És a mi cenzoraink? Hogy lehet az, hogy nekik ez a beállítás megfelelt? Hogy a kül- és belföldi tiltakozások ellenére is szankcionálták azt a látszatot, mintha Magyarország a bakavirtus és a leánykereskedelem olyan megkívántató édene lenne, amelyet régebben csak a balkáni országokban lehetett feltalálni? Hogy nem tudtak arra a magaslatra emelkedni, ahonnan beláthatták volna azt a mérhetetlen erkölcsi kárt, amelyet ez a minden jóízű embert megbotránkoztató film okozott és még egyre okoz?

Tiltakoznunk kell az ellen a mentalitás ellen, mely egy magánvállalat anyagi érdekeinek alá tudta rendelni egy egész ország, a saját fajtája erkölcsi érdekeit; tiltakoznunk kell a film ellen, mert ez a film árulás! Árulás a jóízű,

a jóerkölcs, a magyar nép ellen! Árulás a magyar polgárság, a gondoktól gyötört dolgozók ellen! Ha magyar propagandára van szükség, forduljanak az illetékesek a magyar művészekhez. Van magyar író, aki a *Vasárnap délután*nál bizonyára külön film-scenáriót írt volna, olyat, amely csakugyan a magyar nép leglelkét tükrözi és nem lealacsonyító hazugságokat kürtöl világgá.

(m—gy.)

Magyar folyóiratszemle.

Szekfü Gyula a *Magyar Szemlé*-ben az *Iffjúság társadalomszemléle* címen foglalja össze a legújabb ifjúsági mozgalmak kritikáját. Szekfü, aki a *Magyar Szemlé*-ben már ismételtelen helyt adott az ifjúsági mozgalmak vezetőinek, a modern társadalomszemlélet szemszögéből megállapítja, hogy az új nemzedék, amely most bontogatja szárnyát, még gyöngé arra, hogy törekvéseit az alkotó munkához vigye, bár ez az új nemzedék az ifjúság természetes gondolkodásával saját nehézségeiért nem önmagát, hanem az öregeknek rája nehezedő súlyát okolja. Az objektív szemlélő azonban e húsz születési évet átfogó fiatalságban új nemzedéket pillant meg s benne új ideákat, új gondolkodásbeli és társadalmi strukturának csiráit keresi. A mai ifjúság elsősorban társadalmi kérdésekkel foglalkozik, sőt társaságokba tömörülésének is a magyar társadalmi kérdések iránti érdeklődése az oka. Ez az érdeklődés egyrészt kritikából, másrészt a meglevő viszonyok megváltoztatására törekvő reformkísérletekből tevődik össze. Az új nemzedék többé-kevésbé függetlenítette magát a századvégi és századeleji társadalomszemlélettől, amely még ma — bár sok változtatással — közéleten, sajtón, hatóságokon egyformán uralkodik s amelynek legfőbb program-pontja az ú. n. történelmi középosztály ápolása, vagy legalább formális fenntartása. A legújabb nemzedék jellegzetes vonásait kutatva, épen e történelmi középosztályhoz való viszony a lényeges kérdés. Az ifjúsági mozgalmaknak társadalomszemléletében a középosztály fogalma a legkülönbözőbb megvilágításban mutatkozik, de még a legkonzervatívabb oldalon sem a középosztály sorsa a központi probléma, hanem az, miként lehet az alsóbb társadalmi osztályokat felemelni, kinevelni, anyagilag megszervezni s azután az összes nemzeti osztályokból egyetlen magyar társadalmat kialakítani. Általában az agrárkérdés van előtérben, mint ez a felerészben agrár lakosságú Magyarországon természetes is. Itt szintén hosszú vonala van az egymásba folyó árnyalatoknak, de az ifjúság többsége kétségtelenül látja a birtokkérdésnek példátlan komplex voltát; tisztában van a termelési, üzemi kérdésekkel és lényegesnek azt tartja, miként lehet több embert ellátni, amint hogy pl. Angolország eléggé mutatja, hogy a nagybirtok is bátran megmaradhat ott, ahol az emberek már nem a nagybirtokon, hanem csak másutt, ipari foglalkozásokban lehet eltartani. Minél több embert tart el a nagybirtok vagy nagyüzem, annál hasznosabb a társadalomra s ez az igazi minden anyagi szemponton felülálló mértéke mind az agrár-, mind a kapitalisztikus kérdésnek. Bizonyos, hogy a fiatalság ma még forrongó vitáiból magyar nemzeti vagy népi demokrácia bontakozik ki; ez a modern demokratikus mozgalom előbb-utóbb mégis történelmi képződménnyé lesz, miután megtisztul zavaraitól és túlzó türelmetlencitől.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDÜS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

nyel